

T A R T A L O M

▶ 3	PÁL DÁNIEL LEVENTE	
	szójégvirágok, könnygyöngyszemek	(versek)
▶ 6	GRECSÓ KRISZTIÁN	
	Téli napló (1–3)	(versek)
▶ 8	ACZÉL GÉZA	
	(szino)líra – torzósztár: amennyi, amennyiben, amerikai, amerre, amerről, amfiteátrum	(versek)
▶ 11	TÉREY JÁNOS	
	„Legszebb munkámat mérgezik meg”. Részletek a Káli holtak című regényből	(próza)
▶ 17	BECSY ANDRÁS	
	Költözések	(vers)
▶ 19	NAGY DÁNIEL	
	Vasárnap, Cserélés, Jó tempót diktálok	(versek)
▶ 21	ORAVECZ PÉTER	
	Varrótű, Hangverseny, Ha negyvenéves...	(versek)
▶ 23	HAÁSZ JÁNOS	
	Üzenet	(novella)
▶ 26	NAGY ZSUKA	
	hét (kicsi pianók) – (hétfő–vasárnap)	(versek)
▶ 29	BIRTALAN FERENC	
	Mesék születése, Gasztroenterológia, Nyárvég Betlehem felé	(versek)
▶ 31	DERES KORNÉLIA	
	Előreggel, Középdélután, Negyedéjjel, Halogén fél	(versek)
▶ 33	LŐRINCZ GYÖRGY	
	Bécs fölött a Hargitát...	(regényrészlet)
▶ 39	KISS GEORGINA	
	Őszelő, Hullás, Néma H, Szűzsé	(versek)
▶ 41	LÁRAI ESZTER	
	Egy pillanat körüljárása, fájdalomfénykép, Túlélő	(versek)
▶ 43	BECK TAMÁS	
	A boldogság, Holdárnyék, Szavakkal tartósítani, Epilógus	(versek)
▶ 45	SOLTÉSZ BÉLA	
	Zéró, Lélegezz!	(novellák)
▶ 48	SZILÁGYI KINGA MAGDOLNA	
	Eszterlánci cérna, Tekergők, Ma este nem	(versek)
▶ 50	SZIL ÁGNES	
	Mi együtt többé nem, Játék, Rég holt, Tiédre és enyémre	(versek)
▶ 52	LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ	
	csillag bár	(vers)

		PAPÍRHAJÓ
▶ 55	KISS LEHEL	Érdeklődő, Séta, Jóba’ vagyok a léttel (versek)
▶ 57	MÁRTON EVELIN	Hizlaló pötytyös (mese)
▶ 60	SCHÜTZ GABRIELLA	„...érezze azt az olvasó, hogy kiszáll a kezéből...!” – Beszélgetés Zalán Tiborral
▶ 65	RÉVÉSZ EMESE	Az ismerős idegen – Schmidt Cecília: Egyik kutya, másik eb (kritika)
		MŰHELY
▶ 71	NAGY GÁBOR	Profán feltámadás, avagy heroikus újrakezdés – Utassy József: Pokolbóljövet (tanulmány)
▶ 64	ELEK TIBOR	Grendel Lajos irodalmi és közéleti szerepvállalásai. Esszében, interjúban, publicisztikában (tanulmány)

▶ 79	NAGY T. KATALIN	Szakállas angyal. Kondor Béla kiállítása a Miskolci Galériában (esszé)
▶ 82	MADÁR MÁRIA	Készülődés a forradalomra. Kondor Béla diplomamunkája (tanulmány)
▶ 86	BANNER ZOLTÁN	Világosságtól a fényig. Szereday Ilona művészetéről (esszé)
		SZÍNHÁZ
▶ 89	ACSAI ROLAND	Farkasok – mitologikus dráma időkben, terekben és életekben (dráma)
		FIGYELŐ
▶ 95	SMID RÓBERT	Kö(s)z(,) költészet – komolyan nem vágyunk másra, mint egy piros sportladára? – Pál Dániel Levente: Álmaink piros sportladája / Az Úr nyolcadik kerülete (kritika)
▶ 99	LAJTOS NÓRA	Versküllők és verssávok héthatárán – Nagy Zsuka:küllők, sávok (kritika)
▶ 102	NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF	Csodák, tálalva – Molnár Vilmos: Csodák ideje (kritika)
▶ 105	OLÁH ANDRÁS	Újraragasztott borítékok nyomában – Sarusi Mihály: Innen a rácson (kritika)
▶ 107	DÁVID PÉTER	Nem lehet megúszni! – Pánics Ferenc: Úszólecke (kritika)

szőjég virágok
a buszmegálló
szekrézei mocsáir
halót se köre
a parkadatot
elítél a hold
csillag halál

hogy hiányom
megfagy a nyelv
hegyéről álmosan
morszolgatod
az így kimondhatatlan
szőjég virágokat

(pdl)

szójégvirágok

a buszmegálló
szikrázó mocsár
hálót szó köré
a pirkadat
elillan hold
csillag halál

hogyan kidugom
megfagy a nyelv
hegyéről álmosan
morzsolgató
az így kimondhatatlan
szójégvirágokat

könnygyöngyszemek

mínusz húsz fokban
koppan a könnyed
a konyhakövön

elpattan a húr
szétgurulnak
a gyöngyszemek

mintha disznók elé szórnád
úgy potyog szemedből
a vállalt áldozat

és ahogy ott állsz
az egész közepén
csak az jut eszembe
hogyan mászhatok be
a szekrények alá
takaríthatom össze
megint és megint (és megint)
mind a szétszaladt
és szóval bántatod

(gyöngyben úszik szemed
fénye körül
bogarak rajzanak)

és arra is gondolok
hogyan ennyiszor kell
hogyan seperjek utánad
mi lehet te úristen
a szőnyeg alatt

Téli napló

(*este*)

Bolyhozik a köd, mintha esne,
Szélfúttá bokrok, nem asszonyok,
Vetkőznek valahol meztelenre
A bodza-kék égből az alkonyok.

Az éj hátán jeges a veríték,
Hasa gyűrött harisnyanadrág,
Tálal a tél, alpakka teríték,
Reszket a som, mit a vad rág.

Fagy pontozza öregre a fákat,
A kór fakadó, dagadt szemölcs,
Sérült stigmák az ágak,
Mind bírja, de egy amott letört.

Ami lopakodik az ablakon,
Riadtra fodrozza a paplant,
Egy tibeti kolomp a balkonon
Bongva igézi a hajnalt.

2.

(*hajnal*)

A lelketleneknek van igaz álma,
A többi mezítlábas, cigire vár,
Kabátban az erkélyen állva,
Zsíros massza a látóhatár.

Tükör a fotó, ott filigrán maradsz,
A feledés jótékony homálya,
Még elég fél milligramm Xanax,
Hogy ne legyen színe, se fonákja.

Kabátos kutya a közértnél,
Kohó-meleg a rimánkodása,
Rohansz, de nincs, amit fölértél:
Előtte semmi, és az is jön utána.

3.

(*Reggel*)

Az a kormos hátság, sós hóhalom
A szomszéd őszirózsáinak leple,
Halványak voltak-e, nem tudom,
Halottak, így kell, le vannak fedve.
Foghíj-telek, illanó szabadság,
Örök minden apró tévedés,
Istenben hinni isteni adottság,
A többi csak részleges átfedés.

Égett szag, fő a túlpörkölt kávé,
Tetőablak alatt a vágyott távlat.
Ez a rongyos élet biztosan a másé.
Az enyémet még szövik, de várhat.

► ACZÉL GÉZA

(szino)líra

torzósztár

amennyi

a tudatlanság egykor az embert azért némileg megkímélte kis zárt világából épült meg az élte tudta ki a női szívek elrablója ki ül fennhéjázva fordítva a lóra és ha harangoznak ki feszül rá a keresztfára s ki az aki morgolódva csoszog utána mivel napi rendjébe a teremtet nem tudja hová tenni mert bár vizet prédikálni se semmi míg csak elő nem bújik szigorú szemek mögül a föltilizált hitek gyarlósága amitől végképp megroppan alanyunk az árva s üres tekintetbe hosszan beköltözik tétlen óráiban az unalom délutánja csodás masinák mentén mára a világot már kissé másként látod kattintsz egyet és vízhez ügetnek az indiai elefántok úrhajóból néma kalandorok integetnek tétován vak mélyéből felfoghatatlan élő bőséget tár eléd az óceán téged mégis nemed reménytelen sorsa érdekel mikor az információk zuhatagát magadhoz kapcsolod úgy érzékelve e fenséges díszletek közt talán még bővebben terem a barom s virulens vezérek mögött a hatalom sok szálnalmas tányérnyalója ki bölcs engedelemmel amennyi csillag fénylik mind lelopja a sötétülő égről hogy akár csak őseid egy ingadozó gyertyalángnál moralizálgass

amennyiben

verset írnál ám nincsen itt az ideje mert bár magad sem tudod milyen ösztön hajt olykor a mű fele e meddőségnek annyi tanulsága létezik hogy valamilyen formában csak érintett a psziché mikor a képzet botorkálni kezd a mű felé még ha le is hámozza róla az ihletettség romantikus báját s minden burkot mely az alkotásról áltudományos kitalálás és tollad vagy a részben már elidegenedett billentyű megy utánad elfedve homályos ösztöneiddel fogalmaz valamilyen ősi vágyat a napi hordalékoktól lecsupaszodva amelyben pillanatokra megvillan e ronda világgal szemben valami magasztos fénysugár mit jobb gyorsan el is felejteni mielőtt a dilettantizmus órája lejár és rád fuvall a szépelgés vagy a zsenitudat kifícamodott szele nem törődve azzal se nézed-e miként üzen vissza biológiai lényeknek a teremtet kapcsolat melynek tulajdonképpen csak hordozója vagy az átlagember kóros kinövése akár riadalom terem utánad akár ama szép hősziánszárnyú béke és minden ami szellemi akaratom előtt lett megfogalmazva kiszolgáltatva az utánad jövőknek virtuálisan élve képzelnek vagy örökre halva amennyiben marad műfajod

amerikai

máig nem tudtam eldönteni a megtapadt ember bolyongást áhítózó hiánya miatt van-e a nagy szellemi falba bezárva vagy túlságosan rabja a részleteknek melyekben a tágas ívek már megrepednek és a hangos ollézások mögött rezignált felismerések kedélyt apasztó sora költözött a szűkösen feltilizált élmények hallatára az itthon ücsörgők ezernyi bajába netán az irigység egyetemes gondja mely a világ bármely szegletén a lét egyik alapmotivációját sátáni kedvvel kibontja s perifirikussá válhatnak emelkedett sznob körökben az ésszerű érvelések mert azért bekulcsolt hazában lézengeni sem valamire való hosszabb távú érdek itt csak félénken ennyit mondok és észérvek helyett lírát bontok azért azok sem teljesen bolondok akik felhőkarcolók árnyékában nem zabálják az amerikai hódogot hisz hiába szellőztették magukat a kozmikus tereken arab sejkek bolygó mózesok mai arrogáns vezéreid a népek valahogy nem boldogok mindezt heroikus pesszimizmussal úgy kimondva hogy az értelemnek lenyűgöző vonzásában hinné hősünk egyre csillapodik majd e siralomvölgy gondja de valahogy hite mégis meztelen

amerre

fél évszázad után most szokom hogy a napi közélet mögülem csöndben elosont és a korainak tartott keléssel már nem tudok mit kezdeni a manipulált friss hírektől undorodom eszméltető erejével messze még a reggeli benne aprócska gyönyörűséggel hogy cinkos módon keresztezi az egészségügy részvétlen verbális rohamát mikor serpenyőbe kanyarítom a vastag mangalica szalonnát majd hosszasan tunkolom a forró zsiradékot bassza szellő mondaná rég halott öreg barátom mikor csak úgy levegőben lóg az észérv és a fatalista tapasztalások mentén a túlzott önrigatásokra semmi ok mivel akkor emlékezetedbe dőlni kezdenek a köröttes irracionálisan elhullt emberek akik után amerre a szem ellát a tehetetlen karok széttárva míg csak az elmúlás őket is bele nem teszi egy nagy bevásárló kosárba amennyiben ez szerencse a feleslegességek elnyújtó tudata még rájuk köszön néhány este de már idegenek a színpadon szereplők nem méltóak az emlékezetre maradnak hát zsugorodó tekintetben a lakodban tapintható tárgyak amelyeket az időkoordináták fetisizálnak ha véletlenül mégis rád törne némi kétes nosztalgia

amerről

a szakadék szélén olykor még magam butítására el-elmerengek egyre gyakrabban arról milyen történelmi háttérrel rajzol a világnagy korrupció az embereknek mivel azon már rég túl vagyok hogy öncélúan agyaljak rezignált gondolataim némi fáradsággal kitaposott ösvényeken állnak oda a szellemi rajtnak és kezdem a merengést a biológiai létrán a növényeken ilyenkor mindig megbicsaklik kissé lelkiismeretem mert későn lettem híve a flórában rejlő bizarr vegetációnak a csodának ahogy milliárd rügyével évente megújul a holnap érdek nélkül és morálisan tisztán az állatvilág viszont erős fenntartásokkal szerepel e listán hiszen sok tekintetben a buja fákról lemászókkal erősen érintkezik az amatőr beleérzéseket nem erőltetve kezdi bennük felfedezni az ember a ravaszság a hálátlanság az agresszivitás bűnös jeleit melyek majd egyre rafináltabb módon tovább öröklődtek falka szellemből vezérkedésből kétes eleink hazugságos mítoszokat szőttek és ahogy tehették az élő spirálban visszataláltak amerről lehetett magasabb érdekekből loptak mint az állat s hogy laikusok ki mi se maradjunk örökös báméskodókká lett a rangunk

amfiteátrum

megesik mikor a felütésből szédelgő fejjel csak egy kínrímre futja bizonyosan létezik ennek is némi blöffel kevert orvosi útja kerüljük is szívósan a vizsgálati esetet és hogy egész véletlenül most se mozgassanak szavaim morális hegyeket visszakanyarodom az ártatlan múltba néhány laza színházi élménybe és körötte kopott padokon kis olcsó lamurba mikor pelyhező bajusszal a koordinátákat kissé csúsztatva szemben épp az (amfi)teátrummal a kamasz fiú is elszűröcsölt egy kicsike csésze langyos teát rummal főleg hogy tankönyvből a jeles poétikai példát ismeré s bármily furcsa eme átlátszó ravaszság is lökött rajta valamit a vers felé no de színház a poros kisvárosban még csak vándor vala a családi kulturális statisztikába pedig éppen elegendő volt ha a közeli város operett haknijára izgatottan eljárta apa s anya és én erős gyökerek híján mivel sznob sose voltam később is csak az izgalmas színészklubokig barangoltam legfeljebb a riadt premierjére rángatott be néha egy-egy íróbarát így csak virtuális szinten maradt meg bennem ez a csodás világ mikor rivaldafényben izzadtan arra ébredek hogy elfelejtettem a szerepemet

„Legszebb munkámat mérgezik meg”

Részletek a Káli holtak című regényből

„ÉN EL TUDOK engedni dolgokat.”

„Dehogya tud, Alex. Tárgyakat lehet, hogy igen. Eszter is évekre került, Livia is, nem?”

„Jó, elismerem.”

„És mi a helyzet Hamlettel?”

„Belehalnék, ha nem kapnám vissza. De higgye el, örülök neki, hogy most szüneteltetjük. A végén nem voltam jó. Általában akkor játszom görcsösen, amikor nagyon akarok. Miután rájövök, hogy az egész csak szerep, meg minden simán.”

„A változás halál, ugye?”

„Másoknak. Nekem nem. Én szeretem a változást. Ne szomorkodjon már itt, *dottore*. Ne maga búsongjon.”

Unom a képeit, az ipari tájat meg a hongkongi panorámát, unom a frissen vasalt mindenét. Az ajtót rendre eltévesztő, vékony, fiatal kollégáját, aki most is bekukkant, és megnéz minket, hogy utána szabadkozhasson.

„Hát mondjon nekem valami vidámat, Alex.”

„Elena ír Athénből, hogy hiányzom.”

„Ki ő?”

„A görög kapcsolat. Jön Pestre, és kérdezi, ráérek-e, és a többi. De nekem barátnőm van. Remélem, hogy van. Bujkáljak a görög nő előtt? Bűn, de muszáj. Előadásom ma úgyszincs. Marinak megmondom, hogy ne adja ki senkinek a számomat.”

Kemecsei szigorúan rákezd, előre tudom, mit fog mondani.

„Alex, nézze, minden megvan magában, ami az érvényesüléshez szükséges, a lelke mégsem mozdul – közli tárgyilagosan. – Folyamatosan szívják az energiáit, nem csoda, hogy kimerült. Állandó nyomás alatt van, ami végül frusztrációhoz vezet. És egy idő után semmi sem lelkesíti, a legszebb szerepálom sem.”

„Ühüm. Én na-na-naponta zuhanok innen oda – dadogom. – Favágás. De ha színház sem lenne, végem volna. Nu-nu-nulla tér, ahol ma-ma-magamat adhatom.”

„Ez a dadogás...”

„Gyerekkori. Apámtól.”

„Biztos?”

„Egészen bi-bi-biztos.”

„Ótőle vagy őmiatta?”

„Őmiatta.”

„Színpadon?”

„Még soha.”

„Renáta?”

„Képzeld, egy hónapja nem tu-tu-tudunk apás hétvégét egyeztetni.”

Kemecsei szerint a félelem blokkol az agyban egy bizonyos területet, azt a frontális lebenyt, ahol a beszédközpont is található. Például ezért van az is, hogy a gyermek nem mindig tudja szavakba önteni, pontosan mi ijesztette meg. Eszerint Kemecsei kereken a szemembe mondja, hogy ő is gyer-

meknek tart, ugyanúgy, mint az óvodás lányom. Végre valami kemény! Hiszen mondtam már, hogy puha nekem ez az ember. Csonthatoló terápiát szeretnék.

Távozóban látom, még mindig ott áll a harckocsi az Örkény előtt. Szétesőben a város, és szétesőben én.

Azt olvasom a neten, hogy az Asperger-szindróma az emberi faj evolúciójának egyik, valamilyen oknál fogva jelentős és értékes állomása lehet.

A KÖVETKEZŐ PÁR áprilisi napból nem sok mindenre emlékszem. Nem voltam jól. Megint kiújult a pókcspés a kézfejem, és viszketett, mint a pokol. A kezem, a kezem tiszta vörös volt. Biztos elpattant egy ér, állapítottam meg. Csak forgatás idején szoktam ennyire elszigetelődni az emberektől. Pesten ilyen még sohasem fordult elő. Napokig nem volt erőm bekapcsolni a gépet, csak a próbarend miatt. Ismeretlen számnak nem vettem föl a telefont. Állandó gyomorémely kínozott. Amire természetesen ittam, sört, de azért töményet is. Előadás után fáradtan, félrészezen, kilúgozva támolyogtam egyik helyről a másikra, de nem ám a Gozsdu-udvarban, nem is a Liszt Ferenc téren, ahol ismerősökbe vagy a nézőimbe botolhattam volna, hanem a közeli mellékutcákban. A levegőre és a mozgásra szükségem volt, a társaságra nem. Végigolvastam a kéznél lévő sajtót. Tabánnak sem vettem föl. Móninak, sőt a művészeti titkárunknak sem. Grófnak sem. Kijövet szemembe húztam a sapkát, napszemüveg, teljes inkognitó. Próbám nem lévén, sokáig aludtam. Legkésőbb másnap délre mindig összeszedtem magam, ha előadásom volt este.

Egyik vasárnap késő este elhaladtam egy Király utcai terasz előtt. Hallottam, két ötvenes fickó arról beszélget, vérfertőzés vagy vérmérgezés? És ha már választani kell a kettő között, akkor ők a vérfertőzést szavaznak. Röhögtek, röhögtem én is. Mentem volna tovább, de majdnem elbotlottam valakinek a kinyújtott lábszárában. Egy unatkozó harmadik el akart gáncsolni? Vagy csak véletlen?

„Álljál már el az utamból el – mordult rám az illető. – Vágjak nyakon mindjárt.”

„Elnézést, nem volt szándékos”, hadartam.

Fölpattant, jött utánam egy háznyit. Provokáltam a vigyorommal? Forró leheletet éreztem a tarkómon. Ötvenes férfi, szőrös, mint egy orángután. Lapos homlokú és szúrós szemű, mint az egyik körszakállas gazfickó a Szent Pétert keresztire feszítő képről. Rögtön fölmértem: nem kigyúrt, de nem is veszélytelen. *Noli me tangere*. Elmenekülni mégiscsak szégyelltem volna.

„Mi van, szépfű, beszartál? Hova sietsz?”

„Azt hiszem, nem ismerjük egymást”, szabadkoztam menet közben.

Megálltam és megfordultam. Eléggé be volt löve, lehettem volna bárki, szerintem az is mindegy volt neki, mit válaszolok. Szabadulni. De késő.

Először kaptam, pontosabban kaptam volna egy hegyeset a szemem fölé, de sikerült elhajolnom, aztán a következő ütés már állon talált. Én pedig a jobb öklömmel az orrába, eleredt a vére. Viszonyképpen a baljával csapott a szájam fölé, de megint kissé pontatlanul. Gyors, mint egy sorozógép, de pontatlan. Utolsó dühös találatomtól aztán megtántorodott és elterült. Mehettem tovább. Egy darabig nem csatlakozott hozzám senki.

A pókember ma este megesz vacsorára, gondoltam. Ez mégsem egy körpanorámás tetőterasz bár a Bazilikánál, ahol egy szupercsinos újságíró kérdéseire válaszolnak a koktélok mellől, hanem a lehető legföldszintesebb Király utca. Jé, verekedtem. Nem vagyok benne biztos száz százalékgig, hogy rám volt dühös ez az ember; abban sem, hogy ismert volna határt, ha rövid úton nem sikerül leterítenem. Engem még sohasem ütött meg senki. Apám nem is próbálkozott ezzel az opcióval. Nem sokoltak az ütések, de azért lefagytam, és egycsapásra kijózanodtam. Tiszta vér az ingem, a felső ajkam fölrepedt. Tapogatom az állkapcsomat, nem hallottam reccseni. Legalább nem fordult ki a helyéről; mondják, az az igazán kemény.

Rémlik, hogy utána megint berúgtam. Aztán egy egész éjjelt, egy egész éjjelt ültem végig egy odáig sosem látott rasztával egy belvárosi teraszon – arra már nem emlékszem, hol, valahol az is a Terézvárosban –, megkérdezte, leülhet-e mellém, és végig egyetlen dologról beszélgettünk.

„Szerinted változott a reggae üzenete Bob Marley óta?”

„Nem, ugyanaz maradt.”

„Dominózni, jó. Ez egy. Főzni, jó. Ez kettő. Lógni a folyóparton, jó. Ez három. És a többi, rasztapap? Na, monddad. Ennyi az egész?”

Mi áll távolabb tőlem, mint a dominózás?

MEGVAGYOK. Valahogy hazakínlódtam magam a Határőr útra. Nem csupán néhány karcólással, az igaz: tele véraláfutással a szemzugom meg a homlokom. A szemem alján minden karcolás olyan vészesnek látszik a vékony bőr miatt. Jó rég borotválkoztam. Alig emlékeztetek arra az emberre, aki lenni szeretnék. Újabban gyakran éreztem ilyesmit, de most nem zavar.

Aztán bevillan: Reni, Renikém, jól vagy?

És te, Luca, merre? Amíg Luca meg nincs, addig pokoli a reggel. Végül fölveszi. Mesélném, hogy mi történt velem már megint, de az idegességtől csak a Király utcáig jutok a sztoriban, ő meg belém fojtja a szót – „Szia, kicsim, majd elmondod este” –, mivel siet valahová. Tiszta abszurd. Renáta anyját estig sem sikerül elérnem, csak üzenetet tudok hagyni nekik, gondolom, jó zaklatott hangon, természetesen egy szót sem mondok az állapotomról.

Mi úgy tudjuk, hogy Gróf ősszel is kitűzi a *Haramiákat*. Imola mégis azt rebesgeti, hogy ez a mai lesz az utolsó alkalom. Bejelentve mindenestre nincs a búcsúzás ténye. Leveszi tizenvalahány előadás után? Eltemeti az évaddal együtt? Annyira utálja a saját kudarcát, hogy nem is akarja megadni neki a végtisztességet? Nem tudni. Lebegtettem ezt a darabtemetést is, mint mindent, például az én sorsomat.

Megfoszt minket attól az édes érzéstől, hogy na most akkor eltemetjük a közös nyűgünket. Mert ha az van kiírva, hogy utolsó előadás, akkor mindent föltehetsz egy lapra. Nincs vesztenivalód, zúdulsz előre, mint a káli élőholtak. Amit eddig nem mertél, mert görcsöltél rajta, azt most nyugodtan megcsinálhatod. Annyira elengeded magad, hogy érzed az előadás felszín alatti áramait. Nemcsak szabadulás, hanem egy kisebb halál. Legutolsó percben szeretni belé egy kifutó előadásba olyan, mint mozgó vonatra kapaszkodni. Ez amolyan céltudatos temetés lesz, szertartásos ivászzal a végén, kései ünnep, halotti tor.

Egyelőre biztos nem kapják szét lángvágóval a díszletet, az általános szürkében tartott Hammershøitájképet a kopár, hűvös folyóparttal és a jókora zátonyokkal. Még egyben van a lépcsős-létrás acélkarzat is. Ősz óta az a mi mászókanál.

Anna írja az e-mailjében – ő az a nagydarab, fekete nő a szilveszteri buliból –, hogy ma jön nézni, nem szeretné lekésni, mert mi van, ha mégis utolsó? Képzelm, szerelmes volt belém, igaz, szerinte elég „meghökkenő módon” viselkedtem vele, de ő mégis kitartott mellettem. Aztán kiábrándult a. Mi miatt is? És hátha majd ma? Hagyjál már.

Ilyen másnapos régen voltam. Szédülök, lépten-nyomon bútorokba ütközöm, étvágy semmi. Többen megnézik a sebhelyes arcomat, a monoklit a szemem alatt, de csak Tabáni mer kérdezni.

„Kirándultál, Alex?”

„Ja. Kirándultam. Ahogy mondod.”

Háromnegyed hétre értem be a színházba, huszonöt perccel az első figyelmeztetés után. Na, ilyen még nem volt. Úgy elkéstem, mint még soha. És a késés, tudjuk, ősbűn. Zsávollyal megesett már ilyesmi, de neki amúgy is kifelé áll a rúdja.

Más bezzeg képes elmenni horgászni, miközben bemutatója van. Ilyen velem nem fordulhatna elő.

Púder omlik a porusaimba. Púder pereg a kék foltom fölé.

Éppen a bosszúálló-asszonygyilkolászó monológomat mondom, ott tartok, „*Legszebb munkámat mérgezik meg*”, amikor megint meglep a dadogás, mint utoljára Kemecsei rendelőjében. Mu-mu-munkámat mérgezik meg. Az Istenit ennek a dadogásnak. Persze, hogy apám miatt van, a szorongás miatt, amit az ő közelében éreztem mindig. Színpadon pedig még soha, világos? SOHA! Megtorpanok, de csupán egyetlen pillanatra. Sikerül megfékezmem a nyelvemet. Ösztönösen úgy döntök – szinte nem is én, hanem a testem –, hogy beiktatok egy ugrást, amelyik nem szerepel Gróf koreográfiájában. Föl a létráról az acélkarzatra. Csakhogy kimarad a számításból, hogy lábszárban túl bő a nadrágom, aminek a szára aztán beakad egy kiálló pocokba, és nagyot reccsen. Megcsúszik a lábam a direkt hiányosra kovácsolt létrán, és nincs a kezem a fönti korlát lábán. Alattam csak a levegő.

Úgy három méter magasról esem a deszkára.

Lezuhanok Gróf acélkarzatáról, amit eddig is utáltam. Zuhanok a *Haramiák* szám szerint tizenkettedik előadásán. Behúzott vétagokkal csapódom a színpadba. Emlékszem rá, még egyetemen tanultuk a kaszkadőrmesterünktől: még zuhanás közben próbáljuk úgy beállítani a testünket, hogy a lehető legkisebb baj érjen: összegubózni, és kifújni a levegőt. Mondhatom, nem könnyű ezt a technikát a gyakorlatban alkalmazni, csak ha ismereteid történetesen egybeesnek az ösztönös mozdulataiddal. Most mégis ennek köszönhetem az életemet.

Ami a legdurvább, két vagy három óráig nem voltam eszméletemnél.

Ahogy később elmesélték, Tabáni hívta a mentőt, ő is beült mellém, és elkísért. Nincs meg az út, a röntgen sem rémlik, semmi sincs meg az ismerős processzusok közül. Szinte senki sem volt a váróban, csak egy törött lábú nénit kellett kivárnunk. Ja, az is megvan, hogy nézzek Tabáni szemébe, számoljam meg, hányat mutat. Biztos, hogy nem a saját lábamon jöttem be.

Utána elmeséltem az ágyam mellé sorakozó Grófnak, Tabáninak és Líviának, milyen pózban feküdtem, s hogy láttam őket sűrögni-forogni magam körül. Olyan volt, mintha kiléptem volna a testemből, és látnám magamat felülről.

Mondta a sebész, ilyen testen kívüli élménye azoknak van, akiknek oxigénhiányos állapotba kerül az agya. Vagy akik a halálalagútból térnek vissza. Egy biztos, a darabtemető buli elmaradt.

Agyrázkódás, alapból. A bal csuklóm szilánkosan tört el. Megoperáltak, raktak belém vasat. Az ideg is sérült. Elrepedt a sípcsontom, az is a bal? Nem, a jobb. Zúzódások özöne, az arcom igazán ijesztő, nagy, változatlan kék foltok a szemem körül. A múltkor eltörött bordáim sem köszönték meg az újabb becsapódást.

En vágytam csontig hatoló terápiára? Most aztán van gipszem. Elég tetszetős, fémvázassal mankóval fogok bicegni, sőt áramvonalas bokamerevítőt is kaptam. Igazán nyomorultul érezhetném magam, mégis inkább föloldásként élem meg az esést. Ha megváltásnak nem is. Hanem egy jóféle kis halálnak. Amit most Grófról meg az ő művészetéről meg az kompromisszumairól gondolkodom, az sokkal kétségbeesettebb a sérüléseimnél.

Ezúttal nem úszom meg némi dorgálással, két napra és két éjszakára bent tartanak megfigyelésre. Napszakonként mérik a lázamat, és tesztelnek, mert ha a fájdalmaim nem enyhülnek, akkor begipszelve sem engednek ki.

„Félbeszakították?”, kérdeztem Líviától. Alig tudok beszélni.

„Félbe.”

Fölfogtam, hogy énmiattam lett biztosan utolsó a tegnapi előadás. Hajszálon függött a sorsa, de ezek után képtelenség volna újra játszani.

Félálomban azt hallom a nővértől, hogy Grófot leváltották. Az indok éppen a művészi útkeresés, ami nézőszám csökkenésével járt együtt. Honnan tudja ezt a kedves nővér? Nem árulja el. Gróf ambícióiról kiderült, hogy finanszírozhatatlanok.

Kemecseinek igaza volt a fatális közhelyével, minden változás a halál hírnöke.

Az új színigazgató Rácz Anci, a Józsefvárosi Színházban látott *Influenza* rendezője, nagyon ápolt, nagyon elegáns, ötvenes nő, akiről annyit tudni, hogy folyton fiatal színészek társaságát keresi, mert csak a húszévesek szemében nem szerepelt még le a fárasztó művészetével és a fullasztó ellenőrzéseivel. Egy időben a győri, egy időben pedig a békéscsabai színházat vezette. Itt majd rájön, hogy mindenki mindenható tyúkanyója nem lehet, gondolom, amikor belépek az irodájába.

„Foghíjas nézőtér? A Gróf-érában lehet, hogy volt, de nálam nem lesz többé foghíjas nézőtér – kezdi az igazgatónő. Visszhangosan hallom a hangját, fölerősítve. – Én sohasem akartam igazgató lenni. Aztán egy nap arra ébredtem, hogy két tucat gyerekem lett. Lassan megtanulom, fiacskám, hogyan váltsak fókuszra a színészet és az igazgatói lét között. Jó neked, te még nem ismered a felelősséggel járó hőiséget. Mindenki azt mondaná a helyemben, hogy a *haladó* értelmiséget kívánja megnyerni, hm, bármit is jelentsen ez. Oké, könnyű azt mondani. De honnan hová halad? Egyáltalán van-e még olyan, hogy haladás?”, morfondírozik.

„Ühüm, ühüm”, dűnnyögöm szintén visszhangosan. Nem tehetek róla, nekem ő nem nő, mégis foglalkoztat Anci fiziognómiája, főleg az erőszakos állkapcsa. Isten műve, de a többi nem.

Mondják, Anci paktumot kötött a Füst Milán Színház kiemelt állami támogatásáról. Miközben az ő színházában az emberi gyarlóságról, a hatalomnak kiszolgáltatott kisember szenvedéseiről, a jóság iránti múlthatatlan vágyakozásról elmélkednek a fölkért direktorok, a valóság, mint egy szuperszonikus repülő száguld el mellettük, dörögöm magamban. És Rácz Anci nemhogy elfelejt szót emelni az állami beavatkozás ellen, hanem pontról pontra be is tartja a minisztérium feltételeit. Lakáj Anci!

„Nagy öröm, ha jól tudok bánni a rám bízott potenciállal – közli sugározva. Megáll, hosszan fürkészi az arcomat. – És tudod, mindig fájdalmas, amikor el kell küldenem valakit. Alex, figyelj, ez nem a te rossz bizonyítványod. Jövőre nem tudnék neked szerepet ajánlani. Sulyok egy kiégett ember, többé nem dolgozik velünk – állapítja meg kurtán. – Jönnek a vendégrendezők, akik nem föltétlenül benned gondolkodnak.”

Vagyis a paktum egyik föltétele az volt, hogy nekem is repülnöm kell.

„Nincs rám szükséged? Vagy a rendezőidnek nem jut rólam semmi az eszébe?”

„Mit mondhatnék erre? Hidd el, számomra is pokoli helyzet, amikor egy kollégának nemet kell mondanom.”

„Te most engem kirúgsz.”

Tűnődve a szokított hajtincseivel babrál, pörgeti őket az ujja körül, az egyiket a másodperc tört részére a szájába is veszi.

„Tudod, ez olyan, mint a szerelem, tele gyönyörrel, fájdalommal, féltékenységgel. Nekem is rossz szakítani. Régóta figyelek, és...”

„És?”

„István is megmondta, hogy gondok vannak veled – jelenti ki. – Csáky nem az a kimondott jellembajnok.”

„Nem vagyok *jellembajnok*? Ezt mondta rólam, ő? Ha ez igaz, nekem azért most pár fokozattal rosszabb, mint neked.”

WTF, nemrég még csak társulati lény nem voltam, most meg jellemtelen vagyok.

„Elhiszem, de...”

„A *Salemit* vihetem tovább?”, vágok a szavába.

„A *Salemit* igen. A *Hamletet* leveszem.”

„Leveszeed? És a *Haramiák*?”

„Azt átveszi helyetted a Brúnó. Most nézel, mi?”

„Micsoda? Ááá. Úúúhhh. Na ne.”

Arra ébredek, hogy a saját levemben úszom.

Rácz Anci kámforra vált. Szerencse, hogy csak álmodtam őt, biztosan nem tudnánk együtt dolgozni. Ébren is meg kell állapítanom, hogy bár továbbra is Gróf az igazgatóm, nekem most valóban kimarad az évad vége. Hány *Hamlet* marad el? Itthon három? A kolozsvári amúgy is törölve. Uramisten, micsoda lehetőséget hagyok ki. Istenem, volt elégszer szerencsém. Most is micsoda mázli ez az egyágyas kórterem.

Belép Luca, és csöndben végigmér.

„Kisimultál, olyan békés az arcod, Alex. Jó látni. Mielőtt kórházba kerültél, zavart voltál és kapkodó. Jót tett neked ez a kis csönd.”

„Alig forog a nyelvem.”

„Nyújtsd ki.”

Kinyújtom.

„Jézusom.”

„Mi van?”

„Csupa véraláfutás.”

Előveszi a táskájából a kistükrét, úgy mutatja.

„Úgy látszik, elharaptam esés közben.”

Amikor mozdulok, mintha mindenem belereccsenne.

„Imola járt már nálad?”, kérdezi kemény éllel.

„Imola? Miért?”
 „Nem bírtad kihagyni, mi?!”
 Múltkor a lélegzetvétel ment nehezen, most minden. Lehunyom a szememet. Hallgatunk.
 „Olyan ázottkutya-szagod van – mondja végül Luca. – Hoztam, amit kértél. Ruhákat, diétás kólát.
 Egy a méretünk, amilyen sovány vagy.”
 Lesodorja a pólómat.
 „Úristen, csupa nyílt seb. Zuhanyoztál azóta?”
 „Nem megy egyedül.”
 Luca segít. A langyos víz csípi a zúzódásaimat.

Költözések

platóra pakoljuk mindenünk, gurtival cipeljük a szomorkás lépcsőházakban, emeletekről le és emeletekre fel, elhasznált lakásokról frissen festett lakásokra, helyiségekből helyiségekbe, és minden egyes új házban mindig eggyel öregebbek lesznek bútoraink, megszülető szobáinkat az elpusztult szobáink mintájára rendezzük be, hogy az a gurt, a heveder, mi összeköt még a másik lépcsőházzal, nehogy elszakadjon, új álmaink a régi melegben ébredjenek, pakoljuk egyre teherautókra, vonszoljuk magunkkal nagyanyák, nagyapák, aranykeretes dédek, ükök felbecsülhetetlen értékű terheit, csengettyűit, ezüst teáskanalait, hamutálcáskáit, horgolt terítőit.

a szoba közepén a biedermeier Monarchia áll: kanapéval, két fotellel, előttük ovális asztal, mögéjük tuszkolva ónémet íróasztal, amelyre a kovácsoltvas lámpa borul valódi bőrburájával, távol falhoz szorított sublót, (alsó fiókjában ágyneműhuzatokkal, és születési anyakönyvi kivonatokkal), mellette pipatőrium, mely fölött nem tudom, kinek a festett portréja lóg, néz le ránk, talán a kis Jancsikéé lehet, aki nyolcvanöt éves korában halt meg, és akihez már semmi közöm, csak a ráma miatt tartottuk meg.

a túlsó sarokban art deco ágy, vitrin, felső polcán tábori lap támaszkodik valamire, előtte Zsolnay kávéscsészealj, a közepében egy deformált puskagolyó, amit még a méltóságos úr küldetett haza a kegyelmes úrral a nagyságos asszonynak Dezső bácsikánk el nem postázott leveleivel együtt Caporettóból, egy füledt foxtrott- vagy egy charleston-est után, fejében még a swinggel, pezsgős palackok durrogásával, a tweed, a dzsörzé csillám flitter-pikkelyeinek ragyogásával rogyott mellé egy székre hajnalonta a lány, akinek hajója nehezkéivel horgonyoztuk le ezt a területet, tartományt, óprovinciát.

szemközt a virágok sarka lesz, mert ide semmit nem tudunk rakni, elveszett, elvett tárgyak tere, amelyeknek hiányát gigászi szobanövényekkel: fikuszokkal, diffenbachiókkal takarjuk el, hogy még a félhomályban is megélő, mérgekben ázó zöldes levélnyelvei elzárják előlünk az egyre növekvő, dohos úrt.

az utolsó két sarok apám és anyám, összecusukható, kinyitható támaszték tart egy ráhajtható, szükség esetén akár lehajtható asztallapot, mellette éjszakára kihúzható, nappal kanapénak összetolható ágy karosszékkal, koloniál szekrény, mert mi akkor már úgy-ahogy, de megtehettük magunknak, benne, rajta, felette, mellette rendszerbe rendezett könyvektől kövér polcrendszer hozott Jókai százszal, remek világirodalom, és frissen ásott élő halmok,

bástyának hitt szöveghalmazok, amit nekünk halmoztak fel az új ostromok ellen,
– holtjaikat fojtogató fagyókereket szárítottak utolsó szalmaszálként.

jó lenne egy bőrgarnitúrát venni, egy L alakú lehuppanóst, nyúlós-málós
fekvőst, belesüllyedős agykimosóst, elegáns vendégváróst, magára maradóst,
egy életre szólóst, egy egy életre szólóst, egy egy lépcsőházast, egy egy lakásost,
egy egy szobásat, egy nem hagyatékost, egy tovább már nem cipelhetőst, egy miénkest,
egy velünk halóst.

NAGY DÁNIEL ◀

Vasárnap

Ha egy bolt épp bezár, és nincs már
több bolt a környéken, akkor a vevők
úgy döntenek, hogy inkább hazamennek
és bezárkóznak. Ha a boltosok is, akkor ők is
magukra zárják azokat a hatalmas zárait.
A zárait. Azokat a csúcsminőségű zárait.
Vettük drágán, akkor most jól bezárjuk – mondják.
Lelakatolják az egészet. A lakást, a családi házat.
Se ki, se be. Fura egy szokás, de érthető.
Mert aztán másnap, ha kinyit az első bolt, elég
egy aprócska nyitott bolt is, akkor az emberek
kioldják szépen ezeket a zárait, és mennek
fogyasztani. És boldogok. Nincs mese vagy választás,
vagy hogy is mondják, nincs apelláta, légy boldog.
Szóval legyenek nyitva a boltok.
Minden bolt legyen nyitva.

Cserélés

Általában a dolgokat cserélik.
Le-, fel-, ki-. Esetleg még össze- vagy be-.
Például az égőket kicserélik. Kicserélik még a tévéket is.
A régít újra. A ruhákat is kicserélik. Rosszul
saccolta meg a derékbőrségét, így sajnos
ez a farmernadrág most nagy lett. Aztán
beszélhetünk még olajcseréről, valamint
téli és nyári gumicseréről. Télen téli gumi,
nyáron nyári gumi. Focisták mezt, illetve
cipőt cserélnek. Ők mást nem is tudnak
cserélni. Az állami vezetőket főként lecserélik.
Amit még lecserélnek, azok a függönyök.
Összekoszolódott. Egy tisztább előnyösebb.
Buszokat és villamosokat is cserélnek.

A kényelem és a menetidő javítása érdekében.
Gyakori esemény még a kabát-összecserélés,
mondjuk, színház után. De az üvegek vissza-
cserélése is elfogadott, hétköznapi eset.
A cserélés viszont akkor a legrosszabb,
ha téged cserélnek le. Egy másik játékosra.
Ő áll be a helyedre. Helyetted játszik.
Nem jobb nálad. Nem robbanékonyabb.
Nem játssza meg jobban a labdákat.
Mégis, most ez az ő napja. Ő került helyzetbe.
Te pedig lecserélten hagyod el a pályát
a játékoskijáró felé. Gólok és gólpaszok nélkül.

Jó tempót diktálok

Egy ideje távolságot én küzdök le
a legjobban. Mindenkit legyalogolok.
A legjobb gyalogos – mondják.
Pedig nem sietek. Nem vagyok egy
sietős fajta. Például konferenciára
nem sietek. Azonban így is le hagyok
mindenkit. Persze van egy gyalogos
múltam, értem már fel magaslatoakra
rekordidőt futva. De akkor győzni kellett.
Itt az utcán azonban a győzelem nem elvárás.
Mégis, azért elég jó tempót diktálok.
Mintha tudnám, hova sietek. Mintha
tudnám, mire ez a nagy sietség. De nem
tudom. Pedig most már szeretnék sietni
valakiért. Legyen kiért siessek!

Varrótű

fegyelemmé
dermedt izzás
hajlíthatatlan
erővonal

sebet ejt hogy
összekössön
meglazult
kereszteket

réseken át
oda-vissza
nyomában
búvópatak

medre
az egység
színe
fonákja

Hangverseny

„csönddel üzensz rejtőzködő”

Rákos Sándor

Mindig tudtam, hogy léteznie kell.
Ott volt a sziklevelet kibontó derűben,
a szkarabeusz trágját gombolyító
szorgalmában, pipázó bölcsek
hallgatásában, a haldokló réműlete
és megnyugvása közti pillanatban.

Az idő tágabb terében
véve szemügyre árnyéktalan,

súlytalan természetét –
igaz törekvés,
ha törekvésem okában
ismerem fel Őt.

Valami ezt súgja. Valaki súgja ezt.
Tömjén füstjeként kavargog
a tapsvihar előtti csendben.

Ha negyvenéves...

Ha negyvenéves elmúlsz, egy délután egyszer
elbóbiskolsz, és aztán sokáig nem bírsz felébredni.
Mire magadhoz térsz, ablakodból látod,
a hegyek fölött a narancs, a vörös, a bíbor
kikeverhetetlen színeit ölti magára az ég.
Kikönyökölsz a párkányra, belélegzed a látványt,
mint egy szimfónia largo tételét.
Lent, a parkban hosszára nyúlnak az árnyak.
Egy gazdájától elcsatangolt kiskutya
égnek emelt orral bújja a legfrissebb híreket.
Virágzó fák lombja fölött az újrakezdés
illata örvénylik a koraesti széllel.
Mennyi mindent mondtál életedben,
s csak akkor hallgattál, ha lett volna mit mondanod.
Egyfolytában vársz. Feszülten és türelmetlenül.
Hogy egyszer majd, a megfelelő pillanatban.
És akkor talán. De legalábbis majdnem.
Gyáva voltál egész életedben.
Nincs megfelelőbb pillanat a bátorságra.
A halált halállal győzni le.

2017 húsvét és pünkösd között

HAÁSZ JÁNOS ◀

Üzenet

Azt hittem, le fogom késni azt a vonatot. Illett volna a napom alakulásához, kora reggel óta pocskul mentek a dolgok. Sőt, már a nap első pillanatától. Éjfél körül még az Íjászbán ittunk, meglehetősen rozoga állapotban, a szomorú férfibánat mélységes mélyéig, onnan a Lehel téri Kávés Katicáig, majd még mélyebbre, volt szerelmeknek messengerezésig süllyedve. Hajnali három körül még az is megfordult a fejemben, hogy talán már haza se megyek, hanem egyből a vasútállomásra, de Leó keresztkérdésén, hogy mégis, tudom-e egyáltalán, hol van a vasút, és hol vagyok én, elbuktam, 50 százalékot sem érve el, így hazamentünk. Akkoriban Leó lakásának megüresedett gyerekszobájában húztam meg magam, ottfelejtett gyurmadarabok és fél pár zoknik között.

A reggel ugyanolyan pocsek volt, mint az éjszaka. Elaludtam, aztán Leó lakásában maradt a telefonom és a kulcsom. Ő még olyan, hogy ha aludni akar, alszik, már a szomszéd öregasszony méltatlankodása közben kellett rugdosnom az ajtót, hogy felébredjen. Aztán rohannom kellett a pályaudvarig. Elég komoly kihívás volt – abban az állapotomban magát a létezését annak éreztem –, az esőcseppek miniatűr atombombaként robbantak szét a fejemben, egyik lépésnél szédültem, a következőnél hányinger tört rám. Közben azon zakatolt az agyam, hogy ha el is érem a vonatot, legalább Szolnokig állnom kell, aminek a gondolatától is rosszul lettem volna, ha nem lettem volna már egyébként is rosszul.

Kész csodának tűnt, hogy találtam ülőhelyet, még hozzá nem is csak úgy, beszorítva egy hazafelé tartó nagymama, egy laptopba és fénymásolatokba csomagolt egyetemista és egy kolbászszagú ötvenes házaspár közé, ahogy általában utazni szoktam, hanem egy tök üres kupében. Előbb azt hittem, ez egy vasutasnak fenntartott hely, de nem: az ajtaja nyitva volt, hát bementem, leültem. Rogytam. Teljes lendülettel rá egy tabletre.

Felpattantam, káromkodtam, nem is a tablet miatt, hanem mert egyfelől a felpattanás alaptól rosszat tett a közérzetemnek, másfelől bekúrtam a fejem a csomagtartóba. Szétnéztem, de a kupében semmi nem utalt rá, hogy ülne itt valaki. Kimentem a folyosóra, sokan nyüzsögtek, szálltak fel az emberek, de senki nem tartott felém rohanva, hogy adod vissza, homlesz. Hamarosan egy négyfős család érkezett, iszonyú kövérek, rettenetes zajjal és rengeteg csomaggal. Visszaültem, kezemben a tablettel, torkomban a még dobogó szívvel és a hullámokban rám törő hányingerrel.

Amikor a vonat elindult, már biztos voltam benne, hogy senki nem fog érte jönni. „A tiéd, a tiéd? ‘Dide, ‘dide nekem” – süvöltött egyszer csak a fülemből az egyik gyerek. „Hagyjad már a bácsit, Bécikém, üljél le kussba, odadom enyémet” – fegyelmezte anyja egy egész Whopperrel az arcában.

Normál körülmények között bizonyára vagy megvárom, míg jön a kaller, és odaadom neki a tabletet, vagy amikor leszállok, beviszem az állomásfőnököknek, aztán rendőrség vagy talált tárgyak, jegyzőkönyv, megnyugvó lelkiismeret, önmagam vállon veregetése, segítségkérőnek álcázott büszkélkedő poszt a Facebookon. De egyáltalán nem voltam normál körülmények között. Ahogy elindultunk, fűteni kezdtek. Izzadtam, sörszagú cseppek gördültek le az arcomon és a hátamon, sörhabban ázott a tarkóm, hónaljam. A váltókon döcögve az agyam és a gyomrom is ki akart szakadni a helyéből, és a gyerekek se hagyták abba a tablet körüli zsongást. A legegyszerűbb menekülőút volt, hogy elkezdem használni.

Nem volt lezárva, se ujjlenyomatot, se kódot nem kért. Csillogó fekete tablet volt, androidos, az érintése a kupé hősege ellenére is hűvös, a képernyője tiszta, mintha nemigen használták volna. A dizájnya és a súlya alapján úgy tűnt, nem mai darab, de nagyon megkímélt állapotban volt, időtlennek tűnt. Furcsa mód nem volt bejelentkezve Google-fiókba – pedig az rémlett, hogy androidon ez alap –, a Facebookon kívül semmilyen személyes alkalmazást nem találtam rajta. Jó lenne azt mondani, hogy

azért léptem be, hátha megtudok valamit a használojáról, és így vissza tudom hozzá juttatni, de nem voltak ilyen nemes gondolataim, csak azt akartam, hogy a kölykök békén hagyjanak.

A felhasználónév Mor Thy volt, valami hülye ezredforduló környéki bűnügyi hír jutott eszembe Mortimerről, aki valamit szamurájkardozott, vagy őt szamurájkardozták le, fene se emlékszik már rá. Az üzenőfala üres, a profilképe is Facebook-sablon. Ismerőse is csak hat, semmitmondó nevek, jellegtelen profilképek, egyikük se posztolt évek óta semmit. Előbb találokra az egyiknek, majd végül mind a hatnak írtam egy hahót, de senki nem reagált. Az általam elküldötteken kívül egy üzenete sem volt, vagy törölte őket, vagy sosem messengerezett. Gondoltam, kiposztolok valamit a falára, hát-ha az segít, de a rendszer hálózati hibát írt ki. Elkezdett újracsatlakozni a MÁV wifijére, de hiába, így néhány próbálkozás után kikapcsoltam, ne merüljön.

Ledobtam magam mellé. „Dide, dide nekem”, kezdte rá a malacfejű kölyök, hét-nyolcévesnek és legalább ötven kilósnak tippeltem. Mondtam neki, hogy lemerült, „nem, nem, dide nekem”, folytatta, majd a tesója is bekapcsolódott. Az anyjuk ismét kijátszotta a kussoltatós kártyát, „há’ nem látod, hogy megmondta, hogy lemerült”, mire csönd lett végre.

Elővettem a telómat, Leó írt. Küldött egy szivárványhányós fotót az éjszakáról, „csak szivárvány, mi?”, írta hozzá. Aztán átnéztem az éjszakai képeket, az egyikén egy lánnyal voltunk, sörrel a kezünkben, összeölelkezve szelfiztünk, ő egy korláton egyensúlyozott. A jegyzeteimben ott is volt a neve, *nyilas pulcsi*, nyilván Julcsi lett volna, talán Nyilas vagy Nyilasi, vagy Szilas. Volt mellette valami, amit valószínűleg telefonszámnak szántam, de 17 karakterből állt, benne négy hármas és két dollárjel. Rákerestem a Facebookon különböző névvariánsokkal, egyikkel se találtam meg, pedig derengett, hogy éjjel elég komoly hatással volt rám, csókolóztunk, talán haza is kísértem, de legalábbis felajánlottam. Elégedetlen morgással lelöktem a telefont. Aztán elővettem újra, beírtam a Facebook keresőjébe, hogy Mor Thy. Semmi. Újra beírtam, megint semmi.

A saját neved se tudod leírni, Ládó, próbáld újra. Újra Mor Thy, újra semmi. Elkezdtem variálni, Mhor, Mohr, Ti, Thi, Ty. Nem számoltam, hány variációt próbáltam, egy idő után nem is emlékeztem, mit mivel társítottam már. „Héjhó, te vágod, ki volt az a csaj, akivel fotózkodtam is?” – írtam Leónak. Több mint tíz perce volt online, gondoltam, most épp egy kád forró vízben döglik, bosszantóan könnyen viselte a másnapot. Választ nem várva lelöktem ismét a telót, és kibámultam az ablakon. Talán el is szundikáltam.

Cegléd után egyedül maradtam, Malacék leszálltak, esküdni mertem volna, hogy távozáskor az egyik gyerek még befingott a kupéba. A megnyugtató csöndben újra elővettem a tabletet, kíváncsivá tett a rejtélyes némasága. Se fotó, se egy jegyzet, semmi, de semmi személyes. Ismét beléptem, gondoltam, most akkor pontosan megnézem, ki is a tulajdonos, hogy a telómról, saját Facebookomról rá tudjak írni. Mor Thy, olvastam újra a nevet, ezt már tuti próbáltam. Tablet le, telefon fel, mintha a Morrison’s előtt akarnék a legprinyóbb módon csajozni.

Pont akkor jött a kaller, mogorva, borostás alak, ami nő léte különösen ijesztő volt. Annyira sem éreztem bizalomgerjesztőnek, mint az előző főbélő nénimet, aki folyton összegyűrt borítékokat adott ide „valahogy kizsakadt” mentegetőzéssel. Amint továbbállt, újra bűvölni kezdtem a gépet. Mor Thy – az én Facebookomon nincs találat. Néztem az ismerőseit, írtam be a vezeték- és keresztnéveket. Találatok akadtak, de a profilkép sehol se stimmelt. Megborzongtam, mintha a fűtés leállt volna, mintha hirtelen hideg levegőt fújtak volna be a fülkébe. Először nem volt rossz, de egy pillanat alatt csontig hatoló lett a hideg. Elfogott valami rossz érzés, szédülni kezdtem, letettem a tabletet, lecsuktam a szemem, most már csak ne hányjunk, Ládó fiam, ha eddig kibírtuk.

Ekkor érkezett Leó üzenete.

„Nem emlékeztem a nevére pontosan, de rákerestem. Bazz, ezt nem fogod elhinni, ilyen nincs”. Dühbe gurultam. „Rohadj meg a hatásvadász stílusoddal, milyen nincs? Van férje, gyerekei? Vagy már az átölelős fotónk az új profilképe?” – még sírva röhögős fejet is küldtem utána.

És a következő pittyes után megállt az idő.

„Meghalt.”

Mozdulni sem tudtam, csak néztem ezt a szót.

„Megtaláltam a profilját, felülvizsgálat alatt volt, rágugliztam, és a csapattársai oldalán már kinn volt a hír, meg egy gyertyagyújtós oldal. A Lánchídról, a Dunába, a híd korlátján egyensúlyozott.” Pár

pillanattal később már screenshotot is küldött, bár egy link is elég lett volna. „Nyulassy Julcsi ismerőseinek és barátainak, gyertek, merítsünk egymásból némi vigaszt...” – nem olvastam tovább.

Forogni kezdett velem a világ, zavaros, vad düh tört fel, nem értettem semmit. Egy idegen lány, aki mégis. És most már mégse.

Az egyik pillanatban hihetetlen volt az egész, a másikban tökéletesen elhittem, hogy ennek így kellett történnie, miután szívattam a korláton ügyeskedéssel. Fel akartam hívni, bűvöltem a 17 számot, de hiába, írni akartam neki, de a rendszer már nem engedte, „a profiloldal felülvizsgálat alatt”, majd egy sört akartam, de az ötlettől hányinger tört rám. Megszédültem, le kellett ülnöm, bár arra se emlékeztem, hogyan, mikor álltam fel.

Kétségbeesésemben ismét a telefonért nyúltam, hogy írok Leónak, meg hogy megnézem újra az oldalát, a fotóit, önkínzásban mindig is erős voltam. De a telefonom lemerült, észre sem vettem, mikor, nem is emlékeztem a figyelmeztetésre. Jobb híján a tabletet vettem elő, hogy majd kijelentkezem, és belépek ott a sajátommal.

De a gondolataim máshol jártak, önkéntelen mozdulatokkal a lány nevét írtam be a megnyitva maradt Facebookon. És akkor úgy éreztem, kiugrik az agyam.

Ott volt a lány oldala. Nem emlékszem, nem gyertyagyújtós oldal, nem felülvizsgálat alatt álló oldal, hanem maga a profil. És egy viszonylag friss poszt előző estéről, nélkülem ugyan, de egy asztalról, sörökről, Unicumokról. Emlékeztem, ott ültem én is, talán ez előtt a fotó előtt csókolóztunk először. Barom Leó és a morbid viccei, gondoltam, és ráírtam a lányra, majd nyomban magyarázkodni kezdtem, hogy ha a név ismeretlen is, engem valójában ismer, „Ládó vagyok, és egy nagyon különös véletlen folytán került hozzám ez a tablet” – írtam, és folytatni akartam, az estéből valamivel, amire emlékszem. De nem kellett.

„Tudom, hogy te vagy az, Ládó, és jó is, hogy még megtaláltál.”

Azonnal rázúdítottam mindent, hogy mi ez a vicc a haláláról, hogy a hülye Leó milyen baromságot eszelt ki, és hogy szét fogom rúgni a seggét – mármint a Leóét, nem a lányét –, és egyáltalán, honnan tudja, hogy ki vagyok.

„Nem viccelt. Nézd meg a telefonodat, hogy mit mutat.”

„Mi van? Mit szórakoztok? Honnan tudod, hogy ez nem a telóm?” Hideg volt, de úsztam a verejtékben.

„Ládó, alig ismertelek, és abban, hogy meghaltam, kurvául szereped volt. A korlátnál úgy feldühítettél, hogy utána a hídon is meg akartam csinálni és küldeni egy szelfit, hogy összeszard magad ijedtedben. És, azt hiszem, jólesett volna, ha odarohansz. Egy rossz lépés volt, elcsesztam. Ahogy te is, hogy hagytál egyedül hazaindulni, csak azért, mert egy részeg csaj túl kemény volt veled.”

Ledobtam a tabletet, tudja a kis hülye, kit szívasson, tutira Leó valami haverja. Vagy lehet, hogy alszom, álmodom az egész baromságot. Pittyegett a tablet, majd még egyet, és még egyet. Felé nyúltam, aztán hagytam, írogasson csak, hülyítse az anyját vagy a barom Leót. Pittyegett még párat, aztán befejezte. Vártam egy kicsit, semmi. Rossz érzés fogott el, felkaptam.

„Most biztos azt hiszed, hogy csak hülyülök, vagy hogy Leó a haverom, és együtt terveltük ki ezt a szarságot. Bár így lenne. De nem. És ha még mindig nem hiszed, nézz szét, keress rá emberekre, akiket itt látsz. És akkor hinni fogsz.”

Elkezdtem google-zni, mind a hat nevet, meg azok szintén csekély számú ismerőseit. És jöttek a halálhírek, gyászjelentések, „a lelkiismeretes kolléga”, „a példamutató nagybácsi”, „tangentületünk büszkesége”, „életének harminchatodik évében”, „hosszan tartó súlyos betegség után”. Eszeveszetten cikáztak a gondolataim, ahogy a megnyitott ablakok között ugráltam. Ide-oda kattintgattam a rettenetes drámák között, és minden oldalbetöltéssel egyre inkább elhittem, amit Julcsi írt. Visszaváltottam, és írni kezdtem neki, összevissza. De csak odáig jutottam, hogy mennyire hihetetlen, és mégis elhiszem, és hogy mi van odaát, és láthatom-e még bárhogy, és hogy látja-e, mi lesz velem.

És akkor a tablet *Leállítás* üzenettel leállt. Káromkodni kezdtem, püfölni a csillogó, fekete burkolatot.

„Nem Szolnokig jött?” A kalauz hangja szakította meg a dührohamomat.

Összeszedtem a cuccom. Amikor kiléptem a kupéból, még visszaneéztem rá. Töltőnyílást, csatlakozót, bemeneti portot nem láttam rajta. De biztos voltam benne, hogy aki legközelebb megtalálja, annak ismét működni fog. Akár akarja, akár nem.

hét (kicsi pianók)

hétfő
(*semmi se*)

tobozok.
egyszerre gondoljuk el,
jó lesz-e vershelyzetnek.

aztán meglátunk egy nagy kertet,
mennyi verset kell megírnunk,
hogyan megvegyük.

minden költőt beengednénk,
de soha nem jön el semmi se,
csak az, amiben egymagunk vagyunk.

kedd
(*bolondok*)

kedden reggel hat és fél hét között
meg fogok örülni. nem lehet másképp.
minden kedden azt érzem, késleltetni kell.
még ne, most még ne. hadd legyenek kicsit szép,
kicsit okos, kicsit szerelmes.
várjatok, bolondjaim, folyjon szátokból a nyál.
tompaság, világcsömör, időt.

szerda
(*gázolás*)

lassú város, mégis elgázol,
turisták törlik meg kávék szájukat.

idegen város,
mintha sokszor jártam volna itt. ócska flash,
negyvenezer éves vágyak, utcazaj.

már nem idegen, mégis továbbáll,
ebben nincs gyorsaság, lassúság,
ezt minden(ki) ugyanúgy. gázol, és lép.
ha nem figyelsz (elhull belőled valami fontos.
fogja magát, kifordul, aztán kicsit be.)

csütörtök
(*hullazsák*)

mi van messze, és mi közel?
itt van-e az, ami, és ott van-e, máshol az, ami nincs itt?
mit kell tenni, hogy valami közös legyen?
ne csak az enyém és csak a másé.

kicsi tokokban, a testemben van minden eddigi napom.
néha kifakad, mint egy pattanás, szétkenem a tükörben,
és undorodom.

színtelen hullazsákba folyik el a tavasz,
nem születik újra, aki elment.
csak várjuk az angyalokat, a kísérteteket,
nagy fekete óvszer az éjjel, mégis minden
kiömlik az álom nagy vesszőiből a tejút nagy méheibe.
így váltakoznak az éjszakák, meddő, termékeny vágyainkkal.
mégis minden mozdulatlan.

(kicsi molylepkék a lelkek, a falakból ereszkednek,
a bútorokba, a ruhákba bújnak,
és nem akarnak soha semmi újat.)

valamiben hinni kell. szól, öreg harang.
(a napi hazugságainkat hagyd nekünk meg, gongja)
és összekulcsolom kezem, és hajnalban engedem,
hogy bevegje gyógyszereit a haláltól rettegő test.

péntek
(*eszközök*)

nem vagy itt. hogy is kerülnél ide.
ezt mindig csak én akarom.
neked a pillanat kell,

valami érzés, nem a teljes ember.
 eszközök vagyunk, csengetünk, kopogtatunk.
 enni kapunk, inni, vetjük az ágyat, sokat beszélünk,
 valahogy vagyunk, és ennyi elég.

szombat
(ősz sláger)

arcodon sárga matricák, kicsi tisztásba ragadt szemtájék.
 a szád körül a csokimáz fekete firka, kimegy a vonalból,
 és észre sem veszed. hogy tudsz ilyen gyerek lenni,
 és egyszerre ilyen öreg.

disc jockey pultján az idő, felteszi korongjára a bakelittáját,
 alt meg basszus, kikevert színek, összezavar ez az ősz,
 hová foroghat? eddig romlást hozott csak.
 megáll, karcos, csúszik, kattog, recseg,
 a van egy pillanat alatt volt lesz.
 mit is vár az ember, nagy bála szívébe mindenféle
 érzést besöpör a szeptemberi szél. sárga matrica,
 ragadt szemtájék. *tekerd meg a volumét (és táncolj.)*

/jaj, de ki hiszi el neked? hogy te vagy az (igazi)?
 és én kinek higgyem el?/

vasárnap
(megálló)

és most ebben minden igaz lesz,
 mert kell egy nap, amit őszintén lehet.

mert minden csalfaság az utolsó
 napon megpihen, és csak úgy felszáll
 egy állomáson, megállóhelyen,
 a fővárosban átszáll, utazik tovább
 míg meg nem áll, ahol ő akar.

—

/és (így) lesz hétfő (semmi se), kedd (bolondok)
 szerda (gázolás), csütörtök (hullazsák)
 péntek (eszközök), szombat (ősz sláger)
 vasárnap (megálló)./

BIRTALAN FERENC ◀

Mesék születése

a barlangban az esti tűznél
 mindenki elmondta történetét
 üszkös ágvégékkel fölrajzolták a falra
 volt ki kardfogú-tigrises kalandokat mesélt
 olyankor a többiek bámultak a lángokba szótlanul
 bölcsek voltak
 tudták a vakmerő vadászok
 általában nem térnek vissza
 és a nagyfogúak
 nem foglalkoznak őseposzokkal
 tűzük sincsen csak esznek

Gasztroenterológia

várva az ambulanciákon sok minden marhaság
 eszébe jut az embernek figyelemelterelőként
 mert szembenézni várható esélyekkel nem kecsegtető
 a jövőkép a műtő- és boncasztal közötti térre lát
 a hős utcai kancsal eszterre gondoltam él-e még
 írtam róla verset tizenhat évest lángolóst
 ötvenhét nyár múlt azóta
 és most izzik föl egy neonfényes folyosón régi csókja
 várva türelmetlen félő emberek közt az ambulancián
 kirajzolódik törekeny keze fogom a vállát
 persze azóta sose láttam hát honnan tudnám él-e
 volt-e boldog vagy újraváltott sírja sincs
 csak én támasztom föl reszketve félve
 várakozva fehér fémpadon egy ambulancián
 s ha hív a nővér ott marad eszter
 a hős utcai kancsal a kedves a szép
 aki ha újra megfog többé nem ereszt el

Nyárvég Betlehem felé

bajban lennék ha kérdeznéd hogy vagyok
 verőfény nyárvég dögkútba hulló hónapok
 évek mögöttem bevallom megtörettem
 most mégis ez a melegség ez a seholse állapot
 olyan becsapós ha most kéne felelnem
 úgy mint mikor a neves csillag fölragyog
 s hegyen völgyön indulok meglátni én hitetlen
 ez az egész olyan istenes bár félve írom
 nehogy félreértsenek
 kik fönnragadnak az aranynyálas paníron
 nem egyszerű
 koromra nem hivatkozom
 semmit nem jelent hogy egyre fogy
 ha kérdeznél
 ittlétem
 s ezt te régen jól tudod
 kommersz átmeneti állapot
 nyárban őszvégen télben
 csillag előtt
 csillag mögött utánad szűkülésben
 miben hihetnék még
 mint a megérkezésem

Előreggel

Kezeim kalapácsok. Egy szobában ülök,
 valami lomha tanács hajtott idáig.
 Szétizzadt ráncokkal érkezem, lefolyt
 rólam az ellenállás, bőrkanaapé formázza újra
 a hátat. Csak lesni a sötétbe bele.
 Emlékezésem érdek nélküli.
 Ilyenkor térképet készítek, tudatelőtti
 tájakról, tengerekről. Vezetőm
 halügyi kormánybiztos:
 gombtűkkel szurkáljuk kedélyesen
 a pikkelyes domborzatot.

Középdélután

Nagyfeszültségű fejlámpa világít,
 macskák olvadnak szét a járdán, kockánként.
 Esték a kitágult erek között: ilyenkor szinte
 természetes, hogy halottakkal társalgok.
 Mit nekem az ontológiai státusz.
 Álmomban mindenki olyan
 élénk. Rémek évada, isten hozott.
 Jó lenne fázni, eszkimó tempóban,
 mint Noémi
 tegnap a Peer Gynt alatt.
 Ikerhideg nőjön a szív köré:
 egy kis Solvejg páncélban.

Negyedéjjel

Beleragadok egy régi nyárba,
megnyúlt idegek közé, sötét sejtésként.

Medvecukor, ázott málnában:
szuperszonikus utazó.

Több éve nem eszem jégkockát, pedig
épp illene ide. Kellene egy kis hűtés:
jégládába csomagolt,
fagyasztott szorongások.
Bármilyen esetre.

Az egyikben használt nercbunda
lenne, szigorúan anyánké,
s egy rükvercbe tolt
váltó. Zacsónyi sötétkék.

Halogén fél

Uszonyos szerveimmel lubickolok
a neonnal áttört akváriumban.
Olyan békésnek vagyok beállítva,
mint egy vízi hulla. Szurkál a meleg.

Az agyi kötések kapósak a rosszra.

Szívtisztításra érkeztem, profi munkát
várok pénzemért cserébe. Törés
a kasban, feszül a bordakosár.
„Lélegezz és engedj el”.

Mi ez a halember-retorika?

Engem az évszak fényviszonyai izgatnak,
a halogénon túli tájak, foton pöttyökkel.
Nem ezek a hőgutában ázó sorok,
forradalmi fészkek, alattomos,
rossz ízű, kicsavart gének.

LŐRINCZ GYÖRGY ◀

Bécs fölött a Hargitát...

4.

Ahogy kilépett az ajtón, rögtön beindult a képzelete. Az első gondolata az volt: „bár ne fogadtam volna el a meghívást! Ne jöttem volna el.” Aztán az: „hol és mikor hallottam hasonló gondolatot? Hol és mikor?”

Töprengett, viaskodott önmagával, az a tapasztalás, amivel aznap szembesült, teljesen ledöbben-tette. Aztán fölillant a képzeletében T-né Macskássy Abigél arca, ahogy előkészíti a rátelepedett csendből és homályból. És most már tudta a gondolat folytatását is. A hontalanság nemcsak közösségi, de személyes bukás is? Szélmalomharc? Nincs remény, vagy nagyon kevés még az identitás meg-őrzésére vagy átadására se? Hisz akkor miért él az ember? Mi az életének az értelme? Ha lemond mindenről, a szülőföldről, a szüleiről, testvéreiről, a saját közösségéről, közösségi emlékeiről, mi az életének értelme?

A gyermekéről, mint saját közösségének majdani tagjáról?

A bizonytalan jövő lehet-e olyan érték, ami helyettesítheti mindezt? Ha a képzelt jövőért az em-lékeinket is fel kell adnunk, ha a múltunknak nincs helye az életünkben, mit ér az élet maga? Hisz végül is csak elszökik, s nem amnéziában szenved az ember! Bár az is igaz, talán jobb lenne, ha az következne be! Hogyha valamilyen úton-módon, egyszerűen németté lenne egy baleset után az em-ber? És ne lennének emlékei! Ne emlékezzen semmire a múltjából.

Az utolsó találkozása T-né Macskássy Abigéllal furcsa volt. Ahogy kilépett a fészker ajtaján, ahol mindig is átöltözött, Macskássy Abigél fogadta.

– Megbántottam a múlt heti szavaimmal? Megbántottam azzal, amikor azt mondtam, nem lett volna szabad eljönnie?

De választ sem várt, mintha egész héten vitatkozott volna önmagával s vele, folytatta is:

– A saját otthonunkon kívül nincs jó hely a világon számunkra – folytatta. – Esetleg a saját orszá-gunk lehetne. De oda nem mehetünk.

És elkomorult arccal folytatta:

– Kell tudja, hogy itt Burgenlandban olvadt be elsőnek a leszakadt magyarság. S tudja, miért? A jólétől. Részben a jólétől, és azért, mert a németekkel szemben nem lehetett még csak buta gőg se bennünk.

Elhallgatott. Hosszasan hallgatott, lehajolt, fölvelt egy lehullott száraz ágat, eljátszott vele. Pisz-kálta, tologatta a hulló vagy lehullott leveleket, felnézett. S miközben a fölötté lévő fák ágain át fény hullt az arcára, megszépült. Majd megszólalt.

– Végül is, én nem beszélhetnék, mert minden szavam az ittlétem ellen szól. És persze az ittlétem a saját szavaim ellen. Ezért nem adhatok tanácsot se. És azért sem, mert tudom azt is, megkésztet, elké-sett tanács, az én tanácsom. Mert ezt a tanácsot odahaza kellene adnom. Ott kellett volna úgy élnem, ahogy a többi hasonszőrű is... Akik otthon maradtak. Akiket kitelepítettek, megaláztak. A legtöbb románnak öröm, hogyha egy magyart megalázzhat. A legtöbb románnak, szerbnek, szlováknak öröm, ha egy magyar arisztokratát megalázzhat. Pedig mi nem aláztuk meg őket soha. SOHA! Hihetetlen, de így igaz. S tudja, miért? Mert a mi tekintetünk nem süllyedt olyan mélyre le. Mi még – mai szó-használattal – a magyar népet se láttuk. Aki vagy jobbágy volt, vagy kisnemes, de mai értelemben nem volt a nemzet tagja. Egy magyar arisztokrata nem látott olyan mélyre le. És befogadtuk a környező népeket sokszor több jogot adva nekik, mint a saját népünknek. A franciák, spanyolok ugyanakkor

még gyilkolták egymást, amikor nálunk a tordai országgyűlés már kimondta a vallásszabadságot. Az Adreanum Európa legtoleránsabb kisebbségi törvénye volt. Virult a száz universitas... Hol vannak az európai kisebbségi jogok attól még ma is? Hol vagyunk attól mi magunk is? Igen, otthon kellene mondanom mindezt, s mindazt, amit már a múltkor mondtam is, és nem azután, miután eljött valaki, és nincs visszatérés. Mert zártak, átjárhatatlanok a határok. És ha átjárhatatlanok a határok, a vasfüggöny lezárult mögöttük, akkor az ilyen gyöngé ember, mint én vagy maga, mit tud tenni? Ha úgy nevelték, menti és éli a magyarságát, ha nem, beolvad. De mindenképpen szenvedni fog. Él és emlékezik. Amíg él, addig emlékezik. A megtartó emlékei viaskodnak a mindennapok kérdéseivel. A múlt emlékei, a napi gondokkal. És – erősítette meg a hangját – ne keressen semmi észszerűséget Trianon kapcsán. Mert észérveket arra a döntésre nem lehet kapni. És amire nincs észszerű válasz, mert bele is bolondulhat az ember, nem szabad foglalkozni.

Hosszú, nagyon hosszú szünetet tartott. Töprengve hallgatott, aztán a szemébe nézett:

– Már mondtam, ismétlem magamat, de megismétlem újra: a világ temetői tele vannak olyanokkal, akiknek fáj a magyarságuk. Akik sose tudtak másra gondolni, csak a magyarságukra. És Trianonra. A világ minden tájára szétszóródva, széthányattatva élünk, háborúk, forradalmak menekültjeiként. Dél-Afrika gyémántbányáitól Alaszka aranylelőhelyeiig, sasok, karvalyak s más vadak eledelül, miközben az egész életük erre ment rá, hogy erre kerestek választ... Önsorsrontó és megválaszolhatatlan kérdések virrasztottak bennünk nemcsak nappal, éjszaka is. Erre ébredtünk, és arra, hogy nincs magyarázat, semmire. Tehetetlenek vagyunk, gúzsba kötöttek. Sokszor az az érzésem, hogy egyszerűen szét akartak szabdalni, szórni, hogy a megmaradt maréknyi országgal könnyebben el lehessen bányáztatni... Aki önként vállalt valamit, bármit, az megőrzi cselekvő ösztönét, de akit erőszakkal, igazságtalan döntésekkel kényszerítenek térdre, elveszti még az életösztönét, élni akarását is. A cselekvésre való hajlamot. Mert a testében lekövesedett fájdalomtól nem tud szabadulni. Ezt akarták!

Összerezte, mint aki megfélemedezett magáról.

– Oh, Istenem – sóhajtott fel –, miről is beszéllek? – Már-már megfordult, elindult, aztán egy gondolatnyi szünet után folytatta: – Nekünk meg kell tanulni élni ellenszélben is. Élni és tenni. Ez az élet parancsa. A remény őrzése mindenek ellenére. Önmagáért a reményért is. Tanuljon, hogy segítsen a gyöngéken. – Újra elhallgatott, legyintett, mintha nemcsak vele, önmagával, az egész elmúlt életével vitatkozna s beszélne, de aztán mégsem folytatta a megkezdett gondolatot, elterelő szavakkal rákérdezett:

– És Kolozsvár?

Csapó András, bár ezek után biztos volt, hogy T-né Macskássy Abigél tud mindent, ami odahaza történik, önigazolásként azt mondta:

– Bontják a Hóstatot...

– Igen, persze... – válaszolta a másik elmerengve. Majd, komor, rezzenetlen arccal, szótlánul elindult vissza a sétányon.

Mint máskor is mindig, ha valami bántotta, Horgas Eszter jutott eszébe. Meg kell keresnem Esztert – gondolta. El kell mondanom, amit megtapasztaltam és amit láttam. Kell figyelmeztetnem, hogy az én majdani gyermekeimmel hasonló dolog nem történhet meg. Mindez az eddigi eszményeim bukása lenne. Nem. Összeomlana bennem minden, amiben eddig hittem s reméltem. Amiért otthonról is elmenekültem.

Fölvillant a villamosra, de nem tudott szabadulni az aznap látottaktól, hallottaktól. Látta a lányokat, ahogy belépnek a szobába, újra és újra átérezte az örömet is, amit jelenlétükkel okoztak, aztán hallotta, ahogy megszólalnak is.

– Guten Tag, Herr Capo! Ich bin Anna!

– Guten Tag, Herr Capo! Ich bin Ulla!

Megborzongott újra. A látvány nem hagyta nyugodni, újra és újra rátört. Ha megpróbálta is valahová az agya sötétkamrájába száműzni, fölvillant az arcuk, a tekintetük. Előkésztek az emlékeiből. Hol az arcuk tétova mosolyát látta, hol a rebbenő, kérdő, csodálkozó tekintetüket.

Így érkezett meg Eszter munkahelyére is. De amikor odaért a cukrászdába, újabb kellemetlenség érte. Bement, önfelédten leült a megszokott asztalhoz, fölnézett a bárpult felé, várta, hogy a bárpult mögött megpillanthassa a Horgas Eszter arcát. De csak Edina és egy ismeretlen lány álltak szolgálatkészben a pult mögött. Ránézett Horkai Edinára: – Eszter? – kérdezte a tekintetével. Edinának azonban, ahogy meglátta őt, elkomorult, beborult az arca. A fény kiment a szeméből, árnyék futott át rajta. Titokzatossá vált.

A szemével visszaintett ő is, hogy várjon, aztán egy asztaltörlővel a kezében kilépett a pult mögül. Nem jött egyből oda hozzá. Lassan közeledett, mintha azzal is bosszantani akarná vagy csak fokozni a kíváncsiságát. Jöttében még letörült néhány asztalt, helyére tolt néhány széket, aztán végül is odajött, és kissé oldalt fordulva tisztogatni kezdte az asztalát:

– Már vártalak – mondta komoran. – Azt hittem, sosem jössz.

Szünetet tartott.

– Itt van az anyukája – súgta a válla fölött.

– Az anyukája? – kérdezte döbbenet Csapó.

– A tegnap érkezett, csak Eszter nem akarta elmondani neked. Nekem is megtiltotta, hogy beszéljek róla – folytatta –, de úgy éreztem, ezt nem tehetem meg veled.

Fölvillant benne az a hajdani telefonbeszélgetés, amikor Eszter először beszélt róla, emlékezett az idegen asszony fölcsapó, hangos, elutasító szavaira, fölfogta a pillanatot jelentőségét, a teste hirtelen megtelt feszültséggel:

– Valami baj van? – kérdezte. – Baj lehet?

– Igen – mondta Horkai Edina. – Haza akarja vinni Esztert.

– Jugoszláviába?

– Oda.

– Miattam?

– Azt mondta – nyomta meg a szavakat a lány –, hogy nem akar még egy világvandort!

– Mit?

– Világvandort. Az anyja szerint, aki egyszer elindult a vándorlás útján, az, mint a homokóra, nem áll le soha. A lelkében mindig azt keresi, amit elhagyott valamikor. Amit persze nem talál meg soha. Csak nem vallja be. És megy egyik országból a másikba, ameddig él.

Csapó András elkomorodott. Az agyában zakatolni kezdtek a szavak. Föllállt, el akart indulni, megtorpant:

– Vajon hol találom meg őket? – fordult szembe a lánnyal.

De Horkai Edina keményen rászólt.

– Ül vissza. Nincs, amiért odamenj. Csak ronthatnál mindenben.

Visszaült, leroskadt a székre. A torka kaparni kezdett, a gyomra összeszorult, a szorongás fölkúszott a torkáig. Vajon hogy dönt Eszter? – cikázott át újra és újra. – Én ezt nem élem túl.

De az előbbi szándéka ellenére gondolatban rögtön igazat is adott Edinának. Meg kell várnom, miként dönt Eszter – gondolta. – Ha elmegy, ha el tud menni, itt hagy engem, akkor nem is szeretett soha! Ha viszont holnap itt lesz, akkor...

– Azt se tudom, mit tehetnék! – szólalt meg töprengve.

– Ha holnap itt lesz – találta ki a gondolatát is Horkai Edina –, nem szeretném, ha valaha is csatlódna benned!

Majd:

– Föl tudod fogni, hogy akkor mit tett érted? ÉRTED! Az anyja ellenére!

Ekkor tudatosult benne teljes súlyával, s most már végzetesen, hogy előfordulhat, másnap már nem lesz itt Horgas Eszter. Elviszik, hazaviszik valahová Jugoszláviába, elrejtik előle, örökre! És már valóban sose látja majd.

Összerázkódott. Lúdbőrözött a teste, a homlokán kidagadtak az erek, a tarkója bizseregni kezdett, mintha ezernyi kicsi hangya fészkelne benne, a testén hol meleg, hol hideg hullámok lüktettek át. Nem tudott mit kezdeni magával.

– Te mit tennél a helyemben? – kérdezte teljesen elbizonytalanodva.
 – Én semmit – válaszolta Horkai Edina. És nem is mondtam semmit! Neked tudnod sem szabad erről! Eszter megtiltotta. De te nálamnál minden bizonnyal jobban tudod, hogy mit kell és mit szabad tenned! Jobban ismered a viszonyaitokat!

Nem válaszolt.

Látta Esztert, azokban az első napokban, amikor először, már a felsejlő, bimbózó szerelmén át megpillantotta, aztán amikor először fogta meg a kezét, később, amikor már megismerve tüzes szenvedéllyel mindenütt csak őt látta: – Nem veszíthetem el – borzadt meg. – Hisz, ha őt elveszítem – cikázott át rajta –, önmagamát veszíteném el. Általa vagyok. Általa lettem azzá, amivé. A legszebb éneket veszíteném el, amivé formált, amivé gazdagított ez a szerelem! Mert igen, megszépültek tőle a napok, még a várakozás is értelmet nyert. A semmittevésnek is célt adott. És ez maga lenne a halál!

Sokáig ült szótlánul.

Látta magát újra magányosan, egyedül, ahogy céltalanul kószál. Megborzongott. Hisz ha ő nincs, kiürül még a város is! – hasított bele a felismerés. Bécs már sosem lesz az, amivé szépítette ez a szerelem. És én sem! Nem látom meg a szépséget. Nem lesz, aki erőt adjon! Mert tőle nyertem az erőm. A szenvedélye felszabadított, cselekvésre ösztönzött. Varázsló voltál, Horgas Eszter – villant át rajta –, boszorkány, kincs, amelyet az életben egyszer talál az ember! Ékszer, amelyet a férfinak dísznek, megőrzésre adnak az istenek!

Aztán fölállt, szembefordult Horkai Edinával, réveteg hangon rákérdezett:

– Honnan tudhatnám meg, milyen döntés születik? – kérdezte. – Honnan? És mikor? Megvárhatlak? Esetleg elkísérhetlek?

Nagyon sajnálta magát.

– Még csak az kellene – hördült fel Horkai Edina. – Meg ne próbáld! Holnap megtudod! Kibírsz egy napot! – Majd az elesettségét, könnyörgő arcát látva oldottabban azt kérdezte:

– Hány éve ismered?

– Hát...

– Na, látod. Ha több mint húsz évet kibírtál nélküle, kibírsz még egy napot.

Csapó megdöbben. Nem ilyen választ várt. Talán részvétet, talán sajnálatot. Nem kapta a szavakat sem. Aztán összeszedte mégis magát.

– Csak eddig nem ismertem! – motyogta. – Könnyű volt élni nélküle!

– Okosodsz, látod! – lágyult meg a Horkai Edina hangja. – Titeket minden nap el kéne hagyni! – mondta újra könnyörtelenül –, hogy értékeljete bennünket! Telesírátok a zsebkendő, aztán továbbálltok!

– De hát kiről beszélsz?

– Jól van, na! – mondta Edina, és meglegyintette a férfi arcát.

5.

Amikor Bencze Áron becsukta az ajtót Csapó András után, először nem tudta, hogy sírjon-e vagy nevesse. S bár az első pillanatban forrt benne a düh, amikor magára maradt, ahogy a lakás visszanyerte a megszokott meghittségét, lassan felengedett a testében lévő feszültség. Hát, ez is megvolt, megtörtént – villant át rajta. – Hívjon az ember vendéget a házba, ha meg akarja tudni, miként vélekednek róla! A családjáról. Vagy netán azt, hogy milyen senki, semmi ember...

Egy pillanatig, önmagát keresve, még ott toporgott az előszobában, az ajtó mögött, aztán elgondolkozva elindult a konyha fele. Kíváncsi volt nagyon az asszonya véleményére, még annak ellenére is, hogy tudta, a felesége nem hallotta a beszélgetésük minden részletét, nem vett részt az asztalnál folyó vitában se, és általában meg tudott bocsájtani mindent. Mindent és mindenkinek. Mentében a nyitott ajtón át benézett a nappaliba is, hogy ott van-e még a teríték, de az asztal már csupaszon állt. A felesége, amíg ő kikísérte Csapót a lépcsőházba, időközben behordott mindent a konyhába, ahonnan már ki is hallatszott a mosogatása, ahogy a víz csurgása, csobogása közben egymáshoz koccannak a kések és villák. Leterítette az asztalterítővel a csupaszon maradt asztalt, megszokásból megigazította

a körülötte álló székeket, majd egy pillanatra megállt, kutakodva körülnézett, akad-e valami más teendője is. Mint mindig, a feleségének köszönhetően minden a helyén volt. A lakás a megszokott otthonos melegségét árasztotta már pár perc után is. Látszott a gondos kéz munkája, amely olyan hangulatot teremtett, ahol valamiért sosem lehetett érezni az egyedüllétet. A magányt. Még akkor sem, ha valóban egyedül maradt odahaza az ember. Igen, a dolgok rendjéből fakadóan még olyankor is érezni lehetett, hogy ott van mellette a láthatatlan társ, akire számítani lehet mindig, ha nincs is jelen. Vagy ott vannak a lányok, akik többnyire a szobájukba visszahúzódva játszanak. Ezt már rögtön érezni lehetett, csak be kellett lépni a lakásba. Derű és nyugalom érződött a levegőben. Ritkán fogadtak látogatót.

Csapó látogatása e ritka pillanatok egyike volt. A lányok, amikor aznap reggel meghallották, hogy vendégük érkezik, meg is lepődtek. Nem tudták elképzelni, mit jelent a vendégség. Eddig azt tapasztalták, hogy a család önmagában létezik, önmagától teljes, de hogy van olyan esemény is, amikor valaki idegen érkezik a házhoz, és az le is üljön az asztalukhoz, ott ebédeljen, ilyen nem fordult elő soha náluk! Főleg a kisebbik lány, Ulla csodálkozott. Később, már az asztalterítés közben is, kérdezősködött: Miért jön? Ki hívta, és mit akar? Odahaza nincs mit ennie? És mi az, hogy barát? És mi az, hogy vendég? Hol volt eddig? Máskor is jön? Rá is kellett szólni Csapó érkezése előtt, s visszaparrancsolni a szobába, azzal az utasítással, hogy amíg a vendég ott van, nem szabad kérdeznie. Semmit. Az már csak ráadás volt Ulla számára, hogy a felnőttek az egész ebéd alatt valami furcsa nyelven beszélgettek, amit ő nem értett. Mintha szándékosan tennék. Ez számára egyenesen megdöbbenő volt. Hogy a németen kívül más nyelven is lehet beszélni, vannak szavak, amelyek nem németek, és a beszélgetők ennek segítségével megértik egymást. Kibírhatatlan volt. S ráadásul, valahányszor csak megszólalt, rögtön leintették. Rengeteg kérdés halmozódott fel benne, s most, ahogy hallotta, hogy az apja becsukta az idegen férfi után az ajtót, először ő, majd a testvére is előjött a szobájából, aztán rárontottak az apjukra. Ulla fel is kérezkodott rögtön az apja karjaiba, Anna pedig a szabadon maradt kezét szorongatta:

– Honnan jött, és ki ő? – kérdezte most már Anna is. És miért beszéltek olyan hangosan? A vendégek hangosan beszélgetnek? – kérdezte.

Ettől el is komorodott rögtön Bencze Áronnak az arca, mert eszébe jutott, amit felejtetni akart.

– Romániából jött, ahonnan mi is, amikor te még kicsi voltál – mondta.

– És mit akart? És miről beszéltek? – faggatta Ulla is az apját. Arcát az apja arcához simította.

– Máskor is itt fog enni? Neki nincs anyukája, aki főzzen?

– Apu, Te haragudtál erre a bácsira? – vette vissza a szót Anna, a nagyobbik lány is. És mi az, hogy *sors*?

– Te mit kérdezősködsz? – nézett rá a lányára.

Németül beszélgettek, s most, hogy a lánya magyarul ejtette ki a szót, s kérdezett rá a szó jelentésére, teljesen megdöbbenette. Először föl se fogta, mitől lepődött meg, aztán váratlanul fölismerte azt is. A lánya magyarul és tisztán, érthetően ejtette ki a *sors* szót. Elcsodálkozott. Rácsodálkozott a lányára, babonás volt, ez volt az egyik legfontosabb szó az egész beszélgetésükből, miért éppen ezt a szót ismerte fel és jegyezte meg a lánya?

Megdöbbenve letette a kisebbik lányt a karjából.

– Na, nyomás vissza a szobába – mondta –, apának gondolkoznia kell.

– Mit jelent az, hogy: gondolkozol? – kérdezte Ulla. – És miért kell gondolkoznod? Miért nem játszol inkább velünk?

Először még válaszolni is akart, de aztán rájött, hogy mindazt, amit kérdeznének majd, úgysem tudja megválaszolni. Vagy, ha igen, akkor olyan dolgokról is kell beszéljen, amit ő maga sem ért. Amiről nem akar beszélni.

– Tűnés – mondta nagyon komolyan, és morcos arcot vágott. Összeborzolta a haját, grimaszt vágott. – Apa haragszik! – Aztán összehúzta nemcsak a szemöldökét, hanem a homlokán a ráncokat is.

– A bácsira? – kérdezte Ulla.

– A bácsira! És rátok! Mindenkire!

– Én is haragudtam – mondta Ulla mit sem törődve az apja szavaival –, úgy beszéltek, hogy

én nem értettem semmit. Ti hogy beszéltetek? És miért beszélt úgy a bácsi? Honnan voltak azok a szavak?

– Magyarul beszélt – szólt rá kioktatóan németül a húgára Anna –, azok apa és anya egykori szavai. Olyan szavak, amelyen itt nem szabad, vagy csak suttogva szabad beszélni! Az ágyban – tette hozzá.

– Te mit mondasz? – nézett rá a lányára elhűlve Bencze Áron. – Mikor mondtam, hogy ne beszélj így?

– Anyukámnak mondtad. Emlékszem.

– Emlékszel? Hogy emlékszel? Ki sem látszol a földből, mi az, hogy emlékszel? Mikor mondtam?

– Rég!

– Mikor rég?

– Amikor megszületett Ulla! A régi házban. Ott, ahol először laktunk Bécsben. Miután hazulról eljöttünk. Azt mondtad, anyukámnak, „no, fiam, itt csak németül fogunk beszélni”. És azután, amikor mi hallottuk, csak németül beszéltél.

– Most rögtön menjetek be a szobába – mondta Bencze Áron. – Azonnal. Ne is lássalak! Egyiket se.

Őszelő

az ég felhasadt véredény
lassan vérzik el a nyár

a fény alvadt vöröse
a levelekre tapad
besűrűsödve nehéz
csöppökben
centinként terül szét
a földön

csak
aztán sápaszt el mindent
a tél anémiája

Hullás

Októberi fény a szembogáron,
egy maroknyi vadgesztenye.
Minden megvan, azt hiszed,
de egy tenyér elrejtethet-e

egy arcot, ami a napba tekint,
rövidre zárt idegpályát,
bukdácsolásnyi sejtést,
a gesztenye koppanását?

Néma H

Hallgatásod egy kiszámíthatatlan
hosszúra nyújtott szóvégi néma H.
Álló szele hűti várakozásom,
osztatja figyelmem.
Rapszodikusságod minden
szélsősége kitépi egy téged
becsatornázó idegszálam.
Félelmetes rutinnal
érzékletlenítesz.

Szüzsé

A rend tizenkét párhuzamos éle
pillanatokra láthatóvá válik.
Csak rejtélyes felfénylés, mégis
így már nem folytatódhat
minden ugyanott.
Felébreszt. És rá és újra.
Az arcom tükröződik ismeretlen
szögekből. Egyemáshoz illeszttem
magam észleleteimből:
az ellenségem vagyok,
aztán az, akivel megcsaltak.
Sértettségem másik oldala.
Most valaki felismert fiatalkora.
Egy későn érkező, túl sokáig maradó nő.
Egy férfi humora és észjárása.
Én vagyok az összes titkos megkívánásom.
Sikerült hazugságaim vagyok,
hiszek magamban.
Én vagyok a rajtad megtörő fehér fény.
Nem fordulhatok vissza.
Magamra látok, most már
magadra maradsz.

LÁRAI ESZTER ◀

Egy pillanat körüljárása

Nem akartam megbántani
de ki gondolta volna
hogy egy pillanat-morzsolta
igenbe kapaszkodik éveken át
s a kimondatlan nemek árnyéka
ráhasal életére és agyonnyomja

A fény is elgörbül
hogy ne vágja fel az ereinket – sugallja Einstein

A mag is meghasad
hogy legyen miért tovább számolni

A végpont újra kezdet lesz ama csodányi pillanatban

Túl kell élni a túlélteket is
rezgi a magába roskadó világegyetem

fájdalomfénykép

Szinte véletlen került oda
ahol az álmok végződnek
hol a fásultság domborít
az értelem felnyerít

Gyerek volt még sűrű télben
szálka sorsa szemében
határvidék senki földjén
elcsúszott a saját csöndjén

Látogatnák a halottak
csontjaik mind kopogtatnak
ritkán érő órába vész
múltjából a reménykedés

Szinte véletlen került oda
hol a csönd is csöndet okád
emlék hullik sötét lyukba
visszkapni sose fogja

Túlélő

Tél volt és csönd
rothadó csönd
a fehér hó alatt
álomidő
időmaghasadás
Az alvadt idő eme holtpontján
én a túlélő
a csönd üregébe álmodtam magam vissza
annyira kívántam a nemlétet
hogy gomolygó gondolatom után gurultam
hátha elvon a semmi az egészről

A boldogság

Tapasztalat híján úgy gondolok rá, hogyan
középkori geográfusok képzeltek el a titokzatos
déli kontinenst. Egy török admirális ugyan
pontosan felrajzolta a terra incognita
partvonalait, ám ez a mozzanat feledésbe
merült, akár a gyerekkorom. S izgatott
várakozás előzte meg a későbbi expedíciókat,
amelyek hírét hozták, hogy a kérdéses földrész
teljességgel életterlen.

Holdárnyék

Miként az állatok nyugovóra térnek napfogyatkozás
idején, halálakor engem is hatalmába kerített
a látszat. És elneveztem a holdárnyéket éjszakának,
hiszen utolsó találkozásunkkor úgy turkáltam őbenne
tekintetemmel, ahogyan orvosi műszerek okoznak
fájdalmat egy rosszul kivitelezett narkózisból operáció
közben felébredő betegnek.

Szavakkal tartósítani

A szerelem állaga szobahőmérsékleten optimális.
Ezen az sem változtat, ha néha gázláng fölé
helyezel egy kotyogót, hiszen a kávé nem tesz
tönkre családokat. Baj akkor támad, ha nem
ismeritek fel, hogy fogyatkozó szókinccetek

egy kapcsolat nátrium-benzoátja: hosszúra
nyúlik köztetek a szobában a hallgatás, és
meg sem kísérlitek szavakkal tartósítani
a lejárt szavatosságú szerelmet.

Epilógus

Halála óta szobája se létezik.
Nem észleli. Nem hozza létre.
A semmit tapintják érzékszervei.
Már tárgyaltan az észlelése.

Eső veri az ablakot, recseg a szék, hol ült,
de ő már nem vesz tudomást ezekről.
Létezhetnek vajon tárgyak tőlünk függetlenül?
Egy szélölkéstől most e tézis megdől.

Zéró

A névnapozás nem maradhatott el. Zoliék pontosan érkeztek, ahogyan szoktak.
– Meghíztál – mondta a lányuknak az egyik ünnepelt, Böbe. Gabi csak egy fintorral válaszolt.
A másik ünnepelt, Erzsi néni széke üres volt.
Lajos kitette neki a tányért, megszokásból, de aztán szabadkozva visszavette, ami még kínosabb volt,
mint ha ott hagyta volna. Akkor még talán tudtak volna úgy csinálni, mintha nem vették volna észre.
– Szanyiczkiék ügyvédje hívott ma – mondta Böbe, a padló felé mutatva. – A beázás miatt.
– Nem fizeti a biztosító? – kérdezte Zoli.
– Nem.
– Ajaj, sokba lesz akkor – mondta Enikő.
– Egy vagyon – tette hozzá Zoli.
– Ahogy mondd, Zoli – helyeselt Lajos.
A palóclevés finom volt, mint mindig.
– Hiába, a mama receptje – mondta Zoli.
Böbe Zoli felé szúrta egy pillantást, aki erre elhallgatott. Hat kanál lapátolta a levest.
Újból Zoli szólalt meg. – Hogy megy a sulis? – kérdezte Ádámot.
– Megy – mondta Ádám.
– Mit is tanulsz?
– Gazdálkodás és menedzsment szakos vagyok, idén kezdtem.
– Az is mennyibe lesz még – mondta Böbe.
Megint csend lett. Elfogyott a leves a tányérokban.
– Szedjete! – kínálta Lajos, de nem szedett senki.
– Fogyózol? – kérdezte Böbe. Gabi bólintott.
Ádám behozta a töltött csirkecombos.
– Merre járhat most? – kérdezte Zoli.
– Legutóbb Indonéziából jelentkezett – válaszolt Ádám, amíg a combokat szedte.
– Az szép hely lehet – mondta Enikő.
– Biztos nagyon szép ott – bólogatott Zoli.
– Minek ismételed meg folyton, amit mond? – csattant fel Böbe.
Enikő lesütötte a szemét.
– Böbe – mondta Zoli. – Megmondtam már sokszor, hogy...
– Itt, az én lakásomban nekem te ne... – támaszkodott az asztal lapjára Böbe, mint aki fel akar
állni, de ülve maradt.
– Nem a te lakásod – mondta Zoli.
– Zoli, Zoli, Zoli – szólt közbe Lajos.
– Ne szólj bele – mondta Zoli és Böbe, egyszerre.
Megint csend lett. Ették a töltött csirkecombos.
– Mióta van oda? – kérdezte aztán Zoli.
– Hét hónapja – válaszolt Ádám.
– Nem igaz, hogy nem tud egy e-mailt írni néha – mondta Zoli. – Vagy ha fenn lenne Facebookon.
– Nekünk ír – mondta Ádám. – Postán.
– És nekünk miért nem szóltok róla?

Böbe sóhajtott.

– Merre járt eddig? – kérdezte halkan Zoli.

– Indiában kezdte – mondta Ádám. – Utána Srí Lanka. Thaiföld. Szingapúr. Most meg Indonézia.

– És mit csinál?

– Azt csak ő tudja – mondta Böbe.

– Képet nem küldött?

– De. Egyszer. Lajos!

Lajos a vitrinhez lépett, és leemelt egy borítékot. Kihúzta belőle a képet: Erzsi néni ott állt azon a strandon, amivel a thaiföldi utakat szokták hirdetni, mellette két oldalt két izmos férfi, vízimentők vagy bűvároktatók, ki tudja.

– Az ő korában! – sóhajtott Böbe.

– Phuket – mondta Ádám. – A James Bond-szikla.

Megint csend lett. Lajos leszedte a tányérokat, és behozta a desszertet.

– Hatlapos! – mondta Enikő, egy kicsit túlzott jókedvvel.

– A finom hatlapos – ismételte meg Zoli.

Csendben ették meg.

– Legalább szórakozik egy kicsit – mondta végül Zoli.

– És mi? – kérdezte Lajos. – Szerinted nem lenne annak a pénznek helye itt is?

– Végül is ő nyert a lottón – mondta Gabi. – Az övé.

– Nektek is jutna – nézett rá Böbe.

A falióra halkán tiktakolt.

– Mit is tanultál erről az egyetemen? – kérdezte aztán Lajos Ádámot. – Hogy mondják ezt a közgazdaságban?

– Zéró összegű játszma – mondta Ádám.

– Miket tudsz te – csóválta a fejét Zoli. – Mintha tegnap lett volna, amikor még a BMX-szel tekerél Siófokon fel-alá, emlékszel? És azt kiabáltad, hogy Zolibácsi, peca, peca! Ugye? Ma meg már ilyeneket mondasz!

Ádám az üres tányért bámulta.

– Kávét? – kérdezte Lajos.

Enikő megrázta a fejét.

– Indulunk lassan – mondta Zoli.

Talán még a kocsihoz sem értek ki, amikor Böbe benyitott az anyja szobájába. Elkezdte kidobálni a ruháit a fiókokból: az olcsó blúzok, melltartók, harisnyák, pongyolák halomba gyűltek a parkettán. Kiszórta a lejárt gyógyszereit, az újságjait, a fotóalbumát.

A fotóalbumát aztán felvette és visszatette. Egyedül az maradt a fiókos szekrényben.

Lajos benyitott.

– Menj ki – mondta halkán Böbe.

– Ne hozzam be a szemetest?

Böbe Lajosra nézett, aztán egy kicsit oldalra, a távolba fókuszálva. Lajos is odanézett, mintha a horizontot kémlelnék, és mintha nem akadna fenn a tekintetük mindjárt pár méterrel arrébb, a megbarnult tapétán.

Ami egyiküknek sem jutott eszébe, az az, hogy a Föld gömbölyű, és Indonézia abban az irányban van, mint Szanyiczkiék beázott plafonja.

Csak sokkal távolabb.

Lélegezz!

Két dolgot mondott a pszichológus, az egyik a jóga.

Edina a tévé előtt ereszkedett le spárgába, alig bírta, úgy érezte, rögvest szétszakad ott lenn, de pont ez volt a gyakorlat lényege, azt is mondta a videón Rózsahegyi Renáta, hogy:

– Képzeljük el, hogy a vaginánkon keresztül lélegzünk!

Ha Edina tudta volna, hogy Zsolti hazaért, leállította volna a DVD-t. Semmi szükségem a froclizásodra, mondta volna magában, ha meghallja, ahogy a zárban elfordul a kulcs. De nem hallotta meg. Zsolti szótlánul nézte, ki tudja, meddig, talán pont addig, amíg elegendő muníciót nem gyűjtött ahhoz, ami azután következni fog, és aztán: „há-há!”, hangosan és kicsit erőltetetten elkezdett nevetni.

– Te ilyeneket nézel? – kérdezte aztán, az ajtófélfának támaszkodva.

Edina nem jutott válaszhoz, mert Zsolti folytatta: – Én meg a faszomon keresztül! – és gurgulázva röhögött.

– Azon keresztül mit? – kérdezte Edina.

– Lélegzem! – rázta a nevetés. – Sőt, sört is tudok inni vele, felszívom, mint egy szívószállal!

Kiment. A jógát aláfestő chill-out zene nem tudta elnyomni a röhögését.

Edina próbálta folytatni, de Zsolti visszajött. A konyhából behozott egy sört, kibontotta, kiöntötte pohárba. Kigombolta a nadrágját.

Nem hiszem el, gondolta Edina.

– Férfijóga! – mutatta Zsolti a pohárba lógó faszát.

Edina újraindította a DVD-t.

– És most lélegezzünk újra az orrunkon keresztül! – mondta Rózsahegyi Renáta.

– Az orrán! – szólt közbe Zsolti, miközben visszahúzta a nadrágját. – Mekkora orra van ennek! Már értem, miért ennyire menő dolog ez a jóga: va-la-ki nagyon jól keres rajta!

Edina nem nézett rá, mert tudta, hogy Zsolti azt várja, hogy ránézzen, és lássa, ahogy vigyorog. Eltelt vagy tíz másodperc.

– Na, itt hagylak – mondta végül Zsolti –, csináld csak! De aztán nehogy a végén a kis Rosenberger Renáta kilélegezze a levegőt a szobából!

Kiment.

– A pinájával! – kiabált be az előszobából.

Edina hallotta a gurulós szék nyekkenését a másik szobában. Zsolti most leült a gép elé. Vicceskedni fog a Facebookon. Meg fogja írni a jógás sztorit.

A másik dolog, amit a pszichológus mondott, az írás.

Mindegy, hogy mit, csak írja le, ami a fejében van, ne gondolkozzon, visszhangzott Edina fejében a pszichológus tanácsa. Hagyta, hadd menjen a DVD-n a jóga. Felállt, elővette a noteszt a fiókból, írt. *Ő ilyen, most jó kedve van, az nem baj, hadd legyen neki, csak ne lenne mindig olyan, mint egy nagy, idétlen kutya, aki nem rosszindulatú, de csak megkaristol mindig, feldönt, rám ugrik, összenyálaz, a földön fekszem, június 12-ig már csak három hónap, júniusban virágzik az a fa, aminek geciszagú a virága, én nem tudom, mi a neve, de mindig öklendeznem kell tőle, az önkormányzat körül is van valahol egy, érezni szoktam a szagát, be fog szűrődni majd az ablakon, a házasságkötő terembe, pont akkor, amikor kimondanám a boldogító –*

Nem használt. Kiment a fürdőszobába. Kuporgott a vécén. Rágyújtott.

Zsolti bizonyára végzett, kiposztolta, és megvárta, amíg bejön az első néhány lájk, aztán kopogás nélkül rányitott Edinára a fürdőszobában.

– Cigizni is tudsz már a pinádon keresztül?

– Elköltözöm – mondta volna szíve szerint Edina, de valamiért ehelyett azt mondta, hogy: – Ki kéne pucolnod a kádat, minden tele van a szőröddel.

Zsolti már vette is a válaszhoz a levegőt.

Eszterlánci cérna

...a fények elalusznak.
(Szilágyi Domokos)

Mint pandúrok útjára tévedt erdei kóborlót,
üldözne nappalomba éjszajú Isten, tériszony,
de egymásba kapaszkodnak a gyámoltalanság betűi,
húznak-vonnak girbegurba útjain egy gondolatnak,
hogymondhassam végre: én tudtam álmokra várni.
Én nem tudtam szépen, kettős kötésben, de vártalak.
Lázasodnak alattam a grádicsok, mire küszöbödig érek.
Ott csendnek dőlve, válladról tenyerembe gurult
labdapöttyökkel játszom, kiszámolom, hogy
párhuzamos valóságaink bennünk metszik egymást.
Végül megjelenysz, tárt karodban alvadt fény,
egy mint(h)a lét ragyogása, amivel elszerettél önmagamtól.
Atzuhanál velem a *végő szemhatáron*, de lengőajtón
nem lehet kitörni a forma fogságából. Szorításodból
kifordul az ígéret: nekünk nincs több következő élet.

Tekergők

Hajtjuk, tekerjük – haladunk.
Egy a váz, más az út.
Előbb-utóbb vagy azután,
hazaszállít a tandem-magány.

Ma este nem

A mondatkések éle nem aggaszt, nem riaszt,
de ma este nem tudom kimondani, hogy szeretlek.
A fogak, okos rácsai a szónak, őrt állnak,
s vigyáznak, mintha minden féltett titkom
már ennyi volna csak. S valóban.

Én késem, én késem igen nagy éle,
nem játszom látszatokkal, ne kérje!

És a dolgok felszínének érintésétől,
ettől a fénytelenstől, hogy a takaró
nem felhő-puha álmovár, csak anyag
a testen, hirtelen biztonságban érzem
magam nélküled.

Én késem, én késem igen nagy éle,
nem játszom látszatokkal, ne kérje!

Látod? Bánthatsz is. Olvasok a villámok
szeméből s a dörgések szonettjeit fülelem.
Csak aztán ne mondd, s ne kérd, hogy
mondjam, „tudja Isten, hogy mi okból”,
mert ma este nem.

Mi együtt többé nem

Nem ír ki semmit – tudom: te hívsz,
nem szólsz bele, én meg hallgatok,
bosszúból: így tengermélyi csend
tart egyensúlyban egy vízoszlopot,

a kábelek felett elúsznak
ellapított hús-szörnyetegek,
más kontinensen dobol a lábad,
porszívót híz elfásult nejed,

már összefűltem valaki mással,
megjavít ezt-azt, piszmog a férj,
az emeleten dobog a lába,
húzza a kábelt derék feleség,

delfinszavakkal, így ragozzuk
mindazt, mi el nem hangzik soha,
részvétlen szedik szét a drótok,
mi együtt többé nem tart sehova.

Játék

Így: összezúzott arccal
valami kő alatt –
úgy fekszem, gyöngyeimre
tapad döngölt agyag,

avarkori a hullám,
így álcázom magam,
a medencén még mindig
kezed hajlása van,

s úgy teszek, mintha mégse
lennék fönn fűrges szél,

az oxigén tüdődből
bordám között zenél,

és tetszik is a játék
így bújni el: merész
– az egyiknek kevés volt,
ami a másiknak elég.

Rég holt

Rég holt költők posztumusz kötetin
tanultam melletted elaludni,
torzók neveltek arra: milyen az ölelés
– nem volt karjuk, a csontok hideg

tapintatú márványból voltak faragva.
Olyan voltál csak, mint valami árnyék,
amely átsuhan a konyha négyszögében,
titkolva fény- és anyagtermészetét,

amikor fény kellett volna: anyag,
s anyag helyett fény: végig mindenben.

Tiédre és enyémre

Nem mondta senki, hogy a villámlás után
éppolyan sötét lesz, mint mielőtt a
mennyező két egybevágó részre
osztja szét a világmindenséget:
tiédre és enyémre.

csillag bár *

– haláltánc-féle –

„ha meghalok elásnak
s vége lesz az ivásnak”
(csíkszentdomokosi kocsmai rigmus)

így is lehet csinálni
élet halál akármi
fatolvajok medveszag
ezt a sört még iddsza meg

hol volt hol nem nagymese
én se ő se senki se
nem ezt vártuk valaha
lám izé is meghala

pedig ugyanaz a nap
sütött rá csak hamarabb
kialudt mint a mai
minek annyit osztani

egy kis ampert ha lehet
éltem én is eleget
lókupeczek gépzene
úgyse érti senki se

patkószegetes homlokom
fatolvajok leszaron
úgyse érti senki meg
hazajöttem medveszag

így is lehet csinálni
élet halál akármi
medvebunda fejszefok
egyszer úgyis meghalok

gyere komám közelebb
ezt a sört még iddsza meg
hazajöttem a minap
én halok meg hamarabb

nem sírok én leszaron
hogy üres az otthonom
úgyse érti senki meg
fatolvajok medveszag

művirág az asztalon
lókupeczek leszaron
én se ő se békaség
úgyse érti senki meg

úgyis mind azt mondja csak
én halok meg hamarabb
s izé pont kívül hettyeg
ezt a sört még iddsza meg

így is lehet csinálni
élet halál akármi
hol volt hol nem nagymese
úgyse érti senki se

úgyse érti senki se
minek jöttem én ide
sziklaország fenyesek
úgyse érti senki meg

kocsmá előtt kankalin
inkább itt halok meg én
meg én én meg én izé
ez a sör vajon kié

gyere komám otthonom
ember voltál leszaron
hazajöttem békaség
tyúha mekkora az ég

bicska fejsze holt lapi
minek annyit osztani
gyere komám otthonom
nem sírok én leszaron

pedig ugyanaz a nap
én halok meg hamarabb
minek ide nagymise
úgyse érti senki se

Csíkszentdomokos, 2017. december 4.

* Előző számunkban a vers egy korábbi, nem teljes, nem érvényes változatát közöltük. A szerző és olvasóink elnézését kérjük. (A szerk.)

KISS LEHEL ◀

Érdeklődő

– Hallom, hogy az éjjel
meg is lett a gyermek.
Fiú-e, vagy lányka?
És jókora termet?
Tud hangosan sírni?
Van-e haja? Szöszke?
Mit szól hozzá bátyja?
Húga? Nénje? Öccse?
No, és mondja,
kire hasonlít a drága?
– Egy hörcsög
és egy nagyobb padlizsánra.

– Az anyuka jól van?
Mennyit kért a doktor?
Korán jött a gyermek?
Későn? Soha jobbkor?
Minden símán zajlott?
Hány órakor lett meg?
Kinőtt ruhát kap,
vagy immár újat vettek?
No, és mondja,
milyen apukának lenni?
– Hát, nem semmi, kérem.
Igazán nem semmi!

Séta

A baba csak kint tud jól aludni,
bent rí. Apa minden „csipri-csupri”
dolgának most rögtön búcsút inthet.
Semmi érv és könnyörgő tekintet
nem segít. Hát ez van. Ki kell menni,
mert bent minden baja van – kint semmi.

Kondor Béla kiállítása a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum Csendélet marató eszközökkel című festményével

„Mindenkinek jót tesz egy kis séta!
Vasalt ing is lesz, s egy jó ebéd ma.”
Rí a baba. Ez van. Ki kell menni,
bár ilyenkor nem járkálgat senki.
Apa megy hát. Meg-megcsusszan. Sorra
bevörösödik a füle s orra.
A kiskocsi leragad a hóban,
de a baba, köszi, nagyon jól van.
Alvóvilág bajnokságon, kérem,
tudható is, hogy az aranyérem
és minden dicsőség kinek járna.
S míg Apának majd' lefagy a lába,
a kocsiba be-bepillant százszor,
s szárnya nő a gyermek mosolyától.

Jóba' vagyok a léttel

Jóba' vagyok a léttel:
hol visz, hol ágyamhoz térdel
Anya és Apa – vigyáz rám.
Okés a pelusom, párnám.

Jóba' vagyok a léttel:
láttam már hóesést kétszer;
fenyőfán égőket, gömböt,
ránéztem – megszeppent, s bömbölt!

Jóba' vagyok a léttel:
tetszik a víz meg az étel.
Megettem hat kiló tejport,
s igazi hasgörcsöm, nem volt.

Mögöttem három szép hónap,
örültem sok furcsa jónak.
Jóba' vagyok a léttel:
belőle még kell és még kell!

Hízlaló pöttyös

Gunnár éppen téli bundájának növesztésével volt elfoglalva, no meg a hozzá illő zsírréteg kialakításával. Mert hogy is nézne ki egy ügyes rénszarvas téli dzsekiben, mely lötyög rajta? Sehogyz! A bunda alá mindenképpen kell egy kis rezgő kövérség, egyrészt jól fog a hideg ellen, másrészt a lányok is a jó húsban levő Gunnárokat szeretik, gondolta Gunnár, aki úgy sejtette, minden fiú rénszarvast elkerülhetetlenül Gunnárnak hívnak. Ilyen Gunnár, olyan Gunnár, KisGunnár, NagyGunnár, BarnaGunnár, SzőkeGunnár, Félszarvú Gunnár, és mind így. A lányokkal már más, őket mind más-képp hívják, hogy miért, azt senki sem tudja.

A zsírréteg felvitele némi nehézségbe ütközött, mert rengeteget kellett talpalni, pontosabban bokázni, azaz patázni össze-vissza, míg a szegény rénszarvas elegendő áfonyához meg finom és ízletes füvekhez jutott. Arról nem is beszélve, hogy ez az akció igencsak veszélyes volt, mert egyre több aszfaltborítású ösvény szeli keresztül-kasul Gunnár hazáját, és az aszfaltról köztudomású, hogy nem ehető, azazhogy ha ehető is, egyáltalán nem finom, és nem is hízlal. Meg beletörik a szegény rénszarvas foga.

Imígyen kesergett a mi Gunnárunk egy hosszúnak és fagyosnak ígérkező tél elején, mely tél közeledtét az egyre rövidebb nappalok és a fogsort ádázul kocogtató éjszakák jelezték, mert egyedül volt, nagyon, nagyon, nagyon egyedül. Az történt, hogy Gunnár a nyár folyamán szerelmes lett egy Lille nevű lányba, aki egy reggel ott legelészett Gunnár területén, nem lehet tudni, hogy honnan és mikor érkezett pontosan. Eljövételét semmi sem jelezte, Gunnár nem szimatolt idegen szagokat, amikor lehunyta az ő sűrű szempillájú szeméit előző éjszaka. Reggel meg ott bókászott körülötte ez a csámcsogó lény, aki csak annyit volt hajlandó elárulni, hogy a neve Lille. No tessék, gondolta Gunnár, aki egyre jobban örvendezett a Lille nevű idegennek. De az egyszer csak úgy eltűnt, mint a kámför, melynek illékonyágáról még a rénszarvasok is tudnak.

Kicsit komolytalan volt ez a Lille, nagyokat ugrándozott, mit sem törődve azzal, hogy ezzel például felhívja magára az egyik környező bokorban lakó sarkíróka család figyelmét, akik nem vadásznak ugyan rénszarvasokra, de sohasem lehet tudni. Jobb, ha a magára valamit adó szarvas résen van – mondta Gunnár –, és nem ugrándozik bolondul, mint holmi kőszáli kecske, hanem finoman és óvatosan bokázik bársonyos patáin. Lille akkorát kacagott ezen, hogy a róka fiak ijedten felvisítottak a bokor alatt, és azt válaszolta Gunnárnak, az ő patái egyáltalán nem bársonyból vannak, hanem jó erős szaruból meg csontból, és különben is, az ő szervezete megkívánja a szökdécselést. Gunnár ezzel nem tudott egyetérteni, de nagyon tetszett neki Lille, úgyhogy ráhagyta, és a nyár melegében, mely könnyelműségre hajlamosítja a szarvast, közös életükről és bókászásairól álmodozott. Ám Lille egy szépséges délelőttön kijelentette, hogy azonnal meg kell keresse a nagymamáját meg az anyukáját meg a nővéreit, unokanővéreit, nagynénjeit, húgait és barátnőit, akik a női csordával másfelé kóricálnak, ahogy az illendő, mert immár neki is eszébe jutott az illendőség, mert már milyen rég nem jutott eszébe, de ma, amikor felébredt, rögtön eszébe jutott, úgyhogy viszlát, Gunnár, puszi, majd találkozunk télen, mert télen mind együtt kell kóricálnunk mi, szarvasok, hogy meg ne fagyjunk, tudod hogy megy ez, hiszen már öreg vagy, mondta, és elvágtatott, egyáltalán nem úgy, mint egy rénszarvas, hanem mint egy megvadult póniló, amilyent Gunnár egyszer egy farmon látott, és mi tagadás, az is tetszett neki. Gunnár borzasztóan elszomorodott, és napokig húzta az ő bársonyos orrát a fűvön Lille után szaglászva, mindhiába, mert az a bolond lány ugrándozva távozott, Gunnár orra azonban mit sem tudott az ugrándozásról. Gunnár orra csak szomorúan

prüszkölni tud, de halkán, olyan halkán, mint egy radírgumi, melyről köztudomású, hogy állatnak állat ugyan, de igen halk.

Szóval, Gunnár szerint a tél már javában tartott, és ő erre egyáltalán nem volt felkészülve sem bundailag, sem a bunda alatti zsírréteg tekintetében. Arról nem is beszélve, hogy véleménye szerint Lille már igen rég eltávozott, és a legszebb ideje lenne, hogyha visszajönne, azt sem bánja, hogyha nagynénjei, anyukája, nagymamája, húgai, barátnői, unokanővérei nélkül, vagy akár velük is, bánja is ő, csak jöjjön, mert ha más porcikája nem is, a szíve igencsak felmelegedne a jelenlététől, és köztudomású, hogy akinek a szíve meleg, az nem fázhat.

Imígyen elmélkedett a mi Gunnárunk egy igen széles aszfaltösvény szélén, az ösvénytől egy magas kerítés választotta el, de Gunnár tudta, hogy a közelben van egy átjáró, melyet a kétlábú bundátlanok éppen a szarvasoknak meg ilyesféléknek, mondjuk a bárdolatlan nyulaknak építettek, hogy biztonságban át tudjanak jutni ennek a bűdös és ehetetlen ösvénynek a túloldalára. Mert egyébként semmi esélyük erre, hiába vannak résen, kilapítják őket a száguldozó vasszörnyek, és akkor vége, hiába jó bunda, finom pataborítás, kellemes zsírréteg, a rénszarvas többé nem szuszog, nem mozog, meg sem nyikkan szegény, az meg nem lehet túl kellemes.

De hiába leselkedett a mi Gunnárunk, mert sem Lille, sem más szarvasok nem jöttek. Talán még nincs is tél, vagy csak én vagyok túl sovány, döntötte el szomorúan, és kis híján sírva fakadt, vagyis hogy sírt is, de sajnos ezt nem látta senki, csak az ég madarai, róluk viszont köztudomású, hogy nagyot pottyantanak a szegény rénszarvasok bánatára. És míg imígyen kesergett a mi Gunnárunk, lássatok csodát, elsuhan a kerítésen túl egy óriási vasszörny, és miközben suhan, valami kirepült belőle, és éppen a mi szarvasunk elé esett. Hatalmas valami, akkora, mint egy kisebb Gunnár, csak az alakja, színe, szaga volt teljesen más. Gunnár azt gyorsan megállapíthatta, hogy olyan őszi bagoly színe van, mert a bagoly ősszel olyan barnásféle, mint a kiszáradt fű és az elszáradt falevél. Ha nem lenne az a két rémisztő szeme neki, észre sem venném – dörmögte Gunnár, és egyszersmind azt is megállapította, hogy az elé esett valami semmiképpen sem bagoly. Tolla nincsen, szeme még annyira sem. Nem mozog, nem szuszog, szerintem bele lehet bátran harapni, döntötte el Gunnár. Izre nem volt valami finom a dolog, bár mindenképpen jobb volt, mint az aszfalt. Gunnár okos szarvas, nem piskótafejű mormota, aki nem tudja megkülönböztetni olyan jól a földi dolgokat egymástól. Egy-két harapás után felfedezte, hogy a valamiben a nagy valamihez hasonló kisebb valamik vannak. És a kisebb valamikben is voltak más valamik. Nos, azokban volt az igazi meglepetés. Gunnár eleinte idegenkedve nézte azokat a hosszúkás ízéket, melyek kiborultak a nagyobb valamiben levő kisebb valamikből, mert a színük erősen emlékeztette őt egy olyan gombára, melyről a nagypapája azt tanította, hogy azokat nem túl jó megenni, mert szegény rénszarvas igen beteg lesz tőlük, sőt, lehet, hogy utoljára harap, ha olyasmibe harap. Ám ezeknek a hosszúkás ízéknek, melyeken ugyan fehér alapon piros pöttyök voltak, valamiből, ami többnyire emészthetetlennek bizonyult, piszkosul jó illatuk volt. Ilyen illata volt a Gunnár mamájának, gondolta Gunnár saját magáról, mert magányában a szegény rénszarvas már így gondolkodik, főleg akkor, ha nagyon éhes, fázik és magányos. Én nem mondom el nektek, hogy mi repült ki ennek a Gunnárnak a suhanó vasszörnyetegből, mely az ehetetlen aszfalton száguldott, és azt sem mondom el, hogy két kisebb valaminyi fehér alapon piros pöttyökkel tarkított hosszúkás izét a fehér alapon piros pöttyökkel tarkított valamivel együtt fogyasztotta el, míg rá nem jött arra, figyelmes és tanulékony rénszarvas lévén, hogy az csak a borítás, mely nélkül annak a bele, tartalma, vagy nevezzük, aminek akarjuk, sokkal, de sokkal finomabb.

Mire Lille végre felbukkant egy egész csordányi szarvastehénnel, Gunnár kövéren ringatózott, szépséges téli bundát eresztett, és igen maszatos volt a szája és a szakála is. Körülötte halmokban állt a fehér alapon piros pöttyöket tartalmazó ízé, melynek belseje üres lévén a téli szél kedvelt játékává lett, és Gunnár úgy belefeledkezett emez ízék repkedésének bámulásába, hogy csak akkor vette észre Lillét, amikor az már a fülébe kiabált:

– Te vagy az, Gunnár? Olyan kövér lettél, hogy alig ismerlek meg!

– Kövér? Én? – nézett szét csodálkozva a mi Gunnárunk, de aztán büszkén kihúzta magát. – Igazad van! Én vagyok a legszebb és legkövérebb Gunnár a környéken.

– Annyira kövér vagy, Gunnár, hogy elhúzhatnál hidegebb vidékekre is – mormogta Lille, akinek

sokkal jobban tetszett Gunnár nyári állapotában. Ám néhány nap múlva hozzászokott ehhez az újhoz is, és bemutatta neki, hogy a hóban még nagyobbakat tud ugrani, mint a nyári füvekben, mert közben a hó is hullani és örvényleni kezdett, és Lille néha jó erősen Gunnár oldalába kellett fúrja a fejét, hogy fel ne kapja a téli szél.

Gunnár finom téli dzsekije alatt a zsírocscsa kellemesen melegítette Lillét, egészen a szívéig ment neki a meleg, és azt ugye, már tudjátok ti is, hogy akinek a szíve meleg, az nem fázhat. Hogy mitől lett olyan szép kerek az ő Gunnárja, azt ugyan nem tudta meg, de egy idő után aggodalmaskodva figyelte az aszfaltot bámuló Gunnárt, aki epekedve nézett az elsuhanó vasszörnyetegek után.

– Megbolondultál, Gunnár, vagy miért nézed ezeket az ízéket? – kérdezte morcosan.

– Egyszer elmegyek, és megnézem, hogy hová mennek ezek az „ízék” – mondta büszkén Gunnár, és komótosan elkocogott.

► RÉVÉSZ EMESE

Az ismerős idegen

Schmidt Cecília: Egyik kutya, másik eb

Hacsak nem múzeumban játsszuk éppen a műértőt, nemigen szoktunk a látott képek stílusán elmélkedni. Meghagyjuk azt a művészettörténészeknek és esztétáknak, akik lebilincselő virtuozitással bűvészkednek a stíluskategóriákkal. Jóllehet a hétköznapiakban a kézírás, a hanghordozás vagy akár a divat kapcsán ösztönös módon érzékeljük a formai kifejezőmód, eszköztár (azaz a stílus) eltéréseit. A képek stílusára azonban csak akkor terelődik tudatosan a figyelmünk, ha a megszokottól eltérő jelenséggel szembesülünk: egy adott formai eszköztár meglepő, indokolatlan használatával vagy eltérő stíluselemek vegyítésével, halmozásával. Holott a képzőművészeti alkotások értő befogadásának alapvető feltétele a formai stíluselemek tudatos felismerése, értelmezése, azok történeti elhelyezése. A klasszikus szépségeszmény (legyen az zeneszám, ruhakollekció vagy festmény) alapja a stílusegység. Az ezredforduló posztmodern ízlése ezzel szemben kifejezetten kedveli a stílusidézetekeket (historizálás), a stíluselemek vegyítését (eklektika) vagy azok hibrid kollázsát. Jelenünk képáradatában a stílus nem korszellelem, hanem egyéni, szabad választás kérdése.

Schmidt Cecília *Egyik kutya, másik eb* című kötete ezt szabadságot teszi nyilvánvalóvá. Képeskönyvének nincs összefüggő története, minden oldalpár különálló mű. Alapötlete szerint a lappár egyik oldalán egy magyar közmondás jelenik meg, szemközt vele pedig ugyanaz a mondás idegen nyelven. Az idézett 24 nyelv zöme ugyan európai, de van mellettük héber, afrikai, perzsa, kínai, japán és arab szóolás is. A képek betöltik az oldalpárokat, az illusztrációkba komponált szöveg a közmondások egy-egy mondatára korlátozódik. A szakirodalom ezt „majdnem szöveg nélküli képeskönyvként” (almost wordless picturebook) aposztrofálja, s a képek dominanciája okán a szöveg nélküli képeskönyvek (azaz képkönyvek) típusán belül tárgyalja. Schmidt Cecília eredetileg Visart-ös diplomamunkája a Csimota Kiadó jóvoltából kaphatott könyvalakot. Ez a gesztus a kiadó bátorságát dicséri, hiszen a hagyományos elbeszéléstől lemondó képeskönyv távol esik az átlag magyar könyvvásárló érdeklődésétől. Ahogy zavarbaejtőnek tetszhet az is, hogy az igényesen kivitelezett kis kötet nem feltétlenül és nem egyértelműen gyerekkönyv, hanem olyan könyvművészeti alkotás, amely gyerekek és felnőttek számára egyaránt élvezetet ígér.

A nyelvre hajlamosak vagyunk úgy gondolni, mint a nemzeti identitás bázisára, a nemzeti kultúra legfőbb hordozójára. A könyv alapvető célja viszont éppen az, hogy rávilágítson a nyelvi-nemzeti különbségek mélyén meghúzódó rokon vonásokra. Amit mi úgy mondunk: „aki korán kel, aranyat lel”, az olasz úgy fejezi ki: „aki alszik, nem fog halat”; aki mérges, nálunk olyan, mint a pulykakas, a finnnekél viszont olyan, mint a fenébe lőtt medve; a vihar nálunk egy pohár vízben, az angoloknál meg (naná, hogy!) egy csésze teában dül. Ugyanazon tapasztalatokból fakadó közös bölcsességeket minden nép saját kulturális, földrajzi élményei mentén ragadja meg. Roppant szórakoztató és élvezetes összevetni az eltérő megfogalmazásokban tükröződő különböző megközelítésmódokat. Ami nálunk két tojás, az a héberben két vízcsepp; amíg nálunk úgy esik, mintha dézsából öntenék, a franciáknál úgy zuhog, mint a tehénpisi; amíg nálunk lyukat beszél a hasába, addig a perzsáknál szép szavakkal a kigyót is kicsalogatja a barlangjából...

A szóláspárokból kirajzolódó otthonosság és idegenség, másság és azonosság fogalmai a kötet képei által kapnak új dimenziót. A magyar nyelvű szólások és idegen nyelvű megfelelőik mindig egyazon a

stílusban, képi gondolatkörben fogalmazódnak meg. E tekintetben a képek illusztratív módon jelenítik meg a közmondások lényegi elemeit: nálunk a fehér hollót, olaszoknál a fehér legyet – azon tárgyi elemeket emelve ki, ami eltérő a két megközelítésmódban. Bár arányait tekintve a kötetben a képek uralkodnak, a vezető szerepe mégis a verbális rétegé, a szövegek nélkül ugyanis az illusztrációk önmagukban nem értelmezhetők. A képek nem a szöveghez való viszonyukban gazdagítják a kötet jelentését, hanem stiláris sokszínűségük révén.

Az oldalpárok eltérő stílusa a szövegre is kisugárzik, ugyanis minden szóláspár más betűtípussal és újszerű tipográfiával kap formát. A magyar közmondás megfelelője az eredeti, idegen nyelven jelenik meg (magyar fordítása a lap alján, kis betűvel kap helyet). Ez a megértés, közelítés új dimenzióját kínálja fel: lehetővé téve az olvasó számára, hogy kibetűzze, akusztikusan is megformálja a számára idegenszerű nyelv fonémáit. Ez néhol könnyebben megy (mint a számunkra otthonos angol kifejezések esetében), néhol akadozó (mint a kevésbé ismerős skandináv nyelveknél), másutt pedig – a latin ábécétől lényegileg eltérő írásképek esetén – a desifrározás többségünk számára lehetetlen. A héber vagy japán írásjelek az európai olvasók zöme számára jelentés nélküli képi elemek maradnak.

Ami a szöveg egyenetlen értelmezése mellett stabil, az a képek univerzális „világnyelve”. Az oldalpárok stílusa nem követ történeti stílusirányokat (vagy izmusokat), és az adott kultúra vizuális arcúlatához sincs közvetlen köze. (Vagy csak érintőlegesen utal arra, mint a kifinomult japán oldalpár.) Schmidt Cecília a jelenkor hibrid vizualitásában portyázik, teljes szabadsággal és roppant invencióval porgetve a különféle képi kifejezőmódokat. Kompozíciói között van kubusos, vektoros, emblematis és kifinomult rajzos; technikailag legtöbbjük komputer grafika, de akad fotómontázs, grafittal készült kézrajz, akvarell vagy tempera festmény is; formái hol vonalas, másutt tónusos vagy stilizált módon kapnak alakot; felületeit néhol az üresség, másutt a mustrás síkok vagy természetes textúrák alkotják. A szövegek tipográfiája szerves részét képezi a kompozícióknak, néhol játékos módon beépítve a betűket a jelenetekbe. Hangnemeket tekintve képei olykor lírai, máskor filozofikus vagy ironikus módon közelednek a közmondásokhoz.

Ami állandó bennük – az a változás; ami ismerős lehet – az az újszerűség. Az olvasó-nézőt (legyen az kisgyermek vagy játékos felnőtt) a képi kifejezőmód szabad és demokratikus sokszínűségére ébreszti rá. Itt nincs domináns stílus, valamennyi kifejezőmód egyenrangú: egyéni habilitástól, nemtől, kortól függően változó, hogy ki melyiket találja rokonszenvesebbnek. A fiatal nézőt ugyanakkor rávezeti a vizuális kifejezési formák tudatos szemléletére, jelentéssel és jelentőséggel bíró sokszínűségére. Ennél is fontosabb talán, hogy Schmidt Cecília kötete a világ szemléletének lehetséges módját is hordozza, mégpedig olyan világképet, amely a különféle értelmezési módok iránti elfogadason alapul, amely nemcsak tolerálja, hanem értékeli is az eltérő megközelítéseket – ahol a másság nem idegenség.

Csimota Kiadó, 2017

► SCHÜTZ GABRIELLA

„... érezze azt az olvasó,
 hogy kiszáll a kezéből...!”

Beszélgetés Zalán Tiborral

Zalán Tibort nem kell az irodalom kedvelőinek bemutatni. Azt azonban kevesebben tudják róla, hogy nagyon szeret horgászni, és ha csokoládéről van szó, akkor a kedvencei azok a japán édességek, amelyeknél a csokiban valamiféle édes bab a töltelék. Zalán Tibor sokféle műfajban alkot, néhány hete pedig megjelent a Cerkabella Kiadó gondozásában a *Királylányok második könyve* című mesegyűjtménye.

- *Hogyan jellemeznéd három szóval az új mesekönyvedet?*
- Lendületes, kalandos, érzelmes.

– *Igazából a Királylányok második könyve, ahogyan a címe is mutatja az első kötet folytatása. Így van?*

– Természetesen. Az első kötet előszavában leírtam, hogy Habakuk királynak negyven lánya születik. És egy véletlenül megtalált könyv tartalmazza a negyven királylány negyven történetét. De csak az első húsz lány meséjét írtam meg akkor, huszonegy évvel ezelőtt. Most, több mint két évtized távlatából születtek meg, hatvanhárom éves koromban az újabb mesék.

– *Miért pont húsz, illetve tizenkilenc királylány és csak egy királyfiról szól a mese?*

– A negyvennek húsz a fele, és ha csak húsz készült el huszonegy éve, akkor most újabb húsz várt rám a folytatásban. Azonban, fel kell hívnom arra a figyelmet, hogy nem tizenkilenc lányról és egy királyfiról szólnak a mesék, hanem húsz királykisasszonyról, akik közül az egyiket Matyinak hívják, de hogy miért, azt nem árulom el, olvassa el ki-ki, akit érdekel.

– *Hogyan választottad a neveket?*

– A névválasztás részben érintettség okán, részben pedig hangzás után történt. Természetes, hogy a családom nőtagjai, Zille, a kisunokám, Csilla, a feleségem, Sára és Judit, a lányaim, Krisztina és Boglárka, a keresztlányaim, mint nevek, bekerültek a könyvbe. De nagyon sok nevet hangzás után tettem a mesék fölé, és az ő hangzáskarakterük nagyban meghatározta a történetüket. A „keményebb nevű” királylányok keményebbek is voltak a mesékben, míg a lágyabb nevek finomabb karaktereket teremtettek meg számukra.

– *A lányaidat is belemesélted a mesékbe?*

– Nem hiszem, hogy konkrétan belekerültek a lányaim a könyveimbe. „Névilleg” természetesen, igen. Persze, hogy sok mindent „másoltam le” róluk, a viselkedésükről, de hát a mesékben őket is meséssé kellett formálnom. Inkább karakterileg jelentkeztek a mesei alakokban, de úgy vélem, nem a saját nevükön jegyzett mesékben elsősorban, hanem összevissza, oda adtak egy-egy karaktervonást, ahol a szerephez vagy szereplőhöz köllött.

– *Ők mit szóltak a kötethez? Olvasták? Adtak közben ötleteket? Kikérted a véleményüket?*

– A lányaim szerették ezeket a meséket, valamelyikük, talán Sára, őrzi is az eredeti, kéziratos könyvet. A mesék írása idején sok üres könyvmakettet kaptam Horváth Péter barátomtól, aki a Magvető Kiadó egyik legkitűnőbb könyvtervezője volt, ilyenekbe írtam bele dolgaimat, így az első *Királylányok könyvét* is. Természetesen olvasták őket, talán többször is. Ami a segítséget illeti, az új mesekönyv utolsó öt meséje Zalán-Szabó Sára ötletei alapján született, én kifogytam az invenciából, sok egyéb munkával gyötrődtem, így ezeknek a meséknek a vázát Sára lányom dolgozta ki. Köszönet érte itt is!

– *Mit szeretnél volna üzeni a meséken keresztül az olvasóknak, gyerekeknek, szüleiknek? Vagy csak a szórakoztatás volt a cél?*

– Üzenet? Nyilván az lenne, ha lenne üzenet, hogy a lányok vállalják emancipált szerepüket, csöppet se érezzék kevesebbnek, vagy kevesebb-re képesnek magukat a fiúknál. Bátran vállalják a véleményüket, és ha szükséges, menjenek utána az igazságaiknak, érneteiknek. A szülőknek, elsősorban a lányos szülőknek valami olyasféle üzenetet tudnék kihámozni a történetekből – mert konkrét üzeneteim nincsenek egyetlen mesében sem –, hogy bízzanak a lányukban-lányaikban, neveljék őket bátrakká, egyéniségekké, bízzanak bennük, és hagyják őket, ha van bátorságuk hozzá, fiúkhöz illő (vagy való) „ attrakciók ” végrehajtásában. Attól még nem lesz fiús egy lány, ha nem – édesanyám kifejezésével élve – penye, ha nem gyámoltalan, nem félénk, hanem invenciózus, vállalkozó, mozgékony, sőt, akár vakmerő is!

– *Milyennek találod a kötet illusztrációit?*

– Azt gondolom, hogy Metzing Eszter illusztrációi kongeniálisak, nekem nagyon tetszők, és sokat segítenek a történetek megértésében, a figurák megteremtésében az olvasói fantáziában. Elárulok valamit, amit nem szoktak. Amikor megírtam az első két mesét, a kiadó elküldte Metzing Eszternek próbarajzok készítéséhez. Ő az egyikhez készített egy vázlatosorozatot. Azt éreztem akkor, hogy ezek az illusztrációk igen vagányok, a színkezelésük roppant egyéni és meghökkentő, ismervé a mesekönyvek átlagos színvilágát. És akkor arra gondoltam, nekem kell a fiatal teremtés után mennem vagányságban, színekben, történetekben. Így hatott vissza rám a fiatal művész képi világa, amiért igen hálás vagyok neki. Valamennyi lánynak külön alakot, környezetet, szín- és forgáskombinációt talált ki. Nagyon dinamikusak a lapok, ha nem az én mesekönyvemről lenne szó, azt mondanám, na lám, ilyennek kell lennie egy jó és főleg modern mesekönyvnek, érezze azt az olvasó, hogy kiszáll a kezéből...!

Profán feltámadás, avagy heroikus újrakezdés

Utassy József: Pokolból jövet

A *Pokolból jövet* (1981), négy évvel a *Csillagok árvája* után, mint a cím biografikus referenciája is utal rá, súlyos egzisztenciális válság időszakában keletkezett. Ettől nyilván nem teljesen függetlenül, poétikai módosulásokat is hozott Utassy József költészetében.

Hekerle László a költői személyiség válságát nyelvi-poétikai válságként írja le. Értelmezésében Utassy költészete benne ragad az etikus dimenzióban, s nem képes e válságot a nyelv által kifejezni: az „etikus világismeret minduntalan saját realitásával, anyagával kerül szembe: ezt kellene több dimenzióssá formálnia, de az ön-maga elvont, következményszerű tulajdonságaival tisztában levő öntudata türelmetlenül maga mögött hagyja a nyelvet, és indulatokkal, sokasodó felkiáltójelekkel fejezi ki magát.” Szentenciózus értékítélete szerint a „*Pokolból jövet* ennek a költészetben inneni állapotnak a lenyomata. Utassy elérkezett arra a pontra, ahol sem költői egzisztenciája, sem – ezzel összefüggésben – költői nyelve nem rejti magában a megformálás termékeny pillanatának lehetőségét. Kulcsfogalmi, a hit, a forradalom, a »mégis« elvontakká váltak, nem jelölnek egy intenzív világképet.” Nyelv-szemléletét egyneműnek titulálja, idejétmúlt-nak, amelyben az „iróniának vagy egy objektívebb szemléletnek itt nincs formáló lehetősége”. Szép lassan kibontakozik az a korabeli elméleti alapállás, amely kizárólag a Tandori-, Petri-féle ironikus hangvételt vagy a Nemes Nagy Ágnes nevével fémjelzett objektív költészetet fogadja el relevánsnak, s visszaköszönnek a Nagy László költészetét is érő bírálatok hívószavai: üres fogalmiság, a világkép reáliáinak, a nyelvi önreflexi-

ónak a hiánya. Hekerle szerint Utassy humora, egyéni szóalkotásai „Jó esetben is egy hétköznapi, a diáknyelvre emlékeztető kreativitásra mutatnak.” A *Kávéház Hungária...*-ciklust teljesen „értelmetlen költői erőfeszítés”-nek látja, ugyanakkor a nyitó ciklusban a továbblépés esélyét is felvillanni látja.¹

G. Kiss Valéria is a létélmény, a szenvedés magyarázatát, tehát a konkrét társadalmi dimenziókat hiányolja Utassy új kötetéből. Pontosan látja a költő léthelyzetét: a korábban eleven társadalmi élmény itt már csak „mint tudatállapotot létrehozó emlék van jelen”, az ebből levont következtetés azonban itt is részben a korszellem, a kritikusok külső elvárásaiból fakad: „a vers annyira elfoglalja magát e tudatállapot mint konzekvencia kimondásával, hogy ritkán képes felidézni, újrateremtteni (...) a determináló erőket.” A felkiáltójelekkel is kifejezett indulati energiák, az őszinteség azonban G. Kiss értékelése szerint értéktöbbletté válik; a „hatalmassá nőtt lírai én”-t viszont tehertételnek látja.²

Alföldy Jenő féltő szavakkal ír a *Pokolból jövet* költőjéről – nem titkolva aggodalmát, hogy Utassy költészete beszűkült. Hozzáteszi azonban, hogy ugyanez Pilinszky költészetéről is elmondható. „Érték született ismét – de most már egy irreverzibilitással fenyegető folyamat megfordítása szükséges ahhoz, hogy legyen folytatás.” E költészet tárgyi gazdagságát hiányolja ő is: „A hétköznapi élet tényeivel, a felnőtt értelem-

¹ HEKERLE László: *A woadok. Utassy József verseiről*, Mozgó Világ, 1982/2. 76-77.

² G. KISS Valéria: *Utassy József: Pokolból jövet*, Alföld, 1981/10. 77-80.

mel s a híven őrzött eszméivel kiteljesülő pályáiv folytatását kívánom a költőnek.” A kötetnyitó tizenkilenc darabban látja meg ennek az esélyét³, akárcsak G. Kiss Valéria.

Görömbei András „a betegséggel gátolt személyiség erkölcsi és szellemi önvédekezésének kivételes dokumentuma”-ként értékelte a *Pokolból jövet* kötetet. Nem tartja „sportszerűnek” a *Csillagok árvájához* mérni, mert „annak egyenes ívű folytatását a sors már eleve megtagadta tőle”, de a költő „nem adta meg magát, hanem újra kihozta magából azt a maximumot, amit személyisége jelenlegi helyzetében remélni sem lehetett.” Értelmezésében a kötet központi motívuma, léthelyzete az árvaság, és más bírálókkal ellentétben ennek gazdag megalapozására mutat rá. Sorolja a „konkrétumok tárgyilagoságával” szóló versrészleteket (csak jelzésszerűen: örültek háza, vizelet szaga, szirénaszó, fehér köpenyesek, dögszag, mázsa gyógyszer). Hangsúlyozza, hogy „éppen a küzdelem révén emeli ki a saját tragikus sorsát a partikularitásból, s teszi egyetemes érvényű létküzdelemmé személyes ügyét”. A *Hungária Kávéház* ciklusát is ebben az értelmezési mezőben értékeli: „Az erkölcsi és a szellemi züllést, a méltatlanná aljasuló emberi létezését egyes konkrétumaiban is elítéli a kötet satirikus ciklusa”. A Hekerle által kárhoztatott kínrím funkcióját is megtalálja: „szinte kimondhatatlan kínrím világit meg egy abszurd magatartásmodell: »Kinek az ajkán / terror a dal már: / az forradalmár?!«” A kritikus a korábbi versek áttemelését sem kárhoztatja, rámutat arra, hogy ez a kötetegység egységet szolgálja. Általában is értékesebbnek látja a kompozíciót, mint más kritikuskok: „A kötet felépítése ellenpontoszó. A költői személyiség mai léthelyzetét összetetten bemutató, kiváló mélyen tragikus Ezüst rablánc ciklust az Áve, Éva! szerelmes versei követik, erotikus delejezettséggel, gyakori életörömmel, létecsodálattal, elemi életértékekkel gazdagon. Ezt ellenpontoszza újra a Hungária Kávéház keserű, groteszk humorú társadalmi indulata, végül a Bükkszenterzsébet ciklus újra egyneműbb, harmonikusabb világot mutat, a gyermekkort és a szülőföldet idézi, a Tüzem, lobogóm! atmoszféráját hozza vissza. Így a kötet egésze kiegyensúlyozottabb szerkezetű, mintha csak az új verseket tartalmazná.

3 ALFÖLDY Jenő: *Pokolból jövet. Utassy József verseiről* = Alföldy Jenő: *Visszhang*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. 363-367. Eredeti megjelenés: Kortárs, 1982/3. 483-485.

Tragikumot és önfeledtséget egyaránt összetetten szólaltat meg.”⁴

A költőtárs Ágh István érzékenyen hangolódik rá Utassy új verseinek hangulatára. „Megrendít, s nem lehet megrendülés nélkül szólni róla. A hideg bírót nem állja, mert jelenség, minden külső magyarázatot kizár, iszonyúan vágyik a szeretetre. (...) A diagnózis az orvosok dolga, de a társadalmasított kín az enyém is. (...) Utassy József költészete igazi fájdalommá érett.”⁵

A kötet mai olvasója számára kevésbé fontos a versek mögötti tapasztalati én akkori sorsa, létállapota. A versek referenciális háttére általánosabb érvényt kap: az elmeegógyintézet poklából visszatérő költői én közös sorsképletet tár fel, a biografikus utalásoknál hangsúlyosabbá válik a szenvedés és árvaság mindenki számára átélhető alapélménye. Az idegostály metonimikusan a hetvenes évek életterére mintázódik rá, s így a kötet a korszakról szóló megrendítő tudósításként is olvasható.

Az előző kötetekhez viszonyítva nyilvánvaló a tónus sötétedése, a hang karcosabbá válása, a költői öntudatból fakadó pátosz helyébe lépő kilátástalanság-érzés. Ezzel összefüggésben fölerősödik a transzcendens létszféra kétségbe vonó, számon kérő, Istennel perlekedő hang, amely a későbbiekben az Utassy-költészet egyik alapszólama lesz. Ugyanakkor feltűnő, hogy a korabeli kritika mily kevésbé figyelt fel a kötetben nem is olyan elszórtan jelen lévő szarkasztikus és önironikus hangra.

A nyitó vers Istent szólítja meg – a kereszttel egyszersmind Jézus alakját is megformázza –, a *Sötétedem* szerint „a Mester / most önti fölém / az egek nagyharangját”, a *Lakótelepi Jézus* egy hajléktalanban teremti újra Jézust, az *Egy süket és vak Isten panaszfalára* közvetlenül, az *Immár tízest lő* közvetetten Istennel perlekedik, a *Csengés ezüst emléke száll* groteszk Jézus-(ön)portrét rejt, a *Halálra váltan* a „szentséges ostya” motívumával idézi meg Jézust, a daltalanul azt panaszolja: „Isten se pártol”. Az *Ezüst rablánc* ciklusa – tudhatjuk az előző kötetből, Isten „fény a bilincsen” (*Fény a bilincsen*) – Utassy költészetében először állítja középpontba Istent, az Istennel perlekedést, a létezés értelmének kétségbe vonását, de legalábbis a lét értelmének keresését.

4 GÖRÖMBEI: 1986, 241-246. Eredeti megjelenés: Jelenkor, 1981/12. 1137-1139.

5 ÁGH István: *Hová a pokolból?* Új Írás, 1981/10. 110-112.

Már rögtön az első ciklus nyitó verse jelzi a változást: bár az első két kötethez hasonlóan emblematikus, mottószerű verssel kezdődik a kötet, ezúttal nem ars poetikus, az alkotás, a költészet iránti elhivatottság verse ez, hanem a költői én segélykiáltása az egzisztenciális válság mélyéből. Az *[Égre tárt karú]* képvers, a címként is olvasható, verzállal kiemelt Istent megszólító egység keresztet rajzol ki, az ezt követő – közép-re igazított tördelésű – négy sor pedig mintha sírhalmot formázna. Sírhalom kereszttel: a vers formája szinte érvényteleníti, előre kigúnyolja a fohászt, hiszen az így elkésettnek, fájdalmasan utólagosnak tekinthető. A segélykiáltás spontán „formátlanságához” igazodik e négy sor: különböző szótagszámú, két szabálytalan ütemre tagolható rímtelen sorok. Egyedül a retorikai megformáltság őrzi még a reményt, az alkotásba, a szöveg megalkotottságába vetett hitet. A tantusz–telehold önironikus (nevetségesen kicsit kozmikussá nagyító) metaforája, a „hívom föl a figyelmed” zeugmája (a tárgy nélkül úgy is értelmezendő, hogy ’föhlívlak téged’), a d-s alliteráció, majd a zárlat hasonlata (amelynek brutalitása innentől egyre gyakoribb lesz Utassy költészetében) az alkotói fegyelem – a megtiport, de mégis öntudatára lelő egzisztencia jelei, dacolva mintegy a sorok elsődleges jelentésével:

Utolsó tantuszommal,
a teleholddal hívom föl a figyelmed:
úgy dől belőlem a dögszag,
mint egy fölakasztott kutyaéből.

Hasonló szerkezetű az *Eset*. A megszólított az Édesanya, akihez egyetlen, epanodosz-szerű⁶ ismétléssel bevezetett, a kétségbeesést a sorok rövidre tördelésével is kifejező kérdést intéz, amely az előző vers zárlatához hasonlóan brutális képpel – anyaöl–odú – zárul: „ha megőszült / magzatod / álmában / visszaordít öled odújába?”

A *Sötétedem* is variáció ugyanarra a témára; ezúttal a nyitó kép – „Esteledik a Zéró / kilométerköve” – vétetett a kilátástalan abszurditás világából, s a zárlat visszavonhatatlanságával csak a tördelés dacol⁷, amely kettéválasztja a végtől a létigét: „Végem / van.”

6 „Édesanyám! / Mi van akkor, / tudod-e, // tudod-e, / édesanyám, / mi van akkor”: e szerkezet akkor volna „tökéletes” epanodosz, ha a második egység pontosan megfordítaná az első sorrendjét, azaz így hangzana: ’tudod-e, mi van akkor, édesanyám’.

7 Persze úgy is értelmezhetjük, hogy a vég létezését, egyeduralmát hangsúlyozza a két sorba tördelés.

A *Lakótelepi Jézus* is szabadvers-szerű, tagoló versként is értelmezhető, háromosztatú szabálytalan szótagszámú ütemekből épülő rímtelen sorokkal: „Hogy ragyognak / levetett rongyaid / a holdsütésben”; annyiban azonban a korábbi kötetek teltebb hangját hozza, hogy bőségesen él alliterációval („zéróvá zörren halántékon a hajsza”, „Göndörebb vagy már a görbe tereknél is, göndörebb”). A befejezés itt is csattanószerű, ráadásul éles ellentétben a megelőző tagmondat-tal: „...fejed körül piros derengés. // Szirénaszóval jönnek érted a fehérköpenyesek.”

Az *Egy süket és vak Isten panaszfalára* az Utassynál később oly gyakori Istennel perlekedő, nemegyszer Istent vádoló, gyalázó versek első változata. Szabálytalan szonett, mely oktávára és szextettre oszlik ugyan, de az egyes sorokat sem időmértékes, sem ütemhangsúlyos ütemekre nem lehet bontani – a tagoló vers rendszere szerinti két-ütemű sorok –, rímtelenül (az oktáva robbanását-hadonásztál és uram–hamisan rímpárjai szinte érzékelhetetlenül tompák), csak a záró sor rímel vissza a három sorral korábbi rímhívóra (Holdra–csillagokra), szintén tompa, ragrímes asszonánccal. Visszafogottan alliterál, a három alliteráció itt azonban kompozíciós szerepű is: kiemeli a két sort, amelyek az Isten elleni vádat fogalmazták meg: „füttyölsz a fájdalomra”, „És volt képed, uram, / állni a hulla Holdra, / (...) hogy süketen, vakon / egy világot vezényelj!” Szintén csattanós, blaszfémikus sorral zárja e szekvenciát és magát a verset: „Köpvén a csillagokra.”

A „mozgósítható világ” és az „Énekeimre Isten is ráunt” az *Immár tízest lő* tételmondata.⁸ Bár a 4-1-4-es tagolás szimmetrikus, itt a rímelés bontja meg a szabályosságot (a-x-b-b, b, c-d-c-d).

Ezek a versek közvetetten utalnak a tébolyra, a biografikus tényre, Utassy József ideg-összeroppanására; az ezt a tényt közvetettebben feldolgozó versnél, úgy látszik, szüksége volt a költőnek a fegyelmezettebb, szimmetrikus szerkesztésre. Az *Aki maga elé mered* hat kétsorosos szimultán: 5/3-as osztatú ütemhangsúlyos és jambikus verselésű, kidolgozott párrímes asszonánccal. Egyetlen strófa lóg ki: a negyedik, a vers arany-metszéspontján, amely a nyolcas jambikus üte-

8 *A süket és vak Isten panaszfalára* és az *Immár tízest lő* közé a költő beillesztette *A kör átváltozásai* című korábbi versét. Talán színesíteni, felderíteni akarta valamelyest a ciklust; a Földdel kapcsolatos vívódások alapján kapcsolódik a környező versekhez, humorosabb hangütése azonban merőben elüt tőlük.

meket megtoldja egy szótaggal (s értelemszerűen a hímrímekből nőrim lesz), kiemelve így a téboly, az őrület megvallását:

De én tagadom, hogy a félhold
szabadította rám a tébolyt!

Csendes visszafogottságában is apokaliptikus-katasztrofista, a világ romlását, az elárultságot panaszó vers a következő, ironikus ellentétben a címmel: *Csengés ezüst emléke száll*. A harminc ezüst toposza ezúttal a megismerés, invokált télhez kapcsolódik, ám a vers indítása lehetővé tesz egy rejtett olvasatot is: „Tél! Palotádnak padlása...”, amit – mintha a felkiáltójel is ezt sugallná – könnyű Téli Palotádnak-ként félreolvasni. Ez a félreolvasat az egész verset egy másik allegorikus térbe tolja, az ontológiai értelmezéshez társadalmi-politikai értelmezést kapcsolva. Így persze új viszonyítást nyernek a „Hars kakasok” vagy a szarkasztikus „Pilátus pendelye” szókapcsolat. A zárlat ezúttal nem csattanó, inkább csak – alliterációkkal nyomatékolt – hozzátoldás: „S rongyaim várnak rád a veremben.”

A *Kovács Istvánhoz* – a Kilencek tagjához – címzett vers, valószínűleg Kovács István lengyelországi utazása ürügyén, az Utassy-költészet egyik központi motívumát, a tengert teszi meg fő tárgyának. A „fordítsd le magyarra / a Tengert!” utal arra, hogy a megszólított lengyel költőket fordít magyarra, de benne van a Nagy-Magyarországhoz tartozó tenger emléke is; ezeknél fontosabb azonban, hogy Utassynál a tenger mindig a szabadság, a megzabolázhatatlanság, öntörvényűség szimbóluma (is). E versben a minden kezdetek kezdete is, a lét kelesztőtégye, ami mindent megváltoztat („Kinek szemébe / csöppent a tenger, / helyét nem leli / soha többé” – kezdődik a vers), ahol a tudat ébredezni kezd: „Sejtből sejtelem / úgy lehetsz, testvér, / ha süt-kérezel / a kezdeteknél.”

A következő öt kis kompozíció mind a halálközelség érzetét árasztja, a haláltól való félelemmel vagy a halállal való számvetés ihlette. A *Te üss agyon!* – megismételve az *Egy süket és vak*... „hulla Hold” szintagmáját – még a Holdat kéri, hogy végezzen vele, mintha csak szép halálért könyörögne: „Zuhanj rám, te üss agyon, te drága / csillagok röge, vak pacsirtáj!” minként a *Halál úr!* mondja ki ismétlődő szerkezetes zárlatában: „jogom van, / jogom: // a természetes halálhoz”. Mindegyik kis darabban van egy-egy olyan

költői lelemény, amely gyűjtőlencseként sűríti magába a poétikus energiákat. A *Te üss agyon!* remek alkalmi mellékneve – „Gyöngybaglyasodva” –, a *Félek már* – amúgy is sokszínű ismétlődő szerkezetekből kifejlő – remekében a második és harmadik strófát összekötő epanodosz: „anyámat átkozom, világra miért szült. // Miért szültél világra, anyácskám”. A *Halál úr!* meghökkentő, groteszk énképe: „Mint a betonbontó, / légkalapácsos ember, / úgy remegtem színed előtt”, a *Halálra váltan* éterien borzongató látomása „egy éji folyó fényoszlopcsarnokában”, ahol a telehold változik „szentséges ostyá”-vá, vagy a *Daltalanul* animizáló metaforája: „Sisakos tollam / bebábozódik”: mind-mind a költészet győzelme a megbomló tudat felett.

A *Holtpont* három kis egységet foglal egybe. Az 1-es az árvaság megfogalmazója – az önironia itt is működik: a költő a „sárgaház sahja” –, a 2-es a Főnix-madár toposzával jelzi az újjáledést, a 3-as pedig már a szavakért, az alkotás képességéért könyörög: „Add már ajakamnak a szót, / a pokolra hurcolhatót: // a tűzben is vacogtatót!”

A következő két vers idősebb kortársai halálát fájlatja. A *Búcsú* az idősebb és barátként, mesterként is szeretett („én, árván maradt tanítvány”) kortárs, Kormos István búcsúztatója, a tragikusan szépet („nézek nagy, szárazkút szemmel”) váltogatva játékos leleménnyel („megszólít a hó, zarándok tenger, / Szófiában, kormosistvánul”, „kölykes, métázó vadnyulak közt”). Az *Itt nyugszik Nagy László*, az elhunythoz híven, képverset formázó sorokkal gyászol, s miként az előzőben – „egy kisfiú szavalja Vackort!” –, itt is a szó, a költészet halhatatlansága mellett téve hitet: „ZENG HANT ALÓL IS ZENG / A SZAVAD ZENG”.

A *Szavam* is mintha – megnevezetlenül – költőtársat idézne: vállaltan József Attila-i eszközökkel megfogalmazott ars poetica. Az *Aki szegény, az a legszegényebb* című sorát gondolja újra, fűzi tovább („Gazdagnak is így vagyok gazdag, / s így vagyok én a legszegényebb”), felesel a *Hazám* „fortélyos félelem igazgat” sorával („Engem a szabadság igazgat”), az *(Íme, hát meglettem hazámat...)* záró sorainak fokozó szerkezetét idézi, utalva egy angol közmondásra is („a szomszéd füje mindig zöldebb”):

Tudom, hogy zöld a fű, a táj szép,
de van vidék, hol a fű zöldebb.

Az első strófa tételmondatait az utolsó fordított sorrendben ismétli. Ez a két sor önmagában is ars poetica érvényű, a benne rejlő paradoxon fricska a politikai elkötelezettséget váró kornak; egy konok, hajlíthatatlan ember hitvallása:

Engem a szabadság igazgat.

Szavam csillagfegyelmű ének.

Mert ez a kor, ahogyan a *Bábutok búbján* in medias res felütése leszögezi, nem a költők kora: „Énekijesztő korban élek.”⁹ S ha az előző versben, feleselve is, József Attilához kapcsolódott hitvallásával, itt a „seregély költők”-től határolódik el, gunyorosan groteszk képekben villantva fel a megalkuvás különböző változatait. „Közösíts ki, Zarándokének!”, foháskodik, s a következő – pontosabban az újraközölt *Szárnyasoltár* után következő – versben Kondor Bélához, a szintén kaszton kívüli, a művészi közélettől elzárt vagy annak peremén tengődő barátjához szól *A mélysegekből*. A vers szokatlan mondatszerkezetekkel („Piros portája, rőt udvara: van! / Kivégző udvara nincs a Holdnak”), groteszk képekkel idézi a festőművész alkotásmódját, a meghökkentő képzet-társítások, alkalmi neologizmusok, az egyszerre katasztrofista-groteszk és mesei világ Utassy lírájának egyik legkülönlegesebb darabját eredményezik. A megismerés huszadik század, ez az „Ábelra Merőleges Vadállat” olyan útszéli átkot hív elő – „Kuss az anyádba vissza, te barom” –, amely ritkán válhat költői szöveg szerves részévé – ebben a sok regiszteren szóló, egyszerre játékos és tragikus szövegben igen.

Az *Ifjúság, mint sólyommadár* két irányba is kapcsolódik: a kondori ihletés is mintha ott derengene még benne, másrészt előkészíti a kötet című versét, illetve *Bűkköszenterzsébet* ciklusát. Az ifjúság-sólyom allegóriáját előlegezi a cím, s a tizenkét sor valóban úgy van megalkotva, hogy viszonyító és viszonyított folyamatosan átjátszik egymásba. A ciklus címét adó kifejezés itt tűnik fel mint az ifjúság korai elvesztésének oka: „ezüst rablánc csörög csuklódón”.

Még erősebben érezhető a *Darázs király* alkotójának hatása a *Petőfi utolsó szavára* írt *Potom-ságon*. Mintha egy Kondor-képről pörögnének le e szavak: „Radarernyőt bont, pörög a kapor, / tökvirág darázsreaktora zsong”, vagy az Adyt megidéző strófa: „Lótuszülésben húz napkeletre

9 Pontos Olasz Sándor észrevétele: „A küzdelem nem a költőmagánügye, a lesújtott állapot, a vereség (...) egyben a kollektívum veresége is.” OLASZ Sándor: *Utassy vers-szimfóniái*, Forrás, 2011/3. 65.

/ rongyarany szőnyegén Ady Endre.” A kondori álmvilág mint a költő örületének képi kifejeződése: reflektált „tudása” a versnek („kisfiam is száll. Kék lova álom” – zárul a mű).

A *Szpartakusz éneke* rejtett diktátor-arckép egy hevenyészett bökversben – talán azért kerülhetett a kötetbe, mert az örület, a pokol körülményeihez tartozik. Az ezt követő *Hitfogyatkozás* átemelése a *Csillagok árvájából* tematikusan indokolt, az *Ember az őszben* cím cseréje is a kötet kontextusához közelíti. A *Szép elmúlás, gyönyörű enyészet* eleinte szintén a kondori képalkotást folytatja („kerengő kripták”, „haláltávlatú bolygón”), hogy aztán a címbéli oxymoron fogalmait invokálva fogalmazza meg egyenesen a beteg ember vigasztalás utáni vágyát. Az előző kötetből szintén ide emelt *Paradicsomi tűzmadár* a kalitkába zárttság motívumával erősíti azt, amiről a kötet című verse, a *Pokolból jövet* ad számot. A betegség nem csak az egészséget emészti fel, de az ifjúságot is, az ifjúság vitalitását és jövőbe vetett hitét. A hasonló kínokkal küzdő József Attila *Reménytelenül* című versét idézi – eredetien megújítva – az első két strófa szívszorító képe:

Ifjúságnak háttal,
hosszú, nagy víz mellé,
kiültetem kölyök szívem
csillag alá, kőre.

Dobogná ki, verné,
lüktetné világgá,
ami fáj és lehetetlen
immáron kibírni.

Aztán a *Költőnk és kora* önreflexivitását idézi még, mintegy eltávolítva magától, szemérmességből, a kín megvallását, a panasz súlyát:

Így az a vers indul,
mihez végső pontot
görgethet akár maga a
dátumos halál is.

A rímtelen 6-6-8-6-os sorokból építkező strófákban többnyire a megnyújtott harmadik sor „görgeti ki” a panasz, a kín tényeit: „pántolódik homlokomra”, „megettem egy mázsa gyógyszer”; s aztán a záró szakaszban, amely a magyar költészet egyik legmegrendítőbb négy sora, a vers egyetlen rímpárja emeli ki az esendő ember könyörgését:

Otthonomba, végleg
tébolydába zárva,
ments meg engem, ifjúságom,
te egyetlen, árva.

Az én keresztm, a ciklus utolsó előtti verse, a legtömörebb ars poetica, amit valaha írtak. A jézusi keresztfeliratot visszafelé olvasva – vagy, ha igaz, hogy a zsidók vésték föl a feliratot, akkor csak az I-t változtatva Í-vé: „ÍRNI” – költő és Jézus, költészet és megváltás tömörül egyetlen plasztikus keresztalakzatba, alatta a dátum: 1972. A *Szélkiáltó* ehhez már csak néhány könyörgő kiáltást fűz hozzá, a siratók, könyörgések repetitív ritmusában, a József Attila-i „Ha megbolondulok, ne bántsatok” (*Ki-be ugrál...*) fohászat variálva, a felindultságot az a-a-b-b-a rendszerű szekvenciaismétlésekkel szorítva formába, téve elviselhetővé.

A *Pokolból jövet* következő ciklusa az előző kötet szerelmes verseit ismétli, azonos címmel (*Áve, Éval*). A harmadik, *Hungária Kávéház* – bár nem teljesen előzmény nélküli, mégis – új fejlemény Utassy költészetében bökverseivel, limerickjeivel, epigrammaival, csúfolóival. A negyedik, *Bűkk-szenterzsébet* című ciklus pedig a szülőföld terét, az ifjúság idejét eleveníti fel. Mindkét ciklusból önálló kötet lesz később, részletesen ott beszélek

róluk. Mert bár feltehető, hogy Utassy az *Ezüst rablánc* verseit azért toldotta meg ezekkel, hogy bizonyítsa, a pokolból jövet sem hagyta el versíró ereje, valószínűbbnek tartom, hogy a korabeli könyvkiadási gyakorlat kényszerítette a testesebb, de így kevésbé egységes kötet összeállítására (az *Áve, Éval* megismétlése is ezt a gyanút erősíti). Mindenesetre mindhárom „ráadás”-ciklus, további új versekkel, önálló kötetekké testesedik a későbbiekben: a *Pokolból jövet*, miközben a korabeli kritika egyik szólama beszűkülésről adott számot, Utassy lírájának két irányú megújulását is (szatirikus-humoros bökversek és epiko-lírikus önéletrajzi emlékkersek) magában rejtí csíráként.

Ez is Utassy alkotói elszántságát és erejét mutatja, miként az a – tulajdonképpen egész költészetére érvényes – megállapítás, amely a *Pokolból jövet*-re is igaz: „Az önépítés (és ugyanakkor számos esetben önrombolás) elementaritása a megalkotottság már-már önpusztító igényével és igényességével párosul.”¹⁰

¹⁰ OLASZ 2011:67.

ELEK TIBOR ◀

Grendel Lajos irodalmi és közéleti szerepvállalásai

Esszében, interjúban, publicisztikában

Az esszé, a publicisztika, az interjú, a napló a nyolcvanas években, főként annak második felétől, Grendel Lajos számára is kedvelt műfajjá vált, mint oly sok író társának azokban a rendszerváltoztató évtizedekben. Az önvallomás, az öntanúsítás mellett ezek a műfajok voltak leginkább alkalmasak arra, hogy a kisebbségi helyzet által fölvetett sorsélmények és az irodalom összefüggéseire, a kisebbségi író szerepvállalásaira vonatkozó gondolatait megfogalmazza. Miközben Csehszlovákiában (is) olyan társadalmi, politikai változások készülődtek, majd játszódtak le, amelyek elvileg alapjaiban kellett volna, hogy megváltoztassák a kisebbségben élő egyén és a nemzeti közösség jogait, státusát, s vele nyelvi-kulturális önmegvalósításának, politikai érdekérvényesítésének lehetőségeit. A rendszerváltozások bonyolult folyamata mind az írói magatartásra, mind az írói alkotásra összetett és sokirányú hatást gyakorolt. Köztudott, hogy az író-értelmiség volt az átalakulás egyik kezdeményezője és élharcosa az egész kelet-közép-európai régióban, de ugyanaz az író-értelmiség kényszerült nagyon hamar szembesülni a saját szerepei, lehetőségei korlátaival is. A rendszerváltoztató, a szellemi, kulturális életet is átalakító lendület sokakat magával ragadott, aktívabb cselekvésre sarkallt, közéleti (politikai) szerepvállalásra ösztönzött, így Grendelt is. A személyes jelenlét igénye, ha másban nem is, megmutatkozott a nyilvános véleményformálásban. A kelet-közép-európai rendszerváltozások teremtette helyzetekben elkerülhetetlenné vált a múlttal való számvetés, a nemzet, a nemzeti önazonosság fogalmának újraértelmezése; a térség átalakulása, átrendeződése során szükségszerűen

kerültek előtérbe ismét a közép-európaiság, a kisebbségi magyarság jövőjének, az irodalom, az értelmiség, az írástudók szerepének, felelősségének kérdései. A történelmi idők hétköznapijainak hordalékai mellett a „létezés-szakma” művelőinek, így Grendelnek, olyan kérdésekkel is szembe kellett nézniük, amelyek a napi aktualitásokon már lényegük szerint is túlmutattak.

Grendel elsősorban prózaíró, a nyolcvanas években, amint láthattuk, főként regényeket írt (*Élelövészlet, Galéri, Áttételek, Szakítások, Thészseusz és a fekete özvegy*). Ezek a regények éppúgy az illúziótlan egyéni és kollektív helyzet- és azonosságtudat hiányát felmutató önkritikus műltszemlélet jegyében fogantak, miként a korabeli és későbbi esszéisztikus megnyilvánulásai. S a különböző műfajokban megfogalmazott szövegei együttesen játszottak nagy szerepet a csehszlovákiai magyar irodalom tájékozódásának, hagyomány szemléletének, értékrendjének átalakulásában. Grendel a filozófiában, az irodalomtörténetben és az irodalomelméletben, de a politikaelméletben is jártas teoretikus elme, a korabeli esszéit, beszélgetéseit (1989-ig) tartalmazó *Elszigeteltség vagy egyetemesség* című, 1991-ben megjelent kötete kapcsán fogalmazza meg (a csehszlovákiai magyar irodalom történetéről monográfiát író) Görömbei András, hogy „Nincs még egy másik szlovákiai magyar író, aki ilyen gazdag tájékozottsággal, műveltséggel szembe-sül a huszadik század szellemi-művészi eredményeivel, kísérleteivel.”¹ Emellett már ezekben

¹ Görömbei András: *Elszigeteltség vagy egyetemesség. Jegyzetek Grendel Lajos könyvéről*. In: Uő: *Léteztelmezések*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1999. 352-365.

a korai esszéisztikus szövegeiben, interjúiban rendkívüli éleslátásról és lényeglátásról tesz tanúbizonyságot, feltűnő észjárásának a frissessége, szemléleti nyitottsága, tágassága. Okos gondolatmenetei, frappáns megfogalmazásai számtalan a napi aktualitásokon túli, akár napjainkban is érvényes gondolatot rögzítenek, legyen szó a közösségi cselekvés lehetőségeiről vagy akár az egyéni létezés köreiről. Ráadásul ezek között van számtalan olyan is, amely megvilágító erővel bír a saját írói pályájával, alkotás-lélektani gondjával, művészi törekvéseivel kapcsolatosan. „Bárhonnét is nézem, kicsit az »irodalomalapító« szól Grendel »teoretikus« írásából, interjúból – írja Füzi László az első esszékötet kapcsán, de a későbbiekre is érvényesen. – Saját munkássága, a szlovákiai magyar irodalom múltja és jelene foglalkoztatja; ennek megfelelően rajzolódnak ki esszé- és interjúkötetének rétegei is.”² Mindezek miatt érdemes a nyolcvanas és kilencvenes évekbeli esszéit, nyilatkozatait külön is számba venni.

„Egyetlen kérdés foglalkoztatott, s foglalkoztat ma is igazán: az öntörvényű, szabad cselekvés esélyei. Mégpedig itt és most, szlovákiai magyar emberként” – mondja már 1982-ben a Brogyányi Juditnak adott interjújában.³ Épp ezért vizsgálja a kisebbségi lét szociológiai, morális, politikai természetét, a kisebbségi értelmiségi magatartás-lehetőségeit, a kisebbségi tudat zavarait, s az irodalomnak a viszonyát mindehhez. „...a nemzetiségi – ehát kisebbségi – létmód gyakran anélkül, hogy tudatosítanánk, kialakít valamiféle preventív, bénító gátlásmechanizmust. Egy sereg önvédelmi reflexet tenyészt ki az emberben, amelyek rövidtávon látszatra a megmaradás garanciáit kínálják, végső soron azonban – s ez az, ami a megmaradás görcsös stratégiáját belülről kezdi ki – a gettószellemet, a bezártságot erősítik. Másfelől persze az is igaz, hogy mennél inkább veszélyben érzi a közösség a létét, annál inkább hajlamos a befelé fordulásra. Ahelyett, hogy a megmaradás szempontjait a többi, egyetemesebb szempont mellé rendelné, az egyetemesebb szempontokat alárendeli a megmaradásnak. Csakhogy ez zsákutca, mert súlyos értékszavarkhoz vezethet” (kiemelés az eredetiben – E. T.) – hangsúlyozza ugyanebben az interjúban. l Felhívja a figyelmet a provincializmus – amit a befelé fordulás és a hamis önismeret következményének tekint – leg-

² Füzi László: Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség. Alföld*, 1992/5 p. 75-78

³ „Az ember szüntelenül helyzetben van...”, 23-24.

főbb veszélyére is: „A provincializmus elsősorban a befelé fordulás következménye, s mögötte általában hibás vagy csökevényes önismeret van. A provincializmus hibás szemlélet. Ahelyett, hogy építkezne a sajátosból, abszolutizálja azt.”⁴

Grendel számára a korabeli irodalmi problémák az elszigeteltség és az egyetemesség szembenállásaként fogalmazódnak meg, ahogy már a kötetcímadó 1979-es esszéjében (*Elszigeteltség vagy egyetemesség*) írja. A csehszlovákiai magyar irodalom legfontosabb kérdésének tartja azt, hogy képes lesz-e a kisebbségi létezés sajátosságait esztétikai értelemben tartalommal formálni, mert ha nem, csak provinciális irodalmat hordhat ki. Már ebben a korai, eredetileg Hajdúhadházon egy irodalmi est bevezetőjeként elhangzott előadásában összekapcsolja az egyéni és a kollektív önismeret kérdését, és beszél mindkettőnek az értékek feladásával való összefüggéseiről: „Az értéknihilizmus, az általában vett értéktagadás és a nemzeti önfeladás, a konjunktúraszellem és az asszimiláció egy töről fakadó jelenségek.”⁵ Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy „Az értékek felbomlása, illetve ezek regisztrálása művészetben, irodalomban nem jelenti szükségképpen az értékek általában vett tagadását. Olyan visszafordíthatatlan folyamatról van szó, amelyeket nem észre venni és nem regisztrálni annyit jelent, mint az egyéni és kollektív önismeretet megcsontítani valahol. Ha a szlovákiai magyar írók és költők, akárcsak – más módon – angol, amerikai, dél-amerikai pályatársaik, az értékek hiányát regisztrálják, akkor végeredményben egy nyelven kell hogy beszéljenek. S az értékek hiányának kifejezésével egy lehetséges értékrendre is utalnak, amely nincs, de lehetne.”⁶ Ez a szemlélet, amint láthattuk már, a nyolcvanas évekbeli regényeinek értékorientációját is alapvetően meghatározza, sőt, a későbbiekét is meg fogja, a felvetett kérdések pedig más-más megfogalmazásban ugyan, de még számos Grendel szövegben és interjúban visszatérnek.

Közismert, hogy a szlovákiai magyar kisebbség szellemi élete a társadalomtudományi, kulturális intézmények hiánya, csonkasága miatt, a politikai érdekérvényesítés korlátozottsága következtében végletesen irodalomközpontú

⁴ Uo. 15.

⁵ *Elszigeteltség vagy egyetemesség?* In: Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség*. Régió Könyvek 3., Budapest, 1991. 10.

⁶ Uo. 10-11.

volt. Ha viszont az irodalom olyan feladatokat is kénytelen felvállalni, amelyek normális körülmények között kívül esnek a kompetenciáján, „akkor fennáll a veszélye, hogy egy irodalmi mű súlypontjai eltolódnak valamilyen partikuláris szempont irányába. Magyarán: nem irodalmi mű születik, hanem valami más” – figyelmeztet Grendel („Az ember szüntelenül helyzetben van...”).⁷ Kisebbségi körülmények között az irodalom művelése tehát a megmaradást szolgáló küldetésé válhat, hiszen nem nagyon van más, ami a nemzeti közösség belső kohézióját, önazonosság-tudatának fenntartását erősíthetné. Az irodalom azonban, amikor küldetést vállal, öncsonkításra kényszerül, mert „a lehető legegyszerűbb, legtöbb olvasója számára érthető formanyelven kell ezt a küldetését teljesítenie, mert csak ekképp működhet kohéziós erőként” – írja már a *Hagyomány és korszerűség a csehszlovákiai magyar prózában* című 1989-es esszéjében.⁸ Itt különböző rossz beidegződésekkel, kultikusan használt fogalomértelmezésekkel (hagyomány, valóságirodalom stb.) is szembeszáll. Először felhívja a figyelmet arra, hogy a hagyományok megválasztása egyéni választás kérdése, nem pedig a kollektívum ügye, másrészt térben és időben, a világirodalomban és a magyar irodalomban is rendkívül tág lehetőségeket jelent: „A csehszlovákiai magyar irodalom hagyománya az, amit íróik mindenféle külső erőszak nélkül a hagyományuknak tekintenek.”⁹ Többször is utal arra, hogy a küldetésstudat, a szolgálat ideológiája mögé könnyen elrejtőzhet a szakmai igénytelenség. Ezért is hangsúlyozza az esztétikai és az egyéb értékek közötti különbség szükségességét abban a többször előadott gondolatmenetében, amelyben az először Fábry Zoltán által megfogalmazott ún. szlovákiai magyar regény abszurd igényét (egy két évvel korábbi, éppen e sorok írójának adott interjújában a „szlovákiai magyar csirkepaprikás” példázattal próbálta ezt szemléltetni¹⁰) és a hatvanas, hetvenes években mégis ennek jegyében született (Dobos László, Duba Gyula, Rácz Olivér) műveket értékeli. Kiemeli azok történelmi, társadalomtörténeti jelentőségét, a nemzetiségi önismeret erősítésében betöltött szerepét, ugyanakkor

⁷ Grendel Lajos i. m. 20.

⁸ Grendel Lajos i. m. 40.

⁹ Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség*, 32.

¹⁰ „... a semmi szakadéka fölé fölépíthető a híd”? Elek Tibor interjúja. Grendel Lajos i. m. 69.

hangsúlyozza, hogy irodalmi értékük nagyon különböző. A sematizmussal jórészt szakító, de a múlt századi realizmus eszközeivel létrehozott regényeknek az újszerűségét és aktuális jelentőségét a korábban elhallgatott, eltitkolt igazságok kimondása adta meg. Grendel szerint eljön azonban az idő, amikor az igazságok már magától értetődő igazságok lesznek, a regényben kifejezett társadalmi-történelmi-nemzeti tartalmak letisztulnak, s a figyelem egyre inkább ezeknek a regénybeli megformálására, a regényre mint műalkotásra irányul, s „ez a pillanat a regény megméretésének a legnehezebb pillanata”.¹¹

Már a fentiekben is látható talán, hogy a nyolcvanas években Grendel egyik legfőbb törekvése az esszében is ugyanaz, mint a regényben, a kisebbségi tudatot és irodalmat terhelő mítoszok, tabuk megkérdőjelezése, s ezt nyilatkozatai egy-egy gondolatmenetében is hangsúlyozza: „Azt hiszem, számunkra minden azon múlik, hogy tudjuk-e a jövőben kódok és gőzök, mítoszok és illúziók nélkül nézni sorsunkat, nem dacos, hanem magától értetődő magyar tudattal. (...) Az illúziók nélküli történelmi és magyarságtudat mellé pedig vissza kell perelni emberi méltóságunkat”.¹²

Az évtizedfordulóra a szlovákiai magyar irodalom éppúgy megérett a változásokra, mint a körülötte lévő világ. Az ún. bársonyos forradalom következtében nemcsak a politikai, társadalmi érdekek pluralizmusa vált nyilvánvalóvá, hanem a szellemi, kulturális, irodalmi életben belüli sokszínűség artikulációja is szabaddá vált. A szlovákiai magyar irodalom viszonylagos egysége, népfrontos összetartása, ami a korábbi külső lefojtottság, fenyegetettség szükségszerű következménye volt, már az 1983-ban indult Iródia mozgalom fogadtatása, kezelése során meg bomlott, s az évtizedforduló idejére a négy-öt nemzedék által képviselt különböző világképek, szemléletmódok, stílustörekvések látszólagos békés egymás mellett élése véget ért. Ezzel és a politikai, társadalmi változásokkal szinkronban természetszerűleg fogalmazódtak meg az igények a múltfeltárás, az ártértékelés, az újragondolás, a korszerű értékkiválasztás, a fokozottabb önreflexivitás és az elszigeteltségből való kitörés iránt. S ezen törekvések egyik élharcosává éppen Grendel Lajos vált.

¹¹ Uo. 39.

¹² „Az ember szüntelenül helyzetben van...”, 26.

Az irodalom önelvűsége és az esztétikai érték-központú irodalomszemlélet képviselőjeként szükségyszerűen meg kellett, hogy fogalmazza a szlovákiai magyar irodalom értékrendje felülvizsgálatának aktualitását. Már a nyolcvanas évtizedben gyakorta hiányolja a felvidéki magyar irodalom szakszerű önreflexióját, az irodalomkritika érték-kiválasztó mechanizmusának egészséges működését, az 1989-es írószövetségi beszámolójában pedig ki is jelenti, hogy „A világ megváltozott körülöttünk, az átértékelések és újragondolások korát éljük.” (*Irodalom és megújulás*).¹³ Neki is szembeszólnie kell azonban folyamatosan az ellenérzésekkel, nem véletlenül írja naplójában keserűen 1991 februárjában: „A csehszlovákiai magyar irodalomban irodalomkritikai szempontból vizsgálni irodalmi műveket, mindig felért egy kisebb nemzetárulással. Hazudni, sumákolni, vörös foltot biggyeszteni regények, versek végére, nem volt árulás.” (*Rosszkedvem naplója*).¹⁴ Az 1992 áprilisában elmondott írószövetségi beszámolójában (*Irodalom és megújulás – II*) ennek ellenére már, a szakítást is vállalva, nyíltan szembefordul a szlovákiai magyar irodalomban évtizedek óta virágzó dilettantizmussal, „a realizmust egyetlen irodalmi beszédmódra leszűkítő szemlélet”-tel, a „tehetségtelen akarnokok”-kal, az egykori pártnomenklatúra fölkapaszkodott káderei”-vel, az érdemi alkotásra megújulásra képtelen pályatársaival: „Önök, kedves idősebb pályatársaim nagyobbik fele, rég kialudt vulkánok. Akkumulátoruk régen kimerült, alkotói energiájukból cselszövéseken kívül másra már nem futja. Az Önök tollában régen kiszáradt már a tinta. Önök, idősebb pályatársaim boldogtalanabb fele, megújulásra képtelen irodalmi kövületek. Nem előrevivői a csehszlovákiai magyar irodalomnak, hanem kerékkötői. Az Önök fején vaskalap csörömpöl. Egyetlenegy szolgálatot tehetnek még a csehszlovákiai magyar irodalomnak. Azt, hogyha alkotni képtelenek, félreállnak az útból.”¹⁵ A beszéd hitet tesz az az irodalom szemléleti, intézményi, akár szervezeti pluralizmusa mellett, s amellett, hogy „Az irodalomban csak a mű számít.”¹⁶ Anélkül, hogy megpróbálnánk itt áttekinteni a (cseh)-szlovákiai magyar irodalmat, irodalmi életet a nyolcvanas, kilencvenes évek fordulóján át-

szövő szemléleti és nemzedéki ellentétálózatot, a személyes és csoportérdekek bonyolult viszonyát, annyit szükséges megemlíteni, hogy Grendel radikális fogalmazásmódja háttérében ott van az általa is segített fiatal írói mozgalom, az Iródia szétverésének kísérlete, majd térnyerése, a Fiatal Írók Körének létrejötte. Ott van az is, hogy 1990 januárjában megválasztják a Csehszlovákiai Magyar Írók Társaságának elnökévé és az Irodalmi Szemle főszerkesztőjévé is. Azonban „Ez alatt a két év alatt ugyanannyi kicsinyesség, acsarkodás, gyűlölködés és álnokság vett körül – mondja a fent idézett beszédben –, mint a pártállam éveiben. Önök, idősebb pályatársaim nagyobbik fele, a pártállam teremtményei, s a 89-es fordulat után is azok maradtak. Én Önökkel nem kívánok együtt dolgozni a jövőben. Természetesnek tartom ezért, hogy elnöki tisztetről leköszönök.”¹⁷ Grendel az Irodalmi Szemle főszerkesztőjeként is a (cseh)szlovákiai magyar irodalom gyökeres megújítását, a szemléleti, az értékrendbeli ellentétek felszínre hozását, a köztük lévő viták nyílt lebonyolítását kívánta szolgálni. Két év után azonban úgy döntött, hogy a nemrég általa is gründolt új kiadó berkein belül egy új, önálló folyóiratot indít, *Kalligram* címmel. Ennek főszerkesztői posztját 1994-ig töltötte be.

Grendel közéleti, sőt politikai szerepvállalásának (1990-ben néhány hónapig még parlamenti képviselő is volt) motivációi a Kelet-Közép-Európában hagyományos írástudói társadalmi feladatvállaláshoz is közel állnak. Az 1989. februári írószövetségi vitaindítójában (*Irodalom és megújulás*) például azt mondja: „Írók vagyunk, és nem hivatásos politikusok, s nem ambicionáljuk, hogy írói hivatásunkat más hivatásra cseréljük fel. Am éppen azért, mert írók vagyunk, s gondolatainkat anyanyelvünkön, a magyar nyelven fejezzük ki, nem lehet közömbös számunkra, hogy az a nyelv... forrása marad-e a jövőben is kultúránknak, vagy pedig elsorvadásra és végső pusztulásra van ítélve... Mint csehszlovákiai magyar írók nem nézhetjük tétlenül azokat a jelenségeket, amelyek a csehszlovákiai magyar nemzetiség azonosságtudatát gyengítik, s így irodalmunk alapjait is megrendíthetik.”¹⁸ Csak látszólag ellentét ez az, amikor 1989. november 22-én a pozsonyi főtéren összegyűlt tömeg előtt áll, arra várva, hogy felolvashassa a szervezet szövivőjeként a Független Magyar Kezdeményezés nyilatkozatát, s azon

meditál, hogyan is csöppent ő egy forradalom kel-
lős közepébe: „Ha (ritkán) véleményt nyilvánítottam politikai kérdésekben, azt is mint állampolgár tettem, nem mint író. Arany, Kosztolányi, Babits mindig közelebb állt hozzám, mint Petőfi, Ady vagy Szabó Dezső. Most pedig »itt állok stb.«”¹⁹. Nincs azonban itt sem ellentmondás, ha tudjuk, hogy Grendelt legjobban az egyén szabadságának a kérdése érdekli, szabadságon pedig azokat a külső és belső körülményeket is érti, „melyek lehetővé teszik számunkra valamennyi képességünk és tehetségünk kibontakoztatását.”²⁰ A szabadságra orientált alkotó természetes módon válhat a liberalizmus eszmerendszerének hívévé. A totális diktatúrák lebontásáért, az egyéni és kollektív szabadságjogokért folytatott küzdelem során a liberalizmus szükségyszerűen szolgál hivatkozási alapul, különösen egy kisebbségi értelmiségi számára. Hiszen a liberalizmus nemcsak az emberi szabadság, az emberi jogok sérthetetlenségét, mindenekelőttiségét hirdeti, de ezzel párhuzamosan az emberi társadalom természetes pluralitását, a másság, a más hitűek, a más nemzetiségűek iránti türelmet is. A közép-európai nemzeti konfliktusok távlati kezelhetősége, a különféle nemzeti érdekek, hagyományok összehangolhatósága kapcsán épp ezért teszi fel a kérdést Grendel a *Rosszkedvem naplója* — Novemberben: „Nem éppen a liberalizmus lehetne az az eszmerendszer, amelynek talaján az érdemi párbeszéd kezdeményezhető, szemben az eddigi süketek párbeszédével?”²¹

A maga részéről mindent meg is tesz a nemzeti öncélúság ellen, a nemzetek közötti párbeszéd érdekében. Tudatában van annak is, hogy a demokratikus jogegyenlőség deklarálása csak az első lépés ezen az úton, mert az igazi, az előítéletmentes párbeszédhez a kölcsönös gyanakvás és bizalmatlanság okait kellene felszámolni. Ezért javasolja Grendel a szlovákok és magyarok számára a *Reflexiók egy vita után* című esszéjében, hogy a szembeállított történelmi sérelmek, vádaskodások ördögi köréből úgy lehetne kilépni, ha a közös múltat a globális emberi problémák nézőpontjából szemlélnénk, s akkor a „kinek volt igaza?” kérdés például már el is veszítené értelmét. Térségünkben, így (Cseh)-Szlovákiában, ha létre is jöttek a liberális demokrácia alapintézmé-

neyei, működésük, részben az előző rezsimek alatt beidegződött állampolgári (alattvalói) magatartások miatt, nem zökkenőmentes. A liberális nézetekkel szemben pedig sokkal inkább tért nyert ismét a nemzeti eszme és a nemzeti érdek mindenekelőttisége. Már 1989-ben is inkább vágy volt, mint valóság, amit Grendel a *Reflexiók egy vita után* című esszéjében írt arról, hogy az általános emberi értékek fontossági sorrendjében mára a nemzeti értékek háttérbe szorultak, s hogy Európában a nemzetváltás folyamata lezárult, s mára a nemzetek közötti nagyobb integráció lett kényszer. Az azóta történtek pedig még inkább rácafoltak erre, nem véletlen, hogy a kisebbségi autonómatörékvések is megrekedtek a követelés szintjén. S mivel a liberalizmus alapelve az egyén elsődlegessége bármely kollektivitással, így a nemzettel szemben, Grendelnek a változások után fokozatosan erősödő liberalizmus-ellenességgel is számolnia kellett. Naplójában tér vissza újra meg újra a liberalizmus, a liberálisok elleni oktan vádakra. Szembe kell néznie azzal is, hogy ezek az esetenként személye ellen is irányuló vádak ráadásul nem elsősorban a többségi nemzet oldaláról érkeznek, hanem a magyarság soraiból. Mivel ő nemcsak hirdeti a pluralizmust, a másság, a másként gondolkodás jogát, hanem él is vele, különvéleménye, például a nemzet fogalmát, a nemzeti érdeket, a nemzeti egységkoncepciókat illetően egyre inkább irritálja a kisebbségen belüli többségi (vagy a csupán önmagukat annak nyilvánító) álláspont képviselőit. Grendel álláspontja a nemzet kérdésében a következő: „A nemzet absztrakt fogalma csak a nemzetet alkotó egyének értékteremtő szabadsága révén nyerhet tartalmat, megerősítést, igazolást.” (*Reflexiók egy vita után*).²² Tiltakozik az ellen is, hogy a vészhelyzetben szükséges nemzeti egységre, a közérdekre hivatkozva, a megosztottság veszélyeivel riogatva, a kisebbségi magyarság önként korlátozza belső vitáit, s az érdek- és véleménykülönbségek elfojtásával elleplezze társadalmi tagoltságát, rétegzettségét. Az erőszakolt egységkoncepciók egy újabb szellemi-ideológiai homogenizáció veszélyét is magukba rejtik, amellet, hogy védelmet nyújthatnak az igénytelenségnek, a szolgalelkűségnek, a karrierizmusnak is. 1990 decemberében a következőket jegyzi be naplójába: „Itt az ideje, hogy az akolszellemlenke véget vessünk. Tudunk mi demokráciát is lenni. És ha

13 Grendel Lajos i. m.

14 Grendel Lajos: *Rosszkedvem naplója*. In: Uő: *Hazám, Abszurdisztán*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1998. 256.

15 Uo. 163-170.

16 Uo.

17 Uo. 169.

18 Irodalom és megújulás. In: Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség*, 97.

19 *Pozsonyi földrengés*. In: Grendel Lajos i. m. 137.

20 *Józan bölcsesség*. Ján Litvák és Edmund Hlatky interjúja. In: Grendel Lajos i. m. 112.

21 Grendel Lajos: *Hazám, Abszurdisztán*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 229.

22 Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség*, 124.

a véleményünk eltér valamiben, botorság lenne azt elhallgatni.”²³ A *Rosszkedvem naplója* más, későbbi részeiben viszont, a többségi nemzet polgárait érintő kritika mellett, a kisebbségi magyarság demokratikus magatartásával kapcsolatos kétyelkek is egyre inkább hangot kapnak. Úgy véli, hogy a teljes egyéni és kollektív szabadság eléréséhez már csak azért is hosszú lesz az út, mert a külső gátaknál is erősebbek a belső, az emberek lelkében, idegeiben mélyen gyökerezők.

A naplóírás divatossá válása ugyancsak a történelmi helyzettel magyarázható. Az események, a korhangulat megörökítésének, a személyes élmények rögzítésének, a szemük előtt zajló vagy általuk is formálódó történelem dokumentálásának, értelmezésének felfokozott vágya az írástudók részéről, különösen ilyen sorsfordító időkben, természetes. A keserű felismerések azonban Grendelben is egyre fokozzák a politikával szembeni kiábrándultságát, és ismételten szembeállításra késztetik az írástudói felelősségvállalás problémájával. Ellentmondásos érzéseit, nézeteit a napló elejtett megjegyzéseinél jobban összefoglalta azonban már az esszékötet utolsó, 1990 végén keletkezett *Abszurdisztán* című írása. Az írók politikai szerepvállalását ebben az „elátkozott térségben” egyszerre fontosnak és elkerülhetetlennek, s ugyanakkor tragikomikusnak minősíti. „Így vagy úgy, nem térhet ki a politikai szerepvállalás elől, még ha terhére is van. Nem térhet ki, amíg az európai civilizáció alapvető értékei veszélyben forognak. Márpedig Közép-Európában mindig is veszélyben forogtak, ma is”²⁴ – írja előbb. Később viszont a maga számára járható utat mégis így összegzi: „Jobb kívül lenni. Ez nem árulás és nem erkölcstelenség. Nem cinizmus. Inkább az írói munka nélkülözhetetlen feltétele, amely megszűnik, ha közéleti szerepünket túlságosan komolyan vesszük, ha hiányzik belőlünk a szerepvállalásunkkal szembeni ironia és önironia.”²⁵

Belül és kívül lenni egyidejűleg, a lelkiismeret szavára hallgatva állást foglalni, ha muszáj, de ugyanakkor megőrizni a szellemi szuverenitást, az elfogulatlan tájékozódás képességét, élni és alkotni elsősorban, de helytállni is, ha nincs más megoldás – a kelet-közép-európai íróember már-már öröknek, meghaladhatatlannak látszó orientációs pontjai ezek. Grendel Lajos élete és a szépiroi mellett az esszéíró munkássága is bi-

zonyíték arra, hogy ha megkerülhetetlen belső gyötrelmekkel, feszültségekkel terhesen is, de az effajta Szküllák és Kharübdiszek között is járható az út, mégpedig úgy, hogy menet közben jelentős értékek szülessenek.

Grendel néhány más kelet-közép-európai és magyar íróársától eltérően a forradalmi pillanatokban vállalt közéleti, politikai szerepektől viszonylag hamar eltávolodott, s maradt az írói alkotásnál, s még évekig nem hagyott fel az esszéírással sem. A *Hazám, Abszurdisztán* (1998) című gyűjteményes kötet (amely újraközli az előző fontosabb írásait is) első ciklusának esszéi immár hangsúlyozottan közép-európai kontextusba állítják a szlovákiai magyar ember és közösség történeti és aktuális kérdéseit. A *Közép-európai polgár* című 1997-es esszéjében például nemcsak a több évtizedes Közép-Európa vitákban vág rendet: „A közép-európai kulturális összetartozás élesztgetése mögött a 70-es és a 80-as években tulajdonképpen politikai hátsó szándékok húzódtak meg. Azt akartuk kifejezni, hogy mi mások vagyunk, mint a bizánci hagyományú Oroszország. Viszont ebbéli igyekezetünkben volt egy kis csúsztatás. Amikor Közép-Európáról beszélünk, tulajdonképpen Nyugat-Európára gondoltunk, csak ezt kockázatosabb lett volna kimondani. Ha viszont mégis szó szerint vettük Közép-Európát, illúziót építettünk, mert sajátos, a nyugatitól elkülöníthető közép-európai kulturális fenomén nem létezik. A közép-európaiság élesztgetésében – hacsak nem voltak harmadikutas illúzióink – a Nyugat iránti vágy és nosztalgia fejeződött ki.”²⁶ A polgár fogalmának körülménye során napjainkban is megszívlelendő megállapításokat tesz: „Célszerű lenne abból kiindulni, hogy polgári értékek nélkül nem beszélhetünk polgárról. (...) Nehéz dolog a kommunista diktatúrákból örökölt reflexekkel jogállamot építeni. Hiába ismerem el a polgári értékeket, ha a szellemükkel ellentétesen cselekszem. Aposztkommunista Közép-Európa reintegrációja kudarcra van ítélve, ha az azt végrehajtó hatalmi elit kóros tudat- és értékzavarokkal küszködik, ha mohóságánál és kapzsiságánál fogva csak az orráig képes látni.”²⁷ 1993 január 1-jén Szlovákia a teljes függetlenség és állami szuverenitás útjára lépett, az elkövetkező években ezzel az új helyzet által teremtett kérdésekkel is szembe próbált

nézni Grendel. *A magyar mint szlovák állampolgár* című, szintén 1997-es esszéjében például azt hangsúlyozza: „Történelmi tapasztalataink arra tanítanak bennünket, hogy problémáinkra sem a jobb-, sem a baloldali radikalizmus nem hozhat gyógyírt. De arra is, hogy egyedül a demokratikus jogállam teremthet kedvező jogi és gazdasági feltételeket és garanciákat a kisebbségi érdekek érvényesítéséhez. Minden kisebbség fennmaradásának alfája és omegája az érdekek sokféleségét tudomásul vevő és tiszteletben tartó demokratikus intézményrendszer szilárdsága.”²⁸

A kötet egyik legfontosabb, 1994-es esszéje, *Helyzetkép a szlovákiai magyar irodalomról a század végén* címmel, tanítani való módon foglalja össze mindazt, amit a „szlovákiai magyar irodalom” szintagma korszerű értelmezése kapcsán el lehet mondani: „az irodalom nyelvi fenomén, és nem földrajzi, nemzeti vagy másfajta (...) amikor a továbbiakban a szlovákiai magyar terminust fogom használni, semmi egyebet nem értek majd ezen a fogalmon, mint hogy az egyetemes magyar irodalomnak van egy szlovákiai ága. Történelmi okokból keletkezett, a trianoni békediktátum egyik következményeként.”²⁹ Fölvázolja a szlovákiai magyar irodalom alakulástörténetét, legfontosabb korszakait, az irodalom társadalmi funkciójának háttérbe szorulását, a szemléleti és intézményi pluralizmus kialakulását, majd megállapítja „Az 1989-es csehszlovákiai fordulat nagy távlatokat nyitott a szlovákiai magyar írók előtt, ám sajátos helyzetüket és lehetőségeiket alapvetően nem változtatta meg.”³⁰ A peremhelyzet, a kisebbségi magyar irodalom kontextus jelentette hátrányok leküzdése érdekében legvégül hitet tesz a szerző az asszimilálással szemben az integráló irodalomtörténeti szemlélet mellett.

Újraközli a kötet a már többször idézett, *Rosszkedvem naplója* címmel 1992-ben önálló könyvként megjelent, 1990 novembere és 1991 októbere között írott naplójegyzeteket is (eredetileg a tatabányai *Új Forrás* című folyóiratban voltak olvashatók), amelyekben először adott hangot Grendel a kelet-közép-európai (a szlovák és a magyar) rendszerváltozások miatti illúzióvesztésének. A 14-15 évvel később ugyanezzel a címmel írt naplójegyzetei a politikából, a valódi változások lehetőségeiből való totális kiábrándulásának termékei. „Nos, hamarosan itt van a Bársonyos-

nak a tizenöt éves évfordulója. Az éthoszából semmi sem maradt. A hajdani lelkesedés tüze rég kialudt. Ma már a hamuja sem parázslék. Azt azért, Vörösmartyval szólva, mégsem állítanám, hogy akkor itt most tél van és csend és hó és halál. Csak szürkesség van, fásultság, cinizmus, székspszis, napi robot, silányság, ragályos elhülyülés, korrupciós botrányok, szemfényvesztés, ostoba ideológiai polémikák, alacsony bérek stb. A 89-es felfordulást, Mečiar tündöklését és bukását követően minden visszazökkent a régi kerékvágásba. A polgár megint otthon érezheti magát. Újra azt kapja, amit évtizedek során megszokott. S ez talán még valami biztonságérzetet is nyújt neki. Hiszen végre megint minden olyan jól ismeretlen kisszerű” – írja mindjárt az első bejegyzésben Grendel.³¹ Ezekből, a kétezres évek első évtizedének közepén írott naplójegyzetektől ma már a közéleti, politikai megjegyzések sokkal kevésbé is látszanak kiemelendőknek, mint azok a személyes bejegyzések, amelyek a saját prózaművészetével is összefüggésbe hozhatók. Amint láthattuk már, korábban is voltak Grendelnek ilyen önreflexív, vallomások, esztétikai, próza-poétikai megnyilatkozásai. Már a sokat idézett 1982-es „Az ember szüntelenül helyzetben van...” című, Brogyáni Judit által készített interjúban elmondja például: „Egyébként eszem ágában sincs valamiféle etikai vagy gnosszeológiai relativizmusnak kultuszt csinálni. Azt a prózát szeretem, amely nem a valóság kizárólagos, egyszempontú értelmezésével traktálja az olvasót, hanem inkább javaslatokat vagy »ajánlásokat« tesz a jelenségek értelmezéséhez. Vagyis számol az olvasó magánemberi és történelmi tapasztalataival, s ezeket próbálja meg mozgósítani.”³² „A huszadik század írója nem ringathatja magát abba az illúzióba, hogy regénybeli teremtményeinek a világán kívül vagy fölött áll. A szerző barmikor fölcserélhető teremtményeivel, mert ugyanabban a világban él, amelyben a teremtményei vagy az olvasói. Nem a nagybetűs Igazság birtokosa. A huszadik századi regényben az író maga is szereplő, a műalkotás alanya és tárgya egyszerre, teremtő és teremtett. Isten meghalt, a dolgok igazságát nekünk, földi halandóknak kell megkeresnünk, s ez, Isten halála után, még bonyolultabb feladat, mint korábban volt. Más dolog az Igazság birtokában lenni, és más pozícióban

²³ Grendel Lajos: *Hazám, Abszurdisztán*, 238.

²⁴ Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség*, 143.

²⁵ Uo. 144.

²⁶ Grendel Lajos: *Hazám, Abszurdisztán*, 62.

²⁷ Uo. 66. és 68.

²⁸ Uo. 36.

²⁹ Uo. 97-98.

³⁰ Uo. 101.

³¹ Grendel Lajos: *Rosszkedvem naplója*. In: Uő: *A kutya fája*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2006. 135.

³² Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség*, 24.

Szakállas angyal

Kondor Béla kiállítása a Miskolci Galériában*

*Úgy érzem néha hogy jó vagyok
szelíd és engedelmes, enyhetadó
bizalmas, igaz és jó, mint az angyalok
majd angyal vagyok; vagy szeretnek
az angyalok. És nincsenek angyalok.*

Kondor Bélát kivételes küldetéstudat hajtotta. Az a gondolat, amit „Az én hazám kicsiny, ezért is nagyon sok a dolgom” mondatban megfogalmazott, egész életében irányadó maradt. Kondor személyisége, művészete annyira komplex, annyira sokrétű, hogy nehéz fogást találni rajta.

Képességek és tehetségek szokatlan összjátéka, nem lehet szétválasztani a kivételes tudású rajzoló, a nagy tradíciókat vállaló festőt, a szokatlan hangon megszólaló költőt, a hatalmas műveltségű embert vagy az abszolút hallással megáldott zenészt.

Erdély Miklós elmondása szerint Pilinszky János azt mondta Kondorról, hogy azért nem lehet őt költőként elfogadni és elfogadtatni, mert Kondor „egy irodalmon kívüli jelenség”. Pilinszkyben bizonyára ott bujkált egy kicsit a féltékenységgel, hiszen Kondor, ma azt mondhatnánk, igazi sztár volt, a művészvilág sztárja, és épp elég volt, hogy „király” volt a rézkarchban, hogy „esemény” számba ment minden kiállítása, hogy botrányos megszólalásairól zengtek a belvárosi presszók. Pilinszkynek azonban nagyon is igaza volt, és Kondor kívülisége nemcsak irodalomra állt, hanem a képzőművészetre is. *Művészetén kívüli*

jelenség volt, besorolhatatlan, nem lehetett beilleszteni a saját korának művészetébe. Még azt a három T-t sem lehetett rá szabni. Hiszen a grafikában, legalábbis, ami a külföldi seregszemléken való szereplést illeti, támogatást élvezett, festhett, pályázhatott, de a legtöbb esetben megbuktatták, nem felelt meg a posztimpresszionista előírásoknak, gyanús angyalai miatt pedig egyik kiállítását idő előtt bezáratták.

Már a főiskola évei alatt felhívta magára a figyelmet, kis híján kirúgták, hiszen ezer okot adott rá; nyers volt a modora, önérzetes a viselkedése, kritikus a magatartása, ráadásul provokatív módon szakállat növesztett, még ’56 előtt. Mindezek ellenére mégsem távolították el a főiskoláról, elsősorban két mesternek köszönhetően, az egyik Barcsay Jenő volt, a másik Koffán Károly. A festőszakot el kellett hagyja, átkerült a grafikára.

Különc magatartásával, szókimondó stílusával, bámulatos rajztudásával már a főiskolai évek alatt felhívta magára a figyelmet és nagy hatással is volt a kortársakra. Elég csak megnézni például Major János vagy Maurer Dóra korai munkáit.

Diplomamunkájának híre futótűzként terjedt el, Németh Lajos az *Új Hang* című folyóiratban írt a fiatal művészpálántáról. Az *Új Hang* rövid életű, ám jelentős irodalmi orgánus volt, 1952 és 1956 között jelent meg, szerkesztője Bodnár György irodalomtörténész volt, Németh Lajos barátja. Kondor később megfesti számára Kaffka Margit portréját. A lapban többek között Juhász Ferenc és Nagy László is publikálnak. Juhász Ferenc *Tékozló országa*

* Elhangzott a Herman Ottó Múzeum Miskolci Galériájában 2017. november 30-án a *Készülődés a forradalomra. Kondor Béla diplomamunkája* című kiállítás megnyitóján. (A szerk.)

vagyunk, amikor az igazságot még csak keressük. Az író nem szólhat se egy nemzet, se társadalmi osztály, se más csoport, klikk vagy közösség nevében. Csak önmaga nevében szólhat, összesöpörve és valamilyen értelmes rendbe újra összerakva egy egyszer s mindenkorra összetört világkép cserepeit. Mert lehet, hogy Isten nincs, mert lehet, hogy az utópiák véres diktatúrákba torkollnak, de a világ egységének látomása, mint nosztalgia a nagybetűs Igazság iránt, ott kell, hogy éljen minden íróban” – írja már az 1989-es *Hagyomány és korszerűség a csehszlovákiai magyar prózában* című esszéjében saját korabeli és későbbi törekvéseire is érvényesen.³³ A *Rosszkedvem naplója* jó tizenöt évvel később írott jegyzetsorozatában pedig például így vall a kisregény műfajhoz való kitartó kötődésének okáról: „Kibédi Varga Áronhoz a kevés szavú költők állnak közelebb, például mint Pilinszky. Hasonlóképpen vagyok én is a prózával. Minél kisebb felületre minél többet sűríteni. Miközben mégis ott a vágy, hogy... Mert azért *A tulajdonságok nélküli ember* lenyűgözött. Én is szerettem volna legalább egy nagyregényt írni. Többször is nekirugaszkodtam, de mindig beletörött a bicskám. Egy idő után be kellett látnom, hogy nekem ez nem megy. Azt hiszem, alkatilag alkalmatlan vagyok rá.”³⁴ A realista prózához való ambivalens viszonyáról és a fantasztkussal, a szürreálissal való termékeny elegyítésének lehetőségeiről pedig, amelyeket a nyolcvanas évek második felében, illetve a kilencvenes években saját novelláiban és regényeiben maga is alkalmazott, így értekezik: „Hogy mit jelent unni a realista prózát, régóta tudom. De azt is, hogy mégsem tudok meglenni nélküle. Számomra Cortázar prózái attól olyan ütősek, hogy a játék, a fantasztkum, a spekuláció, a meghökkentés hátterében mindig fölsejlik a létezés drámája. A játéknak egyszer csak tétje lesz nála, élet és halál kérdésévé transzformálódik. Cortázar ennek a különös, lopakodó transzformációnak az utolérhetetlen művésze. Ahogy egyszer csak a reális és irreális határán lebegünk. Mint az életben. Csakhogy az életben ezt ritkán vesszük észre, és amikor mégis, akkor is sokszor már későn.”³⁵; „Pelevin prózáiban az a meghökkentő, hogy ezeknek az abszurd, tébolyult látomásoknak lehetséges a realista olvasatuk is. Pelevin, miközben a fantáziája a szürrealizmus

szférájába repíti, mindig két lábbal az orosz »rögvalóság« talaján áll. Ez a vibrálás naturalizmus és szürrealizmus között harsányan kacagtató, de egyszermind ijesztő is. Ijesztő, mert arról vall, hogy a mai Oroszország józan ésszel fölfoghatatlan elegye misztikumnak, fanatizmusnak és banditizmusnak.”³⁶

Ez az újabb napló eredetileg a *Mozgó Világ*-ban jelent meg 2005-ben havonként, majd *A kutya fája* című 2006-os kötetben együtt a *Filozopterek az irodalomban* és *A kutya fája* című publicisztikai sorozattal. Az utóbbi a 2004. év heti jegyzetsorozata volt eredetileg a *Vasárnap* című pozsonyi hetilapban, s egyes írásai arról tanúskodnak, hogy bonyolult, összetett aktuális kérdések átvilágítására Grendel nemcsak nagy ívű esszéiben képes, de egyszerű, világos, rövid okfejtés keretében is. Az előzőre példa a közel egyidejűleg, *A mi a magyar?* című tanulmánykötet számára készített, Illyés Gyula emlékének ajánlott, *Magyar traumák – magyar téveszmék* című írás, ami az esszéírói életmű egyik legfontosabb (bár Grendel-kötetben eddig még meg nem jelent) darabja.

Az írói éleslátást és a tudományos igényességet ötvözve szól ez az esszé olyan fontos kérdésekről mint a nemzeti tudat és a hagyományok pluralizmusa, a zsákutcás nemzettudat zavarai, benne Trianon és az első köztársaság problematikája, az antiszemitizmus kérdése, a kádármagyar mentalitás továbbélése.³⁷ Ugyanakkor *A kutya fája* publicisztikasorozatban is van jó néhány írás, amely képes két flekkben, frappánsan megfogalmazott gondolatmenetekben, érvényes állításokat tenni hasonló kérdésekről is akár. Például a nemzeti hagyományokról (*Nemzeti kultúráról és hagyományokról*), az 1945-ös budai ostromról (*Vér? Becsület?*), az emlékezetpolitikáról (*Morgolódás köztéri szobrok ürügyén*), az igazi hazafiságról (*Ady, Bajcsy-Zsilinszky, Bibó, Nagy Imre*), a 2004. december 5-ei népszavazásról (*Vox populi...*).

A pozsonyi *Új Szó Könyvjelező* mellékletében 2002-2003-ban folytatott „filozopterkedései” (*Filozopterek az irodalomban*) inkább konkrét irodalmi jelenségekről, témákról, művekről szólnak, s ezek *A tények mágiája* (2002) című, Mézőly Miklós prózáját némiképp újraértelmező könyvéhez hasonlóan, már az irodalomtörténet író Grendel első szövegeiként is olvashatók.

36 Uo, 190.

37 *Mi a magyar?* Szerkesztette: Romsics Ignác, Szegedy-Maszák Mihály. Habsburg Történeti Intézet – Rubicon Kiadó, Budapest, 2005. 75-91.

33 Uo. 43.

34 Grendel Lajos: *Rosszkedvem naplója*, 140.

35 Uo, 157.

nem ebben a folyóiratban, hanem a *Csillagban* jelent, amely a Magyar Írók Szövetségének volt a lapja, és amelyben többek között Sarkadi Imre írásai is megjelentek.

A *Tékozló ország* című eposz 1954-ben jelent meg, hogy Kondor olvasta, abban bizonyosak lehetünk. Kondor maga is írt verseket, sokat olvasott. Eredetileg a *Hamlet* képesítését szánta diplomamunkának, hogy Koffán mester hatására változtatta-e meg a témát vagy saját döntése alapján, teljes bizonyossággal meg nem mondható. De hogy mesterével mindent megbeszél és hogy Koffánra is erős hatással volt az „ismeretlen vándor-költő” panaszáradata és siralma, abban biztosak lehetünk, ismerve Koffán életrajzát és szociális érzékenységét.

Ha Juhász sorait pedig összevetjük Kondor egyik versével, a költői hatás is egyértelművé válik.

„Hol a szabadság, az emberi? Csak percnyi volt, villám-fehér? [...] S búvik az ember verembe, föld alá, s elbúvik önmagába... a félelem lombosodik... A többiek? Már az se fontos... törni a rögöt, vetni, nemzeni fiat volna érdemes inkább... De így élünk tovább? [...] Te szent Lobogás, országos nyomor ágyékából feltört gyönyörű tűz... Te szent Kavargás, emberi-Örvény elültél? Ti dinamit-hitűek, hova lettetek? [...] Uj

hazát? Uj hitet? Hát hova fusson, aki már ide-nőtt e rögöz?”

És a kondori strófa:

„új félelmek jönnek az ablakon
elgurul egy gömbölyű árnyék
és halálos lénia lesz belőle.”

Juhász Ferenc a történeti téma leple alatt saját korát siratta. Az a sok mocsok, félelem és hazugság, ami a korszakot jellemezte, a múltba vetítve mondatott ki. A metaforikus beszédmód, a sorok között olvasás különös képességét valósította meg Kondor sajátos képi világában. Ez lesz élete végéig a kulcs, úgy tudott mozogni térben és időben, dűneri, rembrandti dialektusok mögé bújva, hogy közben minden idegszálával saját világáról beszélt.

Németh Lajos úgy tartotta, hogy Kondor '56 művésze volt. Szellemi értelemben, mert testi világában a forradalom kitörésekor nem volt Budapesten, kötelező katonai szolgálatát töltötte, s mire felgyalogolt a fővárosba, az utcák tele voltak rémségekkel, akasztott emberekkel és halottakkal. A látvány ott kísért képein, egy Németh Lajosnak ajándékozott kisméretű festményen (*Kivégzés*, 1956) és egy nemrég felbukkant, ed-

dig ismeretlen művön (*Angyal akasztott emberrel*, 1958, Antal–Lusztig-gyűjtemény).

1956 után a dolgok megváltoztak. Koffán nem tanított tovább a főiskolán és nem foglalkozott többé grafikával. Németh Lajos nem lépett vissza a pártba és hosszú évtizedeket kellett várnia, hogy végül az ELTE BTK Művészettörténeti Tanszékének lehessen a vezetője. Aradi Nóra keze messzire elnyúlt, nemcsak Németh Lajost nem engedte tanítani, de ő volt az, aki bezáratta Kondor Fényes Adolf Terembeli önálló kiállítását, miután Kondor nem volt hajlandó levenni a falról a *Mennyország meghódítása* című rézkarcot. Kondor pedig kiegészítette a Dózsa-sorozatát, a *Népvezér mennybemenetele* című karccal, mely valójában Rákosi rejtett ábrázolása volt. Kondor feleségének, Kaufmann Ágotának a szülei diszsidáltak. 1957-ben pedig Kondor párizsi ösztöndíjat kapott, de korábban hazajött, mint kellett volna, mert tudta, érezte, hogy dolgoznia kell, mert kevés idő adatik majd számára.

A Miskolci Galéria legújabb kiállítására Bar-kóczi Ákos és Madár Mária gyűjtötte össze a *Hamlet*-lapokat, a Dózsa-sorozat rézkarait, a vázlatokat, kiegészítve néhány korabeli művel, többek között a fent említett *Kivégzés* című festménnyel. A pályakezdő Kondor korai, ám kiérlelt alkotásait tanulságos és nagy élmény újra együtt látni, hiszen több mint három évtized telt el azóta, hogy 1984-ben a Magyar Nemzeti Galériában, e művek nagy része látható volt a Bolgár Kálmán és e sorok írója által rendezett életműkiállításon, a Kondor-œuvre-katalógus megjelenésével egy időben.

Kondor és Miskolc neve már életében összeforrt és ezt az összetartozást a Miskolci Galéria azóta is vállalja. Itt kapta meg Kondor az első komoly szakmai elismerést, a Miskolci Biennále nagydíját 1963-ban. Itt nyílt meg halála után állandó emlékkiállítása, mely bár már nem létezik, a Miskolci Galéria rendszeresen rendez kiállításokat Kondor Béla tiszteletére.

► MADÁR MÁRIA

Készülődés a forradalomra

Kondor Béla diplomamunkája

A Herman Ottó Múzeum Miskolci Galériájában 2017. november 30. és 2018. március 18. között megrendezett *Készülődés a forradalomra*. Kondor Béla diplomamunkája című kiállítás a szerző mester szakos diplomamunkájának témáját próbálta meg feldolgozni, és ennek során történeti kontextusában értelmezni Kondor Béla 1956-os diplomamunkáját, a *Jelenetek Dózsa György idejéből* című rézkarc-sorozatát.¹ A tárlat kurátoraként Kondor pályakezdésére fókuszáltam, a rézkarcokat nem a recepciótörténet felől megközelítve, hanem a keletkezési körülményeik színhelyére, a Képzőművészeti Főiskola 1950-es évekbeli világába próbáltam meg visszahelyezni.

Kondor Béla védésére 1956 júniusában került sor, ahol nem csupán a rézkarc-sorozat szerepelt, hanem a diplomavédés részeként szintén bemutatott természettanulmányok és Shakespeare *Hamlet* című tragédiájához készült könyvdísz-sorozat néhány lapja is. A kiállítás törekedett arra, hogy ne csak a szűken vett Dózsa-sorozatot szerepeltesse, hanem az imént említett grafikákból is egy válogatást, emellett a sorozatot előkészítő vázlattanulmányokból, kompozíciós rajzokból és fázisnyomatokból is. Nem a diplomavédésen kiállított művek rekonstrukciója volt a cél, hanem egy teljesebb kép nyújtása az alkotói folyamatról és a sorozat előkészületeiről. A kiállításra a közgyűjteményekben és magánszemélyek gyűjteményeiben megőrzött fázisnyomatokból és kompozíció-vázlatokból történt a válogatás: a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galériába került hagyatéki anyagból, a Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből és Kondor Béla mestere, Koffán Károly hagyatékában megőrzött példányokból.

¹ A szakdolgozat átdolgozott formában tanulmányként fog megjelenni várhatóan még 2018 során.

Kondor Béla pályakezdésének légkörét a Rákosi-korszak határozta meg, amire a magyar művészettörténet válságos korszakként tekint. A rendszer számára az egyetlen szempont az ideológiailag témában és formában is megfelelő művészet engedélyezése volt. A művészetpolitikában kitüntetett szerepet kapott a rendszer számára megfelelő „embertípus” kinevelésének igénye. A szocialista realizmus elveinek átadásában az új művésznemzedéknek és „nevelő” intézményüknek, a Képzőművészeti Főiskola 1948–1949-es átalakításának nagy szerepet szántak. Az új tanrend öt éves programjának célja a realista formára való nevelés volt. Két év általános alapozó képzés után, melynek keretében a növendékek feladata a precíz rajztudás elsajátítása volt, három évnyi főtantervi stúdium következett, amit a diplomamunka készítése és nyilvános megvédése zárt le. A fiatalok „helyes úton” tartása érdekében egy politikailag delegált igazgatóhelyettest neveztek ki, akinek feladata a tanárok és a diákok ideológiai alapon való ellenőrzése és jelentések írása volt. Ebben a helyzetben egy diplomavédés során nemcsak a témául választott mű vagy művek csoportjának a bemutatásán volt a hangsúly, hanem a precíz rajztudás kívánalmainak és a szocialista realizmus elveinek való megfelelésen is.

A Képzőművészeti Főiskola jegyzőkönyveinek tanulsága szerint azonban gyakran nem volt zökkenőmentes a védésig vezető út. Kondor esetében ez ahhoz vezetett, hogy harmadik évében majdnem eltanácsolták helytelennek tartott magatartása és a korban szitokszónak számító „formalizmusra” való törekvése, vagyis a rendszer által elítélt művészeti tendenciákhoz való közeledésnek a halvány jele miatt. Az idézett kifejezést minden olyan esetben használták, ha valaki

nem a szocialista realizmus szerinti témát vagy módszert alkalmazott munkáiban (pl. nem tartalmazott olyan utalást, ami az ideológiai elvek szerinti vidáman épülő országot jelenthetné). Az 1950-es évek első felében több növendék is hasonló szituációba került, és tanárok közbenjárására, ígéretére volt szükség, hogy megmentse az adott személyeket a kizárástól, mint történt Kondor esetében is, akit Koffán Károly (1909–1985) és Ék Sándor (1902–1975) mentett át a grafikai tanszakra 1953-ban.

Kondor főiskolai éveiből több tanárt is megnevezett mestereként, mint Barcsay Jenőt (1900–1988) és Kmetty Jánost (1889–1975) is, azonban közülük Koffán Károly lett Kondor hátralévő három évében a kitüntetett szereplő, aki grafikusként, ornitológusként, bábművészként, fotóművészként és művészpédagógusként vált ismertté később. Koffán 1948 és 1956 között a Képzőművészeti Főiskola sokszorosított grafika tanszakának volt a vezetője. Kettejük között mester-tanítvány kapcsolat és életük végéig szóló mély barátság alakult ki. Az 1953 utáni időszakról a következőképp fogalmazott Kondor egyik feljegyzésében: „(át)kerültem a grafikára, Koffán mester védőszárnyai alá, ahol csendes munkalehetőség gondos munkára ösztönzött”, majd így folytatja egy másik jegyzetében: „A Koffán mester irányítása alatt eltöltött években ismertem meg mélyebben Dürer, Rembrandt és Picasso graf. munkásságát. Megerősített bennem azt a törekvést, amit Barcsay Jenő ösztönzött, de különösen Dürer.”² Koffán, munkatársak visszaemlékezései alapján, a grafikai technikák tökéletes elsajátításá-

² Kondor Béla: Küszködni lettél. 2006, Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 261.

ra ösztönözte tanítványait.³ Jegyzetet vezetett fejlődésükről, feladatokat adott számukra ennek alapján, és bizonyos pontokon pedagógiai okulás céljából vázlatokat és fázisnyomokat kért el és kapott ajándékba. Ezekből a művekből egy gyűjtemény jött létre, amelyben részben nyomon követhető növendékeinek főiskolai útja. Halála után hagyatékának kezelője ifj. Koffán Károly lett, aki a kiállítás számára több művet kölcsönzött és Kondor Béla főiskolai dossziéjának

néhány dokumentumát is elérhetővé tette, amit 1956-ban Koffán mentett ki a Főiskoláról.⁴ Ezek a dokumentumok nyelvezetükben és születésük körülményei miatt (jelentésekként íródott megjegyzések kihágásokról és összefoglalók az adott növendék éves teljesítményéről) érzékelhetővé teszik azt a légkört, amely meghatározta a pályakezdő Kondor éveit.

Koffán szerepe azonban nem csak abban volt, hogy védőszárnyai alatt kibontakozhatott Kondor, hanem az utolsó lépésekig segítette tanítványát. ifj. Koffán Károly visszaemlékezése nyomán feltételezhető, hogy ő ajánlotta Shakespeare *Hamlet*-jének témája helyett az 1514-es Dózsa György-féle parasztfelkelést, ami az 1950-es évek szocialista realizmusában elfogadott és ábrázolásra ajánlott történelmi témának számított.⁵ Dózsa volt a Rákosi-korszak ideológiájának egy olyan nem kompromittálható történelmi figurája, akit népvézéreként propagandisztikus módon

³ Végvári Lajos: „Kondor Béla Dózsa-sorozatának keletkezése”. In: Miskolci Hermann Ottó Múzeum Közleményei, Miskolc, 1978–1979, 5–11.

⁴ A kiállításon olvasható volt egy kézirat, amelyben ifj. Koffán Károly a Kondor-dossziéről szóló kutatásait foglalta össze.

⁵ Mostani tudásunk szerint nem igazolható, hogy valóban Koffán Károly ajánlotta volna Dózsa témáját, mert a pedagógia napló jelenleg nem hozzáférhető. Azonban az egyszerre készülő *Hamlet* és *Dózsa* grafikák érzékelteik, hogy a diplomamunka témája egy ponton még nem volt eldöntött és a Dózsa-sorozat keletkezéstörténetének rekonstrukciója rámutat (melyet mester szakos diplomamunkámban részletezem), hogy egy időpont után az utóbbinak a kidolgozására került a hangsúly. *Hamlet* témájú művek végül a grafikai technikákban történt elmélyültségének bemutatására szolgáltak és fametszet formájában egészítették ki a diplomavédést (készített rézkarcokat és litográfiákat is ebben a témában Kondor).

Világosságtól a fényig

Szereday Ilona művészetéről

Nem Békésben született, mégis, Szereday Ilona eddigi életműve nélkülözhetetlen eleme a kortárs *békéscsabai művészet* színpetének.

Miért? Egyáltalán: létezik olyan művészeti tájegység, netán stíluskategória, amely hitelesíti ezt a fogalmat? Nem csupán az a társaság vette föl ezt az elnevezést, amelynek tagjai, Békés megye hivatásos alkotóinak a java, az 1990-es rendszerváltozást követően az országos szakmai szövetségtől függetlenül is láttatni kívánták magukat, és egyfajta érdekvédelmi szervezatként megrövidíteni az utat mind a főváros, mind a helyi művészetpártoló közönség felé?

Stíluskezdeményező, vagy irányzat-követő személyiségek valóban indultak e tájról (például Munkácsy Mihály, Vidovszky Béla, Perlrott Csaba Vilmos, Molnár C. Pál, Pátkai Ervin, Csernus Tibor, Fajó János, Bohus Zoltán, Mengyán András, stb.), de ők valamennyien eltávoztak Békéscsabáról és országos, vagy külföldi stílusvonulatokban érvényesítették tehetségüket. Akik pedig maradtak (Lipták Pál, Kohán György, Gaburek Károly, Mokos József, Sass Árpád, stb.) az alföldi festészet utórezgéseit erősítették fel, kétségtelenül erőteljes helyi színnel. (Felsorolásom nem teljes, csupán példákat említettem.)

Az alföldi festészet parázsló és örökké felfellobbanó szenvedélyénél azonban meghatározóbb impulzusok érvényesültek a békéscsabai művészeti élet II. világháború utáni önszerveződésében: egyrészt a sors különös kegyességéből immár a hagyományos nyomdai kultúra (Kner, Tevan), másrészt a tehetségesebb növényeké az iparművészeti főiskola felé irányító Mokos József iskolája.

Így aztán a '70-es évektől rendszeresített tervező grafikai alkotótáborok s az országban egyedülálló alkalmazott grafikai biennálék máig tartó sorozata révén a mindennapi élet esztétikájához kapcsolódó tevékenységi területek jelentősége legalább akkora figyelmet és súlyt kapott – szakma és közönség részéről egyaránt – mint az ugyancsak két évenként ismétlődő, majd sajnálatos módon megszűnő Alföldi Tárlat tekintélye által újra és újra felértékelődő hagyományos képzőművészeti ágazatok.

Ennek a folyamatnak szinte természetes betetőzése volt az 1990-es rendszerváltozást követően egy széleskörű művészetpedagógiai hálózat kiépülése, hiszen volt olyan időszak, amikor legalább három különböző szakközépiskolában folyt valamilyen iparművészeti képzés, vizuális-művészeti tanszék létesült a tanító- és óvóképző főiskolán, s immár több mint két évtizede az Evangélikus Gimnázium keretében olyan művészeti középiskola működik, amelynek első végzettjei közül tanárként térhettek ide vissza a legkiválóbbak.

A hetvenes, nyolcvanas években, ugyancsak e folyamat függvényeként szinte észrevétlenül zajlik az a nemzedékváltás, amely az egész tájegység városiasodó-civilizációs igényeinek a vertikumát felvállalhatta (tér szobrok, alkalmazott iparművészet, reklám- és tipografikai tervezés, egyházművészeti feladatok, kereskedelmi és igazgatási belső terek, színházi-bábszínházi közreműködés, stb.).

Szereday Ilonával is ekkor és itt áll meg a vonat 1980-ban, egyenesen a Képzőművészeti Főiskoláról jövőt, sőt 1981-ben első kiállításával be

leegyszerűsítve az első osztályharcosnak tartottak a korabeli történelemszemléletben.

1956 júniusában, a diplomamunka nyilvános megvédésén még nem társítottak „legendás” és „sorsszerű” jelentőséget a rézkarc-sorozatnak, amely előjelezte volna a hónapokkal később bekövetkező eseményeket. Ez a recepció csak retrospektív fogalmazódott meg. A témában semmilyen kivetnivalót nem találhattak a bírálók, azonban formájában, amely visszatért Piero della Francesca, Dürer és Rembrandt „klasszikus karcólási módjához”, már találtak a diplomavédés jegyzőkönyve alapján.⁶ Vita alakult ki a „korszerűség” kérdéséről, mindamellett, hogy elismerték Kondor technikai és grafikai bravúrait. A kiállításon kiegészítésként olvasható volt a diplomavédés jegyzőkönyve és Kondor védőbeszéde, amiből kiderül, hogy csak a mesterségbeli részletekre tért ki, de arra nem, hogy miért választotta Dózsa témaként. A szakirodalomban gyakran idézik a védéssel összefüggésben a következő sorokat Kondortól: „Egyrészt érdekel a forradalom, az egyetlen és hatalmas cél leple alatt meghúzódó óriási fejvesztettség gépezete. Ekkor ugyanis képet ölt az emberiség egyetlen-élőlény mivolta.”⁷ Ez a kijelentés a jegyzőkönyv tanúsága szerint nem hangzott el a védésen, de más előkészítő fogalmazványaiában megtalálható. A témaválasztás magyarázatának elhagyása reakcióként értékelhető a Főiskolán történetekre és a korszakra, ugyanis az elhallgatással kikerülte azt az elvárást, hogy bármilyen politikai véleményt nyilvánítson. Az ennek eredményeként kerekedő több órás vita nem Kondorról és a Dózsa-sorozatról szólt, hanem a szocialista realizmus kérdéseiről, vagyis az 1950-es évek kortárs művészetének jelenéről és jelentéséről.

A *Jelenetek Dózsa György idejéből* című rézkarc-sorozat és a diplomakiállításon szereplő grafikai munkák három részre bontva jelentek meg a kiállítóterben: természet után készült tanulmányrajzok, a sorozat darabjai kiegészülve fázisnyomatokkal és a karcokat előkészítő kompozíció-vázlatokkal, majd *Hamlet* féle könyvdísz-sorozat néhány lapja.⁸ A sorozat feltételezhető sorrendjétől eltértünk, mert a Dózsa

György-féle parasztfelkelés története szempontjából több darabon olyan általánosan fogalmazott Kondor, hogy az események kronológiája szerint néhány lap többféle sorrendben is szerepelhetne.⁹ Mindez dokumentumokkal és könyvekkel, köztük Juhász Ferenc *Tékozló ország* című 1954-ben megjelent eposzával egészült ki, melyben Juhász Ferenc Dózsa apokaliptikus látomásain keresztül jelenítette meg a parasztfelkelés bukását. Az eposz 1976-os, majd 2013-as újrakiadásának illusztrációjaként is megjelentek a sorozat lapjai, de Kondor eredendően nem ehhez készítette őket.

Az apszisban három olyan mű volt látható (*Kivégzés, Sírnál, Apokalipszis bábokkal és masinákkal*),¹⁰ amely az 1956-os forradalom után vagy közben készültek, és kódoltan, groteszken vagy kevésbé kódoltan reflektáltak az őszi eseményekre, míg ez nem mondható el a diplomamunkáról.

Ennek alátámasztására az *Apokalipszis bábokkal és masinákkal* és a *Készülődés a forradalomra* című rézkarcok összevetésében lehet utalást találni. Ugyanis míg az utóbbin egy használhatatlannak tűnő kardokból összeszerkesztett fogaskerekű hadigépezetet tolnak a szakadékból Dózsa emberei, groteszken megsemmisítve a készülődésüket, addig az előbbin egy tank-szerű gépezet halad a szárnyas-angyal-forradalmárok felé. Ennek a masinának a felső „megtelt” részében utaznak az apokalipszis megvalósítói a „béke” elérése érdekében, egyikük kötéllel a nyakában, ami egy olyan fához van kötve, amely mellett a szerkezet már elhaladt. A két kompozícióból kiemelt masinák közötti eltérésekből következtetni lehet arra, hogy időben is eltérés van a keletkezésük között.

További karcok és fázisnyomatok összehasonlítására e rövid kiegészítés keretében nincs mód. A kiemelt példával érzékeltetni próbáltam, hogy a kiállításba miért emeltünk be olyan művet is, ami közvetlenül nem kapcsolható a diplomavédéshez és a főiskolai körülményekhez, azonban Kondor pályakezdésének történeti kontextusához szorosan kötődik, ami további kutatások alapjául szolgálhat az elmúlt több mint hatvan év Kondor képének vizsgálatában.

⁶ Kondor 2006, 375–395.

⁷ Németh Lajos: Kondor Béla. Corvina, Budapest, 1976, 6.

⁸ Kondor védőszövegének tanúsága szerint, 1956 júniusában összesen hét darabot állított ki kész rézkarcoként, ezeket a képcédulákon kiemeléssel jeleztük (*Mocsárban, Menekülés; A kihirdetett kereszt visszavétele; Dózsa ceglédi beszéde; Beszélgetők, Tanácskozók; Dózsa halála II.; Készülődés a forradalomra*).

⁹ A sorrend alapja az 1984-es Kondor-életműkiállításhoz készült oeuvre-katalógus volt.

¹⁰ A legutolsót gyakran a Dózsa-sorozat részeként tárgyalnak, mert képi formavilágát tekintve a sorozat szellemében készült darab, de már azon túlmutat.

is mutatkozik, s a már jelzett békéscsabai tervezőgrafikai mozgalom, grafikai kultúra (nyomda, biennále, nyári tábor) egyik legeredetibb személyiségeként jelentkezik a hatalmas átalakulásokat hordozó évtized kiállításain és pályázatain.

Belépőjének méltatását maga Schéner Mihály, művészeti életünk kimagasló egyénisége szignálja: „*Szereday Ilonától távol állnak a kiabáló, blikfangos-blöffös gesztusok, rám éppen halk szavú, szolid és decens, és éppen ezért behízselgő művészi felfogásával tett meggyőző hatást. (...) Közlelebbről szemlélve műveit kiemelkednek játékos bájukkal, csetlő-botló gyermekei, groteszk humorukkal a VII. nemzetközi báb fesztiválra készült plakáttervei. (...) A 9 figurás tervből néhányat térben is kivitelezett és mint magasztott félplasztikát ki is színezett. (Később is, sorozatszerűen ő tervezte a csabai báb-színházi plakátokat – B. Z.) A kiállításon (1984. január, Munkácsy Mihály Múzeum) bemutatott néhány filmplakátját eredetinek és sikeresnek találok, ilyen például a Vágtató huszárosztág, a Néhány interjú magánügyben, a Variáció egy szerelemre (...). A legelvonatb, de nem kevésbé kifejező oldala a jelentések minimális sűrítését kifejező szférája, mely már a betűk alakjának tervezésével is utal magára a témára; néhány sikerült lettrista munkája arról árulkodik, hogy ezen a látszólag száraz, spekulatív területen is otthonosan mozog. (A Rutex, a Texi és a Fórum Hotel betűforma-képzései, vagy az Alkalmazott Grafika '84 művésztelep plakátterve.)*”¹

A '90-es rendszerváltozást megelőző, s a közvetlenül utána felpörgő gazdasági változásokkal, üzleti élettel összefüggésben a plakát- és könyvtervezés mellett Szereday Ilona is kedvére csillogtathatja leleményességét emblémák, csomagolások, vállalati arculatok-kiadványok megtervezésében. S a kistelepülések öntudatosodási folyamatában is szerepet kap Kunágota, Kondoros, Almáskamarás, Gyomaendrőd, Tótkomlós, Okány és Medgyesegyháza címerének a heraldikai szabályokat is tiszteletben tartó megszerkesztésében.

A számítógépes forradalom lezajlása gyakorlatilag elsorvasztotta a kézműves díszítő- és iparművészeti tervezés műfajainak döntő többségét, így hát ő is csupán a békéscsabai evangélikus gimnázium keretében működő művészeti tagozat tanulóit vezeti, vezette be a tervező-, sokszorosító- és számítógépes grafika mesterségébe, de

tanított ő már festészetet, textilt, anyagtervezést, francia gobelint (ezt szórványosan maga is művelte), s ki tudja még mi mindent, aminek talán nincs is műfaji elnevezése, csupán arra tesz alkalmassá, hogy képzőművészként gondolkodhass a világról, s akként lásd a valóságot, hogy ezt neked alkalmassá kell varázsolnod a lélek esztétikai megnyitására. 1994 óta száz és száz kamasz és ifjú ember szemét nyitotta LÁTÁSRA; mert aki nem képes megragadni a láthatóban a láthatatlant, abból sem művész, sem műértő nem válik soha.

De valamennyi grafikai és pedagógiai megnyilvánulása mögött gyermekkorától a festői önmegvalósítás vágya és törekvése rejtőzködik, szerényen, egyéniségéhez illő finom transzparenciával, de ugyanakkor célratörően és a szó közvetlen és átvitt értelmében: egyre látványosabban.

Szereday Ilona ugyanis ahhoz a huszadik-huszonegyedik század tűzijátékai alatt, mögött is érvényességét egy törvényszerű magvasodási folyamatként megőrző látványfestészeti vonulathoz tartozik, amely pontosan olyan hűséges lenyomatként tükrözi az elmúlt száz év emberi történetét (comédie humaine) mint a kísérleti-avantgárd-progresszív tendenciák szövevénye.

Mert hiszen minden művészeti változásnak (azt hiszem, ez hitelesebb fogalom mint a „fejlődés”) az értelme: az emberi lényeg. S van ebben a dél-alföldi Létben, ebben a természeti és emberi sorsképben valami olyan vonzerő (őserő), ami az „elvesztett Paradicsom” végtelen színeváltozásait tárja fel az emberi lényegre oly érzékeny művészeknek, mint amilyen Szereday Ilona.

A magyar alföld gyakorlatilag identitás-alkító és identitás-függő festői téma. Ezért mint stílusvonulat nem korszakolható. Csupán akkor érzékeljük ama végtelen színeváltozást, ha például egymás mellé írjuk Rudnay Gyula, Tornyai János, Koszta József, Fényes Adolf, Németh József, Kohán György, Jakub János, vagy Cs. Pataj Mihály nevét (de ez a névsor is hosszan folytatható).

Szereday nyilván nem azért indult el mindjárt négy évtizede Budapestről Békéscsabára, hogy ehhez a vonulathoz csatlakozzon és a legfiatalabb alföldi festőként találja meg önmagát. S hogy mégis ez történt, az annak a jele, hogy ez az elvesztett Paradicsom még ma sem veszítette el elháríthatatlan vonzerejét, noha jószerével már az a falu és az a parasztság sem létezik, ame-

Szereday Ilona: Plakátterv a X. Nemzetközi Bábfesztiválhoz

¹ Schéner Mihály: Látogatás Szereday Ilona műhelyében. Békés Megyei Népiújság, 1985. február 16.

lyért Móríc Zsigmond, Kodály Zoltán, Rudnay Gyula lobogott, s ahonnan a magyar alkotó értelmiség java érkezett évszázadokon át. Ő azonban nem „temeszteti” (temetni), hanem „támasztani” kíván (lásd Ady: *Levélféle Móríc Zsigmondhoz*); festményeiben hajlékot keres a hajléktalan lélek. Most újra jár/járnak valaki/valakik az elhagyott tanyasi épületekben, de lehet, hogy nem is távoztak el sohasem, hiszen a festő nem a múlt fölött nosztalgizál, hanem született expresszionistaként Kandinszkijjal vallja, hogy „csak az igazán művészi lényeg maradandó, mely a testben (forma) lélekkel rendelkezik. (...) Legyen bárhol és bármikor (utcán, templomban, égen, vízben, istállóban, vagy erdőben) a belső csengés mindenütt független lesz a külső értelemtől. A világ cseng, a világnak hangzása van. A világ közmosza a szellemileg ható lényeknek. Így hát a holt anyag élő szellem.”²

Mindig az épített táj elemeivel motivált kivágásai szinte nem szerkesztődnek, hanem virágznak, mint a növények, s tavaszi szelek mossák, kavargják egybe ég, föld, házak, fák, vizek, színhullámaikat. Milyen ritka ma már a faktúrának, az ecsetjárásnak és az élénk, meleg színharmóniának ez a valóban nőies közvetlensége, s ugyanakkor az a finom elegancia, amellyel virágcsendéleteit minden lakás jellegű belső tér behangolására alkalmas orgonaponttá avatja!

Óhatatlanul és vonzó, békési művészettörténeti párhuzamként Corini Margit példáját idézi Szereday festészete, aki szintén másfelől telepített le Gyomaendrődön, életművét szintén szervesen egészítették ki romantikusan elrendezett virágcsendéletei, s amiként számára Párizs –

Szereday Ilona: Dohányzás ellenes plakát terve

Szereday számára Velence éjszakai fényei képeznek különös vonulatot az életmű mintázatában.

A fény különben is egyre meghatározóbb szerepet játszik festészetében, de nemcsak az éjszakai fények, hanem a formátlanságot oszlató sugárzás, ami saját lényéből árad a tárgyi és természeti világra.

Korunkban a 20–21. század fordulójának a diszharmonijában csak a hit és a művészet erői képesek a harmónia, az összhang, az otthonosság élményét felvillantani. Ilyen alkalmak hasznélvezőiként várjuk elemi erejű vizuális örömeinkben oly gazdag festészetének további kibontakozását.

ACSAI ROLAND ◀

Farkasok

– mitologikus dráma időkben, terekben és életekben –

Szereplők:

FÉRFI

NŐ

DÉMON

KÓRUS

(A kórusok részeit a férfi és a nő kórusban mondhatják, de egy harmadik szereplő is előadhatja. A démon nem látszik, tehát valamelyik szereplő is elmondhatja a mondatait. Tervezett időtartam egy óra, másfél. A szöveg teret hagy a rendezői ötleteknek, továbbgondolásoknak, mozgásos, szöveg nélküli részeknek, sőt, számít is rájuk.)

KÓRUS:

Szél vág a farkasok szemébe,
Erősebbek, mint a fenéig befagyott tó,
Erősebbek, mint a téli fatörzs, a fagyott föld,

A csontjaik ropognak, mintha a hó ropogna,
Vajon ki járkal csontjaik méteres havában,
Milyen vadász, vagy milyen isten?

A farka úgy hömpölyög, mint a fekete tejút,
Éhségük meghatározhatatlan,
Ők maguk az éhség,
Ha akarnak, a fogukra tűznek mindent,
Felfalják az egész földet.

Kitátott állkapcsaikban eltűnnek a hősipkás hegyek,
Ki ezek a farkasok, mik ezek a farkasok,
Honnan jöttek, hová tartanak?

Gyorsabban robognak, mint ahogy a bolygó
Suhan az űrben, egyszer lefutnak róla,
Elhagyják a földet, és az égre kelnek,

És befalnak minden bolygót,
Az utolsó csillagot is, hogy bennük ragyogjon
Tovább, mint szemekben az éhség.

(Szünet, valami képi, mozgásos dologgal kitöltendő)

És a farkasok nem állnak meg, mert nem állhatnak meg,
A génjeikben nincsenek leengedett sorompók,
A szíveikben nincsenek leengedett sorompók,
És a földre sötétség borul,
És a hegyeket és a tornyokat felfalják,
Ahogy a csillagokat és a napot is.

A farkasok tovább rohannak az űrben, újabb bolygókat
Keresnek, és a földet itt hagyják, megszegyenülten,
De az újjákezdés lehetőségével terhesen.
A föld vonaglik, és újabb embereket szül,
Például egy férfit és egy nőt,
Nem gyereknek születnek,
Hanem felnőttek.
De minden előttük élt ember emléke az ő emlékükhöz lesz,
Minden előttük leélt gyerekek és minden előttük leélt
Felnőttek.
A földön nincs semmi, a föld üres, a föld tiszta lap,
De nem fehér, hanem fekete, mint a kórus.
A férfi a zsebébe nyúl, és magokat vesz elő belőle,
Hogy újjáteremtse a földet.

NŐ: Ruhában vagyunk. Egész csinos.

FÉRFI: Semmi meztelenkedés, mint az első emberpárnál.

NŐ: Milyen magok ezek?

FÉRFI: Házmagok, állatmagok, virágmagok, tengermagok, hegymagok, felhőmagok, és napmagok. Mindent újjáteremtünk.

² Vaszilij Kandinszkij: A formakérdésről. In: Az expresszionizmus. Gondolat Kiadó, Budapest, 1964. 143–144.

NŐ: Mi ketten?
FÉRFI: Mi ketten.
NŐ: Adj belőlük!
DÉMON: Ne teremtsetek! Hagyjatok mindent úgy, ahogy van!
FÉRFI: De hát nincs sehogy!
DÉMON: Éppen ez a lényeg. Nekem így jobban tetszik.
NŐ: Ki ez?
FÉRFI: Egy démon.
DÉMON: Ne folytassátok! Adjátok nekem a magokat!
FÉRFI: Mit tennél velük?
DÉMON: Elpusztítanám őket.
FÉRFI: Miért adnám neked őket? Ha megkapnád őket, védtelenek lennénk veled szemben. Bennünket is elpusztítanál.
DÉMON: Okosabb vagy, mint amilyennek hittelek.
FÉRFI: Amíg a magok nálam vannak, nem tudsz legyőzni, ezt te is tudod.
DÉMON: Az nem olyan biztos.

(A férfi birkózni kezd egy láthatatlan erővel, aztán fekvő helyzetbe kerül, a nő odamegy hozzá)

NŐ: Elvitte a magokat?
FÉRFI: Nem.
NŐ: Hála az égnek!
FÉRFI: Belőle is egy mag lett. Démonmag.
NŐ: De őt nem ültetjük el, igaz?
FÉRFI: Nem.

(A férfi le akarja nyelni a démonmagot, de a nő kikapja a kezéből)

NŐ: Mit művelsz?
FÉRFI: Nem tudom, mi ütött belém.
NŐ: Majd én vigyázok rá. És rád is...
FÉRFI: Bocsnát.
NŐ: Vedd elő megint a magokat!
FÉRFI: Házak, állatok, virágok, tengerek, hegyek nőnek belőlük, látod?
NŐ: A növekedést nehéz megállítani, erősebb a pusztításnál.
FÉRFI: Most jöhet az ég! Először elültetjük a csillagokat, a bolygókat és a felhőket.
NŐ: Milyen szép csillagok. Lilák.
FÉRFI: A napot a végére hagytam.
NŐ: De hisz ez egy napraforgómag.

(A férfi az égre dobja a magot, és egy hatalmas napraforgó születik belőle)

NŐ: A nap egy napraforgóvirág? Megint világos lett. Istenmagod is van?

FÉRFI: Őt nem kell megteremtenünk. Ő sértetlenül megmaradt. Az istenre tehát emlékszel. Mire emlékszel még?
NŐ: Mindenre. Csak a farkasokra nem.
FÉRFI: Csak a farkasokra nem.
NŐ: Amikor születtem, az anyám megőszült.
FÉRFI: Amikor születtem, az anyám megőszült.
NŐ: Miért ismételed meg a szavaimat?
FÉRFI: Mert ugyanezekre emlékszem.
NŐ: De a farkasokra nem. Mi lesz, ha visszajönnek?
FÉRFI: Újra kezdjük.
NŐ: Hazudtam az előbb. Valamire azért emlékszem a farkasokból.
FÉRFI: Mire?
NŐ: Az éhségükre.
FÉRFI: Az éhség jó is lehet. A rossz jó is lehet. Mire emlékszel még?
NŐ: Mondom, hogy mindenre. Te mire emlékszel?
FÉRFI: A szerelemre.
NŐ: Belém is szerelmes leszel?
FÉRFI: Már az vagyok.
NŐ: A farkasok nyála a földre cseppen.
FÉRFI: Ezt úgy hívják eső.
NŐ: Ezt meg úgy hívják vér.
FÉRFI: Miért haraptál a karodba?
NŐ: Mondtam, hogy éhes vagyok.

KÓRUS:
A farkasok nyála a földre cseppen, és úgy hívják, eső, És úgy hívják vér. A napraforgó a nap felé fordulna, de a nap nem létezik, Csak saját magába fordulhat.

FÉRFI: Szebb ez a világ, mint a régi?
NŐ: Csak annyira szép, amennyire mi azok vagyunk. Mit csinálsz?
FÉRFI: Téged akarlak hívni, de ki vagy kapcsolva. Nem szeretem, ha ki vagy kapcsolva.
NŐ: Ki vagyok kapcsolva, mert lelki gyakorlaton vagyok. Ilyenkor senkivel sem beszélek. Majd este írok egy üzenetet.
FÉRFI: Már este van. Tizenkettedszer próbállak. Még mindig ki vagy kapcsolva.
NŐ: Te hol vagy?
FÉRFI: Hol lennék? A szobámban. Egyedül. Meg a Facebook. Kitettem egy verset. A farkasokról. Talán azért írtam róluk, mert nem voltál velem.
NŐ: Talán.
FÉRFI: Még mindig ki vagy kapcsolva.
NŐ: Mondtam, hogy lelki gyakorlaton vagyok.
FÉRFI: Egyedül fogom elmondani a jegyesek imáját, de remélem, hogy a jegyes oktatáson már ott leszel. Mit szólna a Béla atya! Már kétszer ültem egyedül a jegyes oktatáson. A páros teszteket is egyedül kell megírnom. Tudod, milyen nehéz kitalálnom, hogy mit válaszolnál?

NŐ: Játszottam. Előadásom volt.
FÉRFI: Tudom.
NŐ: Csütörtökön már ott leszek. Várom.
FÉRFI: Ma tényleg nem fogsz írni egy sms-t sem?
NŐ: Értünk imádkozom. Küldözgetem az sms-eket az égnek.
FÉRFI: Azokat is megkapom? Hová érkeznek?
NŐ: A szívedbe.
FÉRFI: Tényleg nem hívtál. Másnap reggel kaptad meg az üzenetem, és azt írtad, nem volt térerő a másik házban, ahol a telefonod hagytad.
NŐ: Így volt.
FÉRFI: Aztán azt írtad, hogy ez a mai nap fontos lesz, és már nem fogod megnézni a telefonod. Ez teljesen rendben van. Amikor megírtad, hogy nem hívsz, olyan, mintha hívtál volna. De azért hiányzol.
NŐ: Telefonos térerő helyett isteni térerő volt. Az isten kicsit olyan, mint az internet. Láthatatlanul körbevesz bennünket, és mindent tud.
FÉRFI: A farkasok orra meg olyan, mint egy google-kereső. Mindent megtalálnak.

(A férfi megfogja a nő kezét, és simogatni kezdi magát vele, viszonylag hosszú ideig)

FÉRFI: Szeretem, hogy ha simogatsz.
NŐ: Főleg, ha így spontán, magamtól.

KÓRUS:
A farkasok nem születtek, és nem halhatnak meg, De lassan kiengesztelődnek, Mint a sértett istenek, A szívükből virágok nőnek, Ne lepődj meg, ha vérszaguk van, Illat helyett. A farkasok egymásnak telefonálnak, Megváltoztatják a profilképüket a Facebookon, És kiteszik az új verseiket, Kírják, hogy kapcsolatban vannak, és tényleg Szeretik egymást, Ahogy csak a farkasok tudják szeretni. Gyertyák gyulladnak, Szentjános- és szembogarak. FÉRFI: Beszálltunk a rendeződ autójába, a macskahordozó mellé. Szűk volt a hely, egymáshoz nyomódott a testünk. Már tudtuk, hogy egymáséi leszünk. NŐ: Megállított bennünket a rendőr, mert az egyik fényszóró nem égett. FÉRFI: De egyből elengedett. Nincsenek sorompók, nincsenek határok. NŐ: A macskákat Lenonnak és McCartneynak hívták. FÉRFI: Bennünket hogy hívtak? NŐ: Te is tudod.

FÉRFI: Amikor imádkozni láttalak, beléd szerettem.
NŐ: Miért pont akkor?
FÉRFI: Mert olyan koncentrált voltál, mint egy összezugszorodott csillag.
NŐ: Az angyalszobrok megmozdultak. Mintha robotok lettek volna. Szárnyukról hullani kezdett az aranyozás, és lila fényt árasztottak a mártírok csontjai a vitrinben. Emlékszel, ott is volt egy farkas. Egy szobor. Az egyik szent lába mellett.
FÉRFI: Leugrott a talpazatról, és hozzánk futott.
NŐ: A lábunkhoz dörgölőzött.
FÉRFI: Aztán kiszaladt a templomból.
NŐ: A mozgólépcsőn láttuk viszont, amikor lementünk a metróba.
FÉRFI: Az emberek féltek tőle. Ijedezve húzódtak el.
NŐ: Csak mi nem.
FÉRFI: Bennünket már ismert.
NŐ: Megnyalta a kezünket. A nyála aranyfesték-ként vont a bőrünket.
FÉRFI: Szelíd farkas volt. Később kilőtték a rendőrök.
NŐ: Sajnáltam azt a farkast.
FÉRFI: Ő is sajnálta az embereket.
NŐ: A szent lába mellett kellett volna maradnia.
FÉRFI: Így belőle is egy mártír lett.
NŐ: Mindig a töröknél ettünk.
FÉRFI: Biztos azért, mert az egyetemen altajisztika szakos voltál. Hasonlítottunk egymásra. Azt hitték ránk, testvérek vagyunk.
NŐ: Most is hasonlítottunk.
FÉRFI: Mindig hasonlítottunk.
NŐ: Kívülről és belülről.
FÉRFI: De azon az estén még nem tudtuk meg, mennyire egymásba illünk.
NŐ: Hogy mennyire egymásnak teremtettek bennünket.
FÉRFI: Mi hasonlítottunk istenre?
NŐ: Mi hasonlítottunk a farkasokra?
FÉRFI: A saját képemre teremtettelek.
NŐ: A saját képemre teremtettelek.
FÉRFI: A saját képére teremtett.

KÓRUS:
A farkasokat saját képére teremtette az isten, Ők azok, akik a huszonegyre is lapot húznak, Bátorság vagy vakmerőség? Mindkettő és egyik sem. Tudják, hogy a lapokat előre leosztották nekik. Amikor vicсорognak, akkor is mosolyognak. Jövőbe látó szemük olyan, mint a jós Kristálygömbje. Össze ne törjön. FÉRFI: Egyszer vámpír voltam. NŐ: Az nem te voltál.

FÉRFI: Minden előttünk élt férfi és nő mi voltunk.
 NŐ: És minden előttünk élt ember emléke a miénk.
 FÉRFI: Már untam a vámpírságot. Nem tudtam kimenni nappal a városba, mert a napfénytől porrá égtem. Pedig jó pár napkrémmel próbálkoztam. Abban az életben költő voltam. A verseimet kivettem a Facebookra. Akkoriban jött el az az idő, amikor a nagymamák előzölöttek az oldalt. De én csak irigykedtem rájuk. Mert kerek volt az életük.
 NŐ: Voltak gyerekek, fiatalok, középkorúak és öregek.
 FÉRFI: És gyerekeik is születtek. Eszembe jutott, hogy talán nem csak én tudom továbbadni a vámpírságot, de engem is megfertőzhetnek emberséggel. Hogy a folyamat talán megfordítható.
 NŐ: Ezért egy olyan nőt akartál keresni, aki a nyakadba harap, és emberré tesz.
 FÉRFI: Meg is találtam. Egy színésznő volt.
 NŐ: Vagyis én. Csodaszép.
 FÉRFI: Megbeszéltünk egy randevút. Annyira izgattott voltam, hogy észre sem vettem, hogy már egy órája Katy Perryt hallgatok a Youtube-on. Utána felhívtam a főnökömet, aki egy nálam is idősebb és erősebb vámpír volt, és közöltem vele, hogy kilépek.
 NŐ: Először szép szóval próbálkozott, utána fenyegetőzni kezdett, hogy „Allergiás lesz tavasszal a virágporra. Tényleg ezt akarja?!”
 FÉRFI: Úgy látszott, ezt akartam. Este kiálltam az erkélyre, és denevérré változtam. Elrepültem a belváros felé. Már majdnem célba értem, amikor felbukkant a főnököm, szintén denevéralakban, és az oldalamba csapódott.
 NŐ: Lezuhantál az útra, alig tudtál elmászni egy autókereke elöl.
 FÉRFI: A főnököm követett, az oldalamba mart. Amikor felnéztem, észrevettem egy templomot.
 NŐ: Azelőtt még nem jártál templomban. A vámpírok nem mernek belépni isten hajlékába, mert attól félnek, hogy porrá égnek odabent.
 FÉRFI: Bevonszoltam magam, és magam után húztam az oldalamba kapaszkodó főnököm.
 NŐ: Aki riadtan nézett körbe odabent.
 FÉRFI: Mielőtt kettőt pislogott volna, porrá égett és nem maradt más belőle egy kis szürke, tisztátalan porhalmon kívül.
 NŐ: Nem az volt a furcsa, hogy ő porrá égett, hanem az, hogy te nem. Elgondolkoztál rajta, mitől vagy te más, mint ő.
 FÉRFI: Utána emberi alakot öltöttem. Elsiettem hozzád, és őszintén elmondtam neked, mit szeretnék.
 NŐ: Őszinte voltál, hiszen vallomásos költő voltál.
 FÉRFI: Megcsókoltuk egymást.

FÉRFI ÉS NŐ EGYÜTT: A harapás előtt pillanat végtelenül hosszúra nyúlt. *(A férfi és a nő megdermednek az adott mozdulatban, és kínosan-viccesen sokáig, némán állnak)* A nő ajka lecsúszott a vámpír nyakára. Gyöngyfogai felkarcolták, de csak egyetlen csepp szivárgott elő. Rubinfénybe vonta a kávézót.
 FÉRFI: Ember lettem. Gyengeségemben lett az erőm. Esendőségemben az állhatatosságom. A múlandóságában az állandóságom.

(A férfi megfogja a nő kezét és megint simogatni kezdi magát vele)

FÉRFI: Szeretem, amikor simogatsz.

KÓRUS:
*A vámpírok és a farkasok néha kijönnek
 Egymással, néha nem,
 A tépőfogak csatájában
 Szikrák pattognak,
 És sötét foltokat égetnek a bundák mezőjébe.
 Van olyan, hogy a vámpír a kritikus,
 És a farkas az író.
 A farkas szereti, ha megdicsérik munkáját,
 És nem túri a kritikát.
 Még egy vámpírtól sem.*

NŐ: Most hol vagyunk?
 FÉRFI: A jövőben. De az is lehet, hogy ez a múlt. Különben is minden ember emléke a miénk lett.
 NŐ: Ez egy úrállomás?
 FÉRFI: Igen. A Szív-úrállomás. Mi neveztük el annak, amikor a földdel elvesztettük a kapcsolatot. Vedd fel a szkafandereket! Kimegyünk.
 NŐ: Mintha egy óriási méhben lebegnénk.
 FÉRFI: A vezeték, ami az úrállomáshoz köt, olyan, mint a köldökszín.
 NŐ: Milyen zene ez?
 FÉRFI: A fotonok zenéje. Olyan sok időt töltöttünk el az űrben, hogy hozzáfinomodott a fülünk. Már sokkal több mindent hallunk.
 NŐ: Hogy kerültünk ide, és mi veszi körbe alattunk a földet?
 FÉRFI: Te is tudod. Az űrszemét.
 NŐ: Tudom, csak hallani akarom. Szeretem hallgatni, ahogy mesélsz. Kezdd el, aztán majd néha én is segítek
 FÉRFI: Amikor kiküldtek bennünket az űrbe, hogy kutatómunkát végezzünk, még nem tudtuk, hogy soha többé nem térhetünk vissza a földre a bolygót körbevevő, és váratlanul megszaporodott űrszemét miatt.
 NŐ: Akkoriban még kevesebb kozmikus hulladék keringett az űrben. De néhány év múlva már egyetlen űrhajó sem juthatott át a földet körbefogó űrszemételepen.

FÉRFI: A föld úgy bújt szemétpáncéljába, mint egy összegömbölyödött kilencöves tatu.
 NŐ: Több expedíció indult a megmentésünkre, de mindegyik űrhajó felrobbant, amikor egy vak műhold vagy más elszabadult fémdarab az oldaluknak csapódott, és az elpusztult űrhajók tovább gyarapították a kozmikus hulladék mennyiségét.
 FÉRFI: Először csüggedtek voltunk, aztán az évek múlásával egyre kevésbé vágytunk vissza az anyabolygóra, amit az állandósult űrszemétfelhő miatt már alig ért napfény, és az örök tél miatt csak vegetált, vagy inkább haldoklott.
 NŐ: Maguknak sem vallottuk volna be, de egy idő után szinte drukkoltunk, hogy az egyre ritkábban induló mentőexpedíciók ne érjenek el hozzánk.
 FÉRFI: Az élelmiszer- és folyadékkészletünket a fejlett technológiának köszönhetően folyamatosan tudtuk pótolni. De akadtak olyan úrállomások, amik nem voltak ilyen szerencsések.
 NŐ: Egy kislányunk is született. Szputnyik. A nevét az első műholdról kapta. Nem járt iskolába. Hiányoztak neki a barátok. Kapott tőled egy cserepes virágot a kilencedik születésnapjára, és úgy simogatta, mint egy kiskutyát.
 FÉRFI: De nem csak mi rekedtünk az űrben. Az űrkolóniák kezdetben békésen éltek egymás mellett, aztán amikor kezdett fogyni az élelmiszerkészlet, aggasztó hírek érkeztek az egymásra támadó űrhajókról.
 NŐ: Szputnyik integet az ablakból. Mintha valamire figyelmeztetni akarna.
 FÉRFI: Egy idegen űrhajó. Vissza az úrállomásra!
 NŐ: A kabinban megkérdeztem, hová mész.
 FÉRFI: A fegyverraktárba. Mire visszatértem, az idegenek már beléptek. Egy férfi és egy nő. Felismertem őket. Szkafandert viseltek. Láttam már őket az információs rendszeren keringő hírekben. Több úrállomást kiraboltak, és végeztek a lakóikkal.
 NŐ: Meghúztad a fegyver ravaszát, de nem sült el.
 FÉRFI: Régi volt a puska. Az űrkalóz akkor a lányunk felé fordította a fegyver csövét. Szputnyik felé.
 NŐ: Meghúzta a ravaszt.
 FÉRFI: Mielőtt a fegyver elsült volna, a kalózcslád harmadik tagja a lányunk elé ugrott. Egy fiú, nagyjából Szputnyikkal egyidős. Addig az apja és az anyja mögött állt, észre sem vettük. A kezében egy páncélba bújtatott kilencöves tatut tartott.
 NŐ: Ugyanúgy szerethette, mint Szputnyik a virágját.
 FÉRFI: A sugár átégte a tatu szkafanderét, aztán a páncélját is, és kioltotta a kis lény életét.

NŐ: Az anyja a fiúhoz ugrott, hogy félrehúzza az útból. Az űrkalóz döbbenten állt. Megrémítette a tudat, hogy majdnem lelőtte saját fiát.
 FÉRFI: Kihasználtam az alkalmat, és a működésképtelen puska tusával hasba vágtam a kalózt, aztán kicsavartam kezéből a működőképes fegyvert, és mire felegyenesedett, a saját puskájával kellett szembenéznie.
 NŐ: Takarodjatok! Ne lássunk itt benneteket többé!
 FÉRFI: Ezt én mondtam.
 NŐ: A nő maga után húzta a fiút, és a férfi is hátrálni kezdett.
 FÉRFI: A fiú itt marad! Szputnyik rám nézett. A szeme felcsillant.
 NŐ: Néhány órával később Szputnyik és a fiú kísértalt az űrbe, és az ajtó előtti stégről a mindenség sötét hullámsírába temették az apró acélláda helyezett tatut. A fémkoporsó lebegve csatlakozott a föld körül szomorúan keringő űrszeméthez.
 FÉRFI: Azon gondolkozom, pontosak voltunk-e, amikor múlt időben mondtuk el ezt a történetet. Lehet, hogy ez a jövő.
 NŐ: A jövőre is lehet emlékezni? Már régen nem szólalt meg a KÓRUS: : .
 FÉRFI: Itt az ideje.

KÓRUS:
*A farkasok virágokat esznek,
 Falják a szirmokat,
 Annyira mézillatúak lesznek,
 Hogy a méhek már őket követik,
 Bundájuk ragad a méztől,
 Néha megnyalják az oldalukat,
 Mint egy sebet,
 De nem éreznek fájdalmat.
 Valaki elültette a tavaszmagokat.
 NŐ: Most hol vagyunk?
 FÉRFI: Valahol a múltban.*

NŐ: Ugye, nem azt akard mondani, hogy Csipekrózsika vagyok?!

FÉRFI: Csodálom, hogy nem a Piroska és a farkasba csöppentünk.

NŐ: Ennyi farkassal...

FÉRFI: Akkor én leszek a herceg.

NŐ: Aú! Megszúrtam az ujjam ezzel a nyomorult hajtűvel.

FÉRFI: Azt hittem, orsóval szúrod meg.

NŐ: A Grimm-fivérek sem tudtak mindent. De álmos vagyok!

FÉRFI: Erről jut eszembe, hogy én elég rossz alvó vagyok. Ha nem vagy itt, néha altatót kell bevennem.

NŐ: Most magaddal foglalkozol, amikor mindjárt százéves álomba zuhanok?

FÉRFI: Úgyis megmentelek. Szereted a rózsákat?
 Már kezdik befutni a várat.
 NŐ: Szerettem. Eddig.
 FÉRFI: Hozok egy párnát, hogy kényelmesen aludj. Úgy, most már nyugodtan lefekhetsz.
 NŐ: Ide? A földre?
 FÉRFI: Úgyis csak néhány percet fogsz aludni.
 Nem látod, hogy itt vagyok melletted? Elszívok egy cigit és megcsókollak. Aztán felébredsz.
 NŐ: Az nem a Hófehérke?
 FÉRFI: Mindig keverem ezeket a meséket.
 NŐ: Különbözik mikor akarsz leszokni a cigiről?
 FÉRFI: Ha terhes leszel.
 NŐ: Jó éjt!
 FÉRFI: Jó éjt!
 NŐ: Most hol vagyunk?
 FÉRFI: Az álmokban, de azt is mondhatjuk, hogy a jelenben.
 NŐ: Méhek zümmögnek. Tavasz van.
 FÉRFI: A méhről jut eszembe, bevetted a folsav tablettádat?
 NŐ: Igen. Mit csinálsz?
 FÉRFI: Elvetek egy autót.
 NŐ: Akkor útmagot is vess hozzá!
 FÉRFI: Olyat, ami mellett hóvirágok nőnek.
 NŐ: Védettek, de azért, mi szedünk belőlük.
 FÉRFI: Komondor ugatások hangrobbanásai fogadnak, amikor bekanyarodunk az udvarra, aztán megismernek téged.
 NŐ: Kiszállunk az autóból, megszagolják a kezem, és megéreznek rajta téged is.
 FÉRFI: Fehér ló hajol ki a karámból, és megsimogatod homlokát a nyitott ablakot betöltő indigókék ég tapétája előtt.
 NŐ: Mintha az úrból lehajló lófejködöt simítanám meg.
 FÉRFI: A kocsiban, hazafelé, gyereknevekről beszélgetünk, és megegyezünk egy fiú és egy lánynevében.
 NŐ: A két név úgy világítja meg előttünk az éjszakai utat, akár az autónk reflektorai.
 FÉRFI: Ámen.
 NŐ: Még mindig cigizel?
 FÉRFI: Most nyomtam el. Rögtön felébredsz.

(A férfi felébreszti a nőt)

NŐ: Mégis Hófehérke voltam. (a nő felköhög egy almadarabot)
 FÉRFI: Lehet, hogy ez a bibliai alma darabja. Soha nem lehet tudni. Annyira összecúsztak az idősíkok, mint az egymásra omló hullámok. Mit álmodtál?
 NŐ: Rózsákkal körbevéve képes voltam hóvirágokról álmodni. El tudod ezt képzelni?

KÓRUS:
*A farkasok szeme reflektorként világít,
 És fénylő utakat hasít a sötétségbe,
 Nézik az útszéli kereszték célkeresztjeit,
 Mint a fegyvertelen vadászok,
 Fogaiik mindennél pontosabban harapnak,
 Le akarnak szokni a cigiről,
 De a borról egyelőre még nem,
 Negyvenévesek,
 Rendszeresen sportolnak és izmaiik feszesek,
 Mint a kihúzott új idege,
 Néha átszalad előttük egy őz,
 Ilyenkor lelassítanak, és átengedik,
 Sietnek haza, ahol már várja őket a feleségük
 És a gyerekekük,
 Lehet, hogy megnéznék egy filmet az interneten,
 De az biztos, hogy szeretkezni fognak.*

NŐ: Most reggel van?
 FÉRFI: Tavasszal hajnali háromkor énekelni kezdenek a rigók.
 NŐ: Addig meg a farkasok vonyítanak.
 FÉRFI: Én nem hallottam őket.
 NŐ: Szeretek melletted ébredni. Ébren lenni. És elaludni. Főzök kávét.
 FÉRFI: Szóval ilyen az a világ, amit teremtettünk.
 NŐ: Az újat átjárja a régi. A jelen összevegyül a múlttal. A képzelet a valósággal. Talán így van jól.
 FÉRFI: Olyanok vagyunk, mint a monogramokkal és évszámokkal meg szívekkel televészt fátörzsek.
 NŐ: Amiket az erdőben láttunk.
 FÉRFI: Ma is folytatjuk az ültetést? Még rengeteg magot kell elszórunk.
 NŐ: Kitől kaptad a magokat?
 FÉRFI: Ott voltak a zsebemben. Hol van a démonmag?
 NŐ: Elrejtettem, hogy senki se találja meg.
 FÉRFI: Még rengeteg magot kell elszórunk. Például internetmagot, wifimagot, tabletmagot...
 NŐ: Most érzem csak, hogy a világ mennyire gazdag volt, hogy nekünk kell újjáteremtünk.
 FÉRFI: Akarod?
 NŐ: Akarom.
 FÉRFI: Az akarom több, mint az igen.

(A nő magától simogatni kezdi a férfit)

FÉRFI: Szeretem, ha simogatsz.

(Függöny)

SMID RÓBERT ◀

Kö(s)z(,) költészet – komolyan nem vágyunk másra, mint egy piros sportladára?

Pál Dániel Levente:
Álmaink piros sportladája / Az Úr nyolcadik kerülete

Hogy PDL ügyvezető költőként él a 21. században, az nem hiábavaló – ha utalhatok az előző verseskötetek címére. Annál is inkább ki-küszöbölhetetlennek tetszik az életműre való visszatekintés, mert szerzőnk gyakorlatilag nem tesz mást, mint klasszicizálódik az első versgyűjteményétől kezdve: az írást folyamatosan rángatja le a földre, és ezzel párhuzamosan kifelé a szövegvilágból. Azazhogy számára az alkotás folyamatát meghatározó körülmények – legyenek azok a legszorosabban a munkához tartozók, a számítógéptől a beszélgetésekből nyert ihletig, vagy a tágabb alkotói környezet, Budapest nyolcadik kerületének lakói és történései – magukat szüntelenül írásbeli feldolgozásra kínálják. Az *Álmaink piros sportladája* leginkább az előbbire, míg *Az Úr nyolcadik kerülete* az utóbbira fókuszál. A két kötet közötti kapcsolatok azonban nem csak a koncepciót és a tematikát tekintve azonosíthatók, néha egészen konkrétan az egyes darabjaikban is átfedések mutatkoznak: egy-egy szituáció költemény és novella formájában is jelen van (a 9-es buszon utazás, a limonádéstand, de még a piros sportlada is).

Az *Álmaink piros sportladája* már címével (és tépőzáras autómodelljével) felhívja a figyelmet a költői munka távlataira, amennyiben az nem hasonlítható máshoz, mint száguldáshoz egy ilyen furcsán hibrid, avíttasan böszme, gyermekkori álmainkból örökölt, és ezért mégiscsak

Kiadó, Budapest, 2017

szerethető járműben. Ugyanakkor a nyitó- és záróversek egyértelműen jelzik, hogy azért némi sufnituningot kapott a költészet a Lada-éra óta. Nagy László legismertebb versének újra- és átírása a digitális korba erős felütés, és tulajdonképpen nem forradalmasítása, mint inkább helyzetleírása a megváltozott alkotói gyakorlatoknak és mediális feltételeknek. Az egész kötet állásfoglalás

lása előrevetítődik benne, amennyiben ma már nem az érzések vagy az erények megírás általi közvetítése válik a szépirói hivatás legfőbb céljává és feltételévé, hanem egyáltalában a hivatás fennmaradásáért születnek versek a jelen keretei között az optikai kábeleknek és tiszteletdíjaknak ugyanannyira kiszolgáltatott szakmává vált költészeti diskurzusban. A kérdés, hogy „S ki viszi át a tartalmat mentve / az adatbázist az emlékezetbe?” egyben pontos diagnózis is: az örök jelenben létező és bármikor lehívható adatbázisként a poézis maga is bármikor, bárkinek és bármilyen alkalomra előállíthatóvá válik, ennél fogva pedig adott a fenyegetés, hogy sosem válhat már semelyik vers a hagyomány részévé. Ami írható, az alkalmi vers. Az erre válaszoló kötetzárás, hogy ennek ellenére *Miért ne írjak verset?* váratlan módon nem kiállás az irodalom mellett, hiszen a benne felsorolt érvek mind annak alátámasztására irányulnak, miért nem szükséges rehabilitálni a költészet feltételezett eredeti státuszát. Megnyugtató választ a vers címében feltett kérdésre nem kapunk, mert a szerző vérkörei semmiben nem különböznek már az áramköröktől.

Ezért sem meglepő, hogy a költészet természetes közegévé a kocsma vált, komolyan vehetősége pedig nagyjából egy kő/papír/olló játék szintjét súrolhatja, mely utóbbinál a hordozó és a hordozott metonimikus felcserélése révén fejeződik ki, hogy a versek semmifajta döntő jelentőséggel nem bírnak a társadalmi interakciókban: „és abban maradtunk / ha végül papír és papír / nem dönti el vitánk” (*[A Szimplában ültünk...]*). A kocsmaszcéna maga után vonja ugyanakkor saját kulturális regiszterének költői formáit is, így a Tankcsapda („s a szerelem / különös állat”) vagy a Quimby („ahogy millió tejfoggal / harapja lábad”) együttesek dalszövegeire történő allúziók rendre beszivárognak a versszületés szituációját színre vivő költeményekbe. Az alkalmi vers megnevezés egyrészt ekképpen érthető a kötet kontextusában, vagyis a szöveg nem szól másról, mint ihletének körülményeiről.

Másrészt az alkalmi vers klasszikus jelentésében is szerepet kap az *Álmaink piros sportladája* számos darabjában. Részben szereplíráként artikulálódnak ezek a költemények, akár meghatóan, mint egy nagypapa levele a frontról, akár nevetségesen, mint a *Házmesternéni esti imája*. Utóbbiban a Pósa Lajos által írt esti imádságot fordítja ki a szöveg rendszerkritikai éllel, amelyben ezáltal

megvallásra kerül, hogy elmondója már azért nem súgja be a templomba járókat, mert fél, hogy valaki őt is beköpi a tevékenysége miatt. Az alantasság úgy a cselekvés, mint az ilyen típusú művekhez kapcsolt esztétikai értékek gyér jelenlétét tekintve egyszerre tükröződik tehát.

Az alkalmi versek speciális fajtáját alkotják az olyan krónikás vagy balladisztikus darabok, amelyek vagy a megszólaló egy élethelyzetét foglalják keretbe, vagy pedig bulvár hírek által ihletett művek, mint a *Kim Dzsong Un és Hjon Szong Vol*. A kötet egyik csúcspontját jelentő vers groteszk módon eleveníti fel az észak-koreai diktátor kalandját egy színésznővel, és mutatja be a szerelem diktatórikus viszonyok közötti megvalósulásának lehetőségét is. Azzal, hogy az élőszóbeliségre rájátszó hangnemmél előtérbe kerül a történetet elregélő alakja, sajátosan anakronisztikus viszony képződik a jelenkori népköltészetnek az '50-es években megrekedt állapota („titkos találkáik árnyas parkját sóval hintette be, / s helyére sötét betonból büszke felvonulási teret építtetett.”) mint elbeszélő múlt és a balladákhoz köthető XIX. századi hangnem között, mely utóbbi pedig az elbeszélésmód múltja. A vers ugyanakkor az így előhívott tragikomikus hangulat mellett markáns allúzióval szolgál Szabó Lőrincnek a javában a '30-as években írt keleti verseire, nemcsak a témaválasztás, hanem az epikus forma építőelemei miatt is, mint amilyenek a birodalom figurája, a lázadás stb.

Az effajta szituatív líra azonban nem mindig jelent telitalálatot, legfőképpen azért nem, mert a túlhajtott képek és irritáló kényszerhalmozások többször agyonnyomják a szövegeket. Ez különösen szembetűnő az *Egy fiatal tudós ars poeticájában*, ahol a középszerű szövegből inkább az olyan jó megoldások lógnak ki, mint a zárlatban hirtelen előbukó apa–fiú-viszony, vagy a tekintet kölcsönösségére épülő pozicionálása a társaságon kívüli leskelődőnek: „bámultam hat lépés távolságból [...] ki bámul bentről kifelé, s lát engem bekeregetve / egy hétköznapi este pókhálós pinceablakában.” A keret és a néző viszonyának ezen inverziója azonban nem képes feledtetni a vers többi részét jellemző erőltetettséget és jópofáskodást, amelyet legalább az kompenzál részlegesen, hogy reflektáltan került beépítésre: „a folytatás – lehetne érdekes is, lapozz át, ha unod –”. A Michel Houellebecq regénycímére alludáló *Egy sziget csendősége* azonban már csak a kortárs líra klisé-

ivel képes operálni, így nem több a költői képek hozzáadott érték nélküli raklapolásánál. Ellenpontként viszont ott van az *A nyelvfilozófus halála*, amely erős áthallásokkal bír Derek Walcott költészetére, amennyiben a költemény számba veszi a különféle líra(elméleti) trendeket és teorematikákat, amelyek hatottak megszületésére.

Az *Álmaink piros sportladájában* az eddigi kötetek megújuló témájaként van jelen a másik mint haza, mint ugyanazon nyelv variánsa – nem sokban különbözve Szálinger Balázs köztársaság-koncepciójától –, amelyet az *Anyanyelvtan* adjekciója is jelez: „és most egy sorral lejjebb / nem az indulat fűjné föl / felé, ha te máshol választanád el / azt a szótagot, hogy magyar” [kiemelés tőlem – S. R.]. Talán ennek a nyelvi-kulturális örökségnek a nyelven kívüli velejárója, hogy semmi nem úgy alakul, ahogy tervezve volt, hogy pontosan az a (jelenbeli) helyzet cáfol rá minden múltbeli tervre, amelyet a szöveg rögzíteni kíván: így revideálódik az előző kötet vezérelve a *Hiába élünk – tévedtem korábban* című darabban, ahol hit, szerelem és költészet nem úgy jelennek meg, mint amelyekért érdemes lenne erőfeszítéseket tenni. Hasonlóképp, a sportlada sosem került megvásárlásra, hiába élünk és hiába vágyakoztunk utána – de legalább megíródik a nosztalgiában, a múlt jövőképek kimerevítésében. Erős állítás a kötetnek ennek alapján: ha valamire még jó a költészet, az a lemondáshoz és a változás elfogadásához szükséges erő biztosítása, illetve azon belátás tudatosítása a költő számára, hogy a jelen nem a múlt jövőjeként létezik. A poézis mint kompenzáció teszi ezt a disszonanciát egyáltalán elviselhetővé. A reménytelenség hangneme még egyéb, nem várt helyről törik meg a diskurzusban. Például a *Sírvess* a lemondás és a búcsúzás helyett épp azok ellenkezőjéről tanúskodik, vagyis ha elmondója meghalna is, szavai jó részének mégiscsak volt jelentése és jelentősége, így nem elrettentő példaként állítja be magát az implicit szerző, hanem performatívuma pontosan arra irányul, hogy olvasói kövessék példáját; arról beszéljenek, amit sikerült megvalósítaniuk – ha máskor nem, hát epigrammájuk farigcsálásakor.

A megírásan keresztüli példamutatás, a megvalósulatlan álmok és beteljesíttetlenül maradt vágyakkal szemközt a megélt élet rögzítésének irányelve kiterjed a szépirói környezetre is. Akárcsak Juhász Tibornak az *Ez nem az a környék* című debütálása, az *Álmaink piros sportladájának* Zóna ciklusa is lényegében lírai környékbejárásnak te-

kinthető. Ugyanakkor PDL-nél az említett ciklus egyben költészeti kompressziója is *Az Úr nyolcadik kerületének*: mondókája vélhetőleg egy döglakat folklorizál (*[Kisfiam, ne igyál ebből a vízből...]*), az amerikai popkultúrából kölcsönzött limonádéárusítás pedig a kerületi gyerekek számára nem a plusz zsebpénzt vagy a puritán középosztály munkára nevelési technikáját jelenti, hanem alapvető gyermeki szükségletek kielégítésére irányul (*Zónagyerekek*). Mert míg nálunk boldogabb történelmi sorsú országokban az ún. hiperrealistadokumentarista trend leginkább vaskos regényekben jelentkezik, amelyek a szerző afelett érzett melankóliáját artikulálják, hogy megnyomorította őt a jóléti társadalom (ld. a magyarul a második kötetnél járó *Min Kamp* hexalógiát Karl Ove Knausgårdtól), Közép-Európában a dokumentarizmus a nagy hagyományokkal bíró szociografikus próza nyomdokain a szegénység és a kilátástalanság irodalmi műfajává vált. Még egy ellenpont a nyugat-európai trenddel szemben, hogy itthon nem a nagyregények, hanem a magyar novellisztika gazdag hagyománya aknázódik ki a legkiszolgáltatottabb sorsok médiumaként. *Az Úr nyolcadik kerületében* így a szenvtelen elbeszélés által közvetített történetek rövidfilmszerű jelenetei rajzolják ki a zónát az olvasó számára, a narrátor pedig hol maga is részévé válik egy-egy párbeszéd idejére az eseményeknek (pl. „*Szia, nincs egy kis apród?*”), hol pedig értelmezés vagy érzélem nélkül figyel meg a folyamatokat (pl. „*Mikor volt itt utoljára teljes napfogyatkozás?*”).

Az eredetileg a Facebookról indult egypercesek visszatérése a közösségi médiára élet és irodalom váratlan, ámde érthető kapcsolódási aspektusát hozta felszínre ugyanakkor: valós történetekként olvasva inkább elmarasztaló reakciókat váltottak ki a szövegek a kommentelők közül – „miért nem avatkozott közbe?”, „miért nem segített annak a lánynak?”, „miért nem látta el tanáccsal azt a szerencsétlent?” stb. Holott a narrátori szerep éppen arra irányulna, hogy a lehető legimmanensebb módon, nem mint szamaritánus kívülálló, hanem mint a kerület krónikása és a zóna része mutassa be a lakók számára adott mindennapi normalitást. Ezért a kötet elbeszélője az ítélezések és érzelmnyilvánítások minimalizálásával biztosítja magának a természetes mozgást a novellák tárgyai között, és belátásai bár nem nélkülözik teljes mértékben az impressziókat, mindenesetre a sápiózások vagy a melodramatikus nagyjelenetelés elutasítása alap-

Versküllők és verssávok héthatárán

Nagy Zsuka: küllők, sávok

Verset írni: kaland. Versekkel találkozni: kétszeresen az. Nagy Zsuka verseivel találkozni: sorsvállalás. Sorsvállalás abból az aspektusból nézve, mely szerint mi is jelen vagyunk a versben, mert egyszerűen elhiszük, hogy rólunk (is) szól a „mese”: Nagy Zsuka igényes, formabontó második kötetének versküllők és verssávok héthatárán vágunk neki. Annak a hatvanöt költeménynek, amelyek „kicsi látletelek, versesszék a világról, az emberről, a szerelemről, a semmiről, életről meg halálról, amelyről egy kötetben szókas” – foglalja össze dedikációjában a költő.

A tíz versciklust rendhagyó módon igen gazdagon kimunkált grafikus körmetszetek jelzik, amelyek már első látásra is igényes illusztrációknak tűnnek, és amelyek Fekete József (Jofo) nyíregyházi grafikusművész munkáját dicsérik. Maga a könyv esztétikai tárgyként is funkcionál az egyediséget hordozó négyzet alakúságával.

A kötet nyitóciklusa az *otthon* lexéma többjelentésű poétikai színrevitelét jelzi. Címük a „kötés”-t viseli (*kötés, kötés kettő, kötés három* stb.). Ennek is több értelme van: a testi-lelki sebben való kötéstől a szakrális jelentésű „solvere et legare”-n (oldás és kötés) át a köt(öd)ésig. Ez utóbbi talán a legadekvátabb, ha szintézisbe próbáljuk hozni az *otthon*nal, ugyanakkor a kötetnyitó vers (*kötés*) a műteti sebek szemantikai jelentéskörét érinti („kicserélik a sebemen a kötést”; „megvágják a hasát”; „megmossák és bekenik a varrat helyét”). Egy a költőnővel készült interjújában (*A Vörös Posta* Kocsi) Kulin Borbála a legerősebb ciklusnak nevezte ezeket a

Orpheusz Kiadó, Bp., 2017

kötés-verseket. Igen szép lírai szólamok is megjelennek az amúgy szocio-versnek is tekinthető költeményekben, például: „az otthon levert fészek amit mindig újra kell hordani” (*kötés kettő*); „az otthon kék szemű fehér és arany kereszt csüng a nyakán” (*kötés négy*); „az otthon vérző seb a kezeden” (*kötés nyolc*). Ezzel a sebmetaforával keretes szerkezetűvé, tematikus zártságúvá válik a ciklus. Az otthon pedig mint családi fészek, mint csonka család otthona („ahol csak egy anya van vagy apa” – *kötés három*), majd az idősök otthonaként jelenik meg („az otthon / mozsárban összetört gyógyszer infúzió” – *kötés*

lis: idegenségek vannak, cigány, kínai és vietnámi kommunák, amelyek egymással való kommunikációja legfeljebb a zóna szabályai mentén valósulhat meg. A kerületbe lépve bár lehetséges az integráció, az intimitás kódjai ettől továbbra is olvashatatlanok maradnak tehát, amire csak ráerősít a kötet mindenfajta interpretációt és kifejtést mellőző attitűdje: hogy miért pont 190 forint kell a kéregetőnek, vagy miért a kínai boltban kapható rajzszőg, és a vietnámi üzletben miért nincs – ezekre a mindennapos rejtélyekre sosem szolgál magyarázattal.

Ezért is tűnik feleslegesnek megbontani ezt az alapkonceptiót azzal, hogy az elbeszélő emlékirat vagy éppen a kerület iránti érzéseiről kapunk beszámolókat bizonyos apologetikus részeknél (pl. *Harcosok klubjai, Ennyi IQ természetes lelőhelye*). Hovatovább, ezek a betoldások megtörik a zóna hétköznapijainak atmoszféráját, amelyet a prostituáltak orális szexre ajánlkozása, a legkülönbözőbb indokokkal történő koldulás és a buszon vagy a boltban elcsípett beszélgetések monoton ismétlődése alakít ki. Ha a kötet elhatárolja is a zónát a városból, ennél fogva pedig misztikus, saját szabályokkal és nem kevés falusias hangulattal rendelkező térré változtatja azt, a romantizálás legkisebb nyomát sem mutatja az így életre hívott bensőségesség. A lezártág szülte közvetlenség inkább átok lesz, hiszen a többség illetékesnek érzi magát mindegyik ügyben, amely szűkebb pátriájában történik, nem beszélve arról, hogy mindenki mindenki más után koslat, hogy aki végigmegy az utcán, azt bármikor leszólíthatják: a kellemetlen feszengéssel és a mindig potenciális veszéllyel azonban együtt jár valami furcsa szolidaritás is. Mert ha egyperceseknek tekintjük a szövegeket, amelyek abszurditása mindazonáltal csak a zónán kívüliek oldalán csapódik le, úgy pontosan abban rejlene *Az Úr nyolcadik kerületének* teljesítménye, hogy az egyszer-egyszer a 9-es vagy 99-es buszokon utazó, a Kálvária téren vagy az Orczy-parknál járó olvasót a lehető legkevesebb szépelgéssel kényszeríti arra, hogy felemelje a fejét a könyvből, és észrevegye a körülötte is végbemenő eseményeket. Ha az amolyan tizenkettedik kerületi burzsoá cinikusoknak, mint én, egy idő után bosszantó és negédes is az emberekbe vetett ilyen mértékű hit, vagyis hogy maga a kötet az egyik cigánylánynak a párjához intézett megszólalását visszahangozza egyre-másra („Hányszor mondjam még, ne félj az emberektől!”); azt azonban nem tudnám biztosan állítani, hogy ne lenne erre mégis csak szükségünk.

feltétele annak, hogy az olvasóra ruházza át az (esztétikai, erkölcsi stb.) értékelő mozzanatok. A kisműfaj használata e nagy vállalkozáshoz előnyös döntés, mert a szövegek a várost járva, napszakok és helyek kombinációjával alkotják meg részenként a nyolcadik kerület mikroklimáját és -ökonómiáját. Összetéveszthetetlenül budapesti keresztmetszetet kapunk, ám ellentétben például Karinthy humorreszkjeivel, nem a nagyváros tipikusan bohém helyzeteivel szembesít minket a novellagyűjtemény, és az éjszakai életnek sem a kávéház-, mint inkább a sikátor- és éjjelnappali-kultúrájával ismertet meg (pl. „*Képzeld, felvettek rendőrnek!*”, *Állt még ott egy asszony is, az nem csinált semmit*). Hasonlóképp, a csattanó sosem tűnik szándékoltnak az emberi egzisztenciák e részvétet keltő szintjén, hanem az olvasó maga kénytelen horkantani egyet az ajánlkozó kurtizánokkal és a toladó javasasszonyokkal való interakciókon, hogy feloldja az elbeszélés által végig kitartott feszültséget.

A szituáció abszurditását tehát nem fokozza a narráció, hanem az objektivitásra törekvésével igyekszik bemutatni a nyolcadik kerület sokszínűségét, egyúttal a multikulturalizmus és az identitás (etnikai, szexuális stb.) koncepcióit nem ideologikusan, hanem a lehető legföldhözragadtabban és életszerűn kezelve. Ennek megfelelően az egymás mellett élő diaszpóráknak az egymás közötti, illetve a kerületen kívüliekkel való konfrontációit olyan általános emberi aspektusokon keresztül mutatja be, mint a családi kapcsolatok, a babonák és a jövőképek, az álmok és a vágyak. Annyi csavart azonban szolgáltat ehhez a beállítódáshoz a kötet, hogy elbeszélője nem lecsúszott egzisztencia, hanem inkább azt sugározza, hogy az intellektus éppen ebbe a közegbe menekül: az alapvetően szeretetelen, szürke és érthetetlen pseudo-kozmopolita Budapesttől a nem topográfiailag, hanem mentalitás szempontjából peremvidék nyolcadik kerületbe (a főváros közepén); zónám határai a ténylegesen sokszínű világom határai, mondhatnók. Mert az elbeszélő csak ott találja meg a törődés unortodox, de egyedül autentikusnak mutatott formáit (pl. „*Szegénykém...*”, „*Imádkozom*”), akárcsak a részvétet és megértést, amelyet a lakók tanúsítanak iránta. Mindenfajta antropológiai jegyzet ellenére (pl. *A repteres trükk*) *Az Úr nyolcadik kerülete* mégiscsak a megértés részlegességével, az idegenséghez, illetve az idegenségek vegyüléséhez való hozzáférhetetlenséggel szembesít minket. És legfőképp azzal, hogy a másik nem monolit egész, hanem mindig plurá-

hét), végül mint történelmi tér funkcionál („az otthon az amit lebombáztak” – *kötés nyolc*).

A második ciklust olyan szocio-versek sorai alkotják, amelyeket a társadalom perifériájára szorultakkal való azonosulási vágy vezérel. A lejárt szavatosságú idő és a biciklisávós tér határmezsgyéjén érhetőek tetten ezek a jól megmunkált szövegdarabok: „régi presszókból kidobott műanyagszékeken ül a vidék”; „a pálinkafőző szaga szilva és alma remény” (*bicikliút műanyag-szék*). A társadalmi kiszolgáltatottság leginkább témaérzékenyebb verse a *szerelmespár* – ebből idézzük az utolsó sorokat: „gyere anya szól a férfi és beletúr / a mellette lévő kukába ma semmit nem ettél és egy mekis zacskóból / tálalja a maradékot megsimogatja nője arcát érdes keze beleragad / barázdáiba ha erősebben tenné széttörne kéreg arca”.

A harmadik szövegblokkban tíz (az első útmutatóként kivéve: *mióta*) számozott vers szerepel, amelyeket az összesen félszázszor ismétlődő „mióta szeretlek” anaforikus mondatalakzat tartja egyben. A profán hétköznapiságból szinte átmenet nélkül lépünk át a szakrális szférába: „mióta szeretlek megy a hasam / kifordul a számból az étel; mióta szeretlek gyorsabban megy a bicajom” (*mióta*); „mióta szeretlek nem fáraszt a boldogság / nem takar ki éjjel a magány” (*m6*); vagy: a verssorozat értékét növelik azok az alkalmi szóhasználatok (hapax legomenonok), amelyek egyediségükben hordozzák lényegi mivoltukat. Például: pipacsszégyen (*m2*); istállószív (*m7*); csókpapírok, nyálagacsok, vágylícek (*m8*); énbazilikák (*m9*).

A következő *ciklusvizuál* (a szerző szóhasználat) kilenc „kis sorsszimfóniából” álló kötetfejezet, melynek záró „sors-szimfóniája” a *halhatatlanság* címet viseli. Az anya és apa nem mindig felhőtlen házastársi kapcsolatától („apa egyszer fellökte anyát anya sírt és én is” – *anya és a negyven év*) jutunk el a halhatatlanság „földszagú” csendes békéjéig: „apa egy csigaház / anya bolyhos szívgyökér”; „néha elásom őket az erdőben / hogy ne érje őket semmi baj”; „apa és anya sutognak / védi őket a föld / gyakoroljuk a feltámadást” (*halhatatlanság*).

A jelentéstömörítő *szobanyár* című – *töredékek a semmire* alcímű – verses fejezet tíz szövegdarabból kerekíti ki egy Egészt. Mindegyik versdarab a sorszámozás mellett külön címkével (címmel) van ellátva, segítve ezzel a paratextussal is

a versek megértését. A *szobanyár*-ban a lírai alany egyes szám első személyben nyit ablakot a világra: „milyen megalázó dolog a semmi csak nézek ki az ablakon” (*1. ablak*). A ciklus legexpresszívabb darabja a *halszív*: „bűzlik minden tátott szájú halszív hörög kint és / bent...”, egy hiperbolával zárul a költemény: „csernobilom fukusimám vagy” (*9. halszív*).

A következő versdarabok a trek-ciklust adják: a cím legalább három jelentéssel bír: trek mint neves kerékpármárka, és trek az angolban annyit jelent: utazni, vándorolni, valamint a 'track'-nek (fonetikus átírásával: trek) negyvenféle jelentése van (pl.: keréknyom, sáv). Mindhárom jelentésmegközelítésnek van hitelessége: a szerző Rozál nevű bicajával járja a vidékeket, sávok mentén vagy azokon kívül halad, és úgy szemléli a tájat, mint egy *szívkamera*, egy *tájkamera* vagy egy *szív-térkamera* stb. Azért is jelentős ez a verscsoport a kötetegészen belül, mert itt kap először értelmet a kötet címe: „te vagy a biciklimben a karbonszál”; „úgy tartasz a hétfőekben meg / ahogy a küllők tartják a kerekeket.” Ebben a ciklusban is visszaköszön a nagymama halálát tematizáló sorsfordulat: „kifekszem a sezlonyra kilóg a rugó és beleakad a ruha / felmarja a testem hogy soha ne felejtsem el / nagyanyám szemében a halált” (*trek9, halálkamera*). Vagy ahogyan a ciklus utolsó *versszöveg*-ében olvashatjuk, kissé József Attila-s áthallással: „be vagy zárva a szobanyárba”; „ha nincs kerékpár / vele szabad a világ” (*trek13, vers-térkamera*): „így válik a kerékpár egyúttal a szabadság jelképévé is” – fogalmaz Oláh András *Levert fészkek között* című kritikájában (*Magyar Napló*, 2017/9).

Ritka jelenség ma az olyan versgyűjtemény, amelynek egyes darabjai ne szólítanak meg a nagy költőelődöket vagy a kor jeles alkotóit, s ezáltal ne kezdeményeznének intenzív lírai párbeszédet velük. Nagy Zsuka *hommage*-verseiben a klasszikusak közül mindenekelőtt Dsida Jenőre (*szerelencsüörtökdozszerda*), József Attilára (*április 11*), Juhász Gyulára (*örök*), Kosztolányi Dezsőre (*kállói úti fák*) emlékezik meg egy-egy parafrázisban, valamint Antall Istvánra (*dúcok*) és Borbély Szilárdra (*táviratok*). A ciklusnyitó *hommage* című verset igen megrázó zárata miatt kell ideidézniük: „szörnyű lehet mikor / egy gázrózsa az egyetlen virág”. A *szerelencsüörtökdozszerda* Kováts Juditnak, a *Megtagadva* című regény szerzőjének, és a könyv

főhősnőjének, Somlyói Annának ajánlva szerepel a kötetben Dsida *Nagycsüörtök* című költeménye átírásaként: „nem lesz csatlakozás”.

Juhász Gyula *Anna örök* című versének művészien átkomponált darabja Nagy Zsuka *örök* című költeménye: „ünnepek mentek meg jöttek te maradtál”; „holnap majd gyógyszer nélkül mondom ki a neved”; „és benne vagy te a dióban datolyában / narancsban az almában / a karácsonyfa nélküli szobában / beatrixében júliában annában meg lillában...a félre nyelt kamillateában; uralkodsz és nem is tudod”.

A *kállói úti fák* igazi nyírségi atmoszférateremtő hatása – Szindbád alakjának megidézésével – vitathatatlan: „és itt vannak mind florentin fáni imola lenke fruzsina anna paula amélia judit majmunka mária és minden női név a naptárba nyíregyháza miskolc kassa podolin nagyvárad debrecen minden állomáson és megállóhelyen velős piritós...”. A zárlat szinesztéziás színezetet kap a „szivárványszínű szemfedele / sző pénelopé és majmunka de két múlt sem tesz ki egy jelent” sorban.

A *táviratok* két paratextusa (*Kölcsy Ferencnek, hommage Borbély Szilárd*) segítenek kijelölni azt a hermeneutikai nyomvonalat, amelyen haladva közelebb kerülhetünk ezekhez az egy-két-soros (sőt a weöresi egyszavas) szövegetűdökhöz, amelyeknek sorszámai a prímszámok sorozatát adják. Ezzel a leleményes számozással külön megidéződik Borbély Szilárd *Nincstelenségje*, amelyben a prímszámok ontológiai magánya jut többször is érvényre.

A 32 darabból álló „szövegrés”-eken keresztül, amelyek a hiányt is bevonzzák a hiányzó sorszámkok által, bepillantást nyerhetünk a világról szerzett tapasztalatunkba az emberiség sokszínű arcáról („az emberek nem egymást. szeretik hanem. / az életet vagy azt sem.”), a történelmi időről („a most rémisztő jövőből épül. és. / nincsen dicső múlt.”; „elvitte a strandot a háború. / az a kettő. nem kéne több.”)

„[M]eggondolta magát az Isten és hátrafelé mászik az / útján az ember mint a rák a múltban keresi kincseit / magnókazették egy szobában...” A *dúcok*-kal a 62 esztendőskorában 2015-ben gyógyíthatatlan betegségben elhunyt legendás rádiós

riporternek, a kulturális újságíró Antall Istvának állít emléket Nagy Zsuka: „becsukja szemét egy nagyon hosszú gondolat mindenhol / leoltják a villanyt kikapcsolják a mikrofonokat offlájtn van minden...”.

Az utolsó versek csoportja: halál-versek öt tételben. Az első, a *csésze* című a verseskönyv leghosszabb darabja, a nagy haladoklásának és halálának poétikai színre vitele. A biológiai halál beállásának végérvényessége szüntelen feszültségben és soha nem felejthető lelki fájdalomban, örök dilemmában tartja a lírai ént: „mint egy szülész halálra szültem őt segítettem halálra szülni / vajon felsírt ott mint egy új halott mint újhalott szülött / újszülött halott vagy akkor már nem sírunk azt csendesen kell”; „ahogy a konyhában a kertben mégis ha a csészejére nézek / iszonyú mennyire hiányzik hogy rajtam kívül legyen”.

A következő költemény (*R.E.M.-montázs, in memoriam Mester*) méltó emlékezése a költőnőnek a Mesterre, János István (1952–2011) irodalomtörténészre, akit szellemi-emberi tartása, humanista műveltsége, széles látókörű, problémaérzékenységű kutatói „optikája” miatt is nevezhetünk korunk poeta doctusának. A megidézett Mester latinos műveltségére az olyan találó kifejezések, szövegrészek utalnak, mint például: „heszperiszek táncoltak / fejükön hozták a borosüveget aszú száraz félédes”; „a phyllis presszóban füstös istenek színes lampionok / kalüpszó szolgálja fel a sört és mellé az unikumot”.

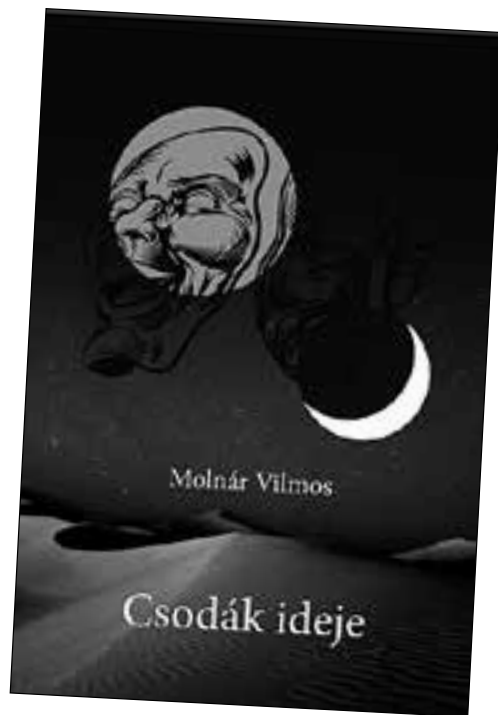
Nagy Zsuka érzéltetett kötete leginkább abban teljesedik ki, hogy képes olyan különféle nyelvi regisztereken megszólalni, amelyek néhol váratlanul érik az olvasót: meghökkenetnek, fenomenológiai feladvánnyá válnak, kis emlékdobozokká, melyekben a legbelsőbb személyes és történelmi múlt egymásra rétegződése teszi artisztikussá a kötetet. A kötet célja lehet még, hogy az úgynevezett egzisztenciális szorongással átitatott szövegekből mindig ki tudunk lépni, és továbbhajtani. Forogjanak még nagyon sokáig azok a sorskerekek Nyíregytől héthataáron át. Mert Nagy Zsukát olvasni: sorsvállalás. Utazni vele verssávok és versküllők által: kaland.

► NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

Csodák, tálalva

Molnár Vilmos: Csodák ideje

Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2017

Évekig vártak Molnár Vilmos olvasói, hogy a szerzőnek új kötete jelenjen meg, aztán néhány hónapleforgása alatt az új novellákat tartalmazó *A legfelső stáció* után az Előretolt Helyőrség Íróakadémia kiadásában napvilágot látott a *Csodák ideje*.

A válogatott novellákat, karcolatokat tartalmazó kötet egy mély merítés a *Székelyföld* folyóirat szerkesztőjeként és publicistaként is ismert és elismert szerzőtől. A legrégebbi kötet, ahonnan szerepel írás 1993-ban jelent meg, tehát több mint húsz év termését válogatta, szerkesztette egy szép kiállítású új könyvbe a szerző és szerkesztője, Nagy Koppány Zsolt.

A négy fejezetre osztott kötet szerkesztési rendje nem kronologikus, hanem inkább a csoda formális és tartalmi megjelenését szem előtt tartó.

Molnár Vilmost eddig úgy ismerhette az olvasóközönség, mint aki nem könnyen kategorizálható, írói hangja markáns, összetéveszthetetlen. Írásai nemcsak a határon túli, erdélyi magyar irodalom, hanem a teljes kortárs magyar irodalom mezőnyéből is kiemelkedő alkotások. Különösen azok, melyeknél az avantgárd irodalmi hagyomány továbbélő elemei határozzák meg a szövegeket. A Molnár Vilmos-i nyelvhasználat, a cselekmény nélküli történetek a modern és modern utáni irodalom erdélyi tüneményei. Az sem véletlen, hogy az írások egy jelentős részben meseként íródtak. A sok esetben kifordított, tanulságainak megfejtését mindenestől az olvasóra bízó mese, a szerző egy interjúban megjelent magyarázata szerint, régen is a felnőttekhez szólt, beszélve egy másik valóságról, aminek segítségével a saját valóságra tudhatunk másképp tekinteni, azaz nézőpontváltást, megfigyelési pozíciót kínál. Mindezeket figyelembe véve egyáltalán nem meglepő, hogy a csoda, mint a valóságban tetten érhető, de a valóság mezején ön-

magában nem értelmezhető jelenség a kulcsmotívum, nem csak a cím és fejezetcímek szerint, hanem a szövegekben is. Molnár a maga módján nézi, értelmezi és tálalja a különböző kisebb és nagyobb csodákat, ettől lesz a Reményiktől vett mottóhoz („A mindennap kicsiny csodái / Nagyobb és titkosabb csodák.”) is hű maga a kötet.

Az első fejezetben (Csodára várva) a valóságot pontosan fel nem mérhető novellahősöket ismerhetünk meg. A buszra váró tömegben gyűlő harag (ők nem tudják a valóságot a megállótól messze várakozó embertársukról) hasonló mélységű tudatlanság, mint *A nagy elbeszélgetés* két szereplőjéé, utóbbiban sablon semmiségeket mondanak ki a szereplők, miközben nyilván egymás gondolatát, az elhallgatott, valóban „nagy beszélgetés” részeit nem ismerik. Ebben remekel Molnár, ezeknek a gondolatoknak írói végigkövetésében, elképzeltetésében, leírásában.

A *Valaki* című etűdben egy bagatell kis történet – valaki bent ragad egy hivatal épületében és miközben kínlódik a kijutással, ami elmarad, egy másik valaki randevúra várja, hiába – ígéri a csodát, ami persze messze hétköznapi volna – kijutni egy épületből, eljutni egy találkozóra. A fejezet legmegindítóbb darabja a legutóbbi Molnár-kötet címadó novellája *A legfelső stáció*, ahol titok marad a befejezés. A történet megnyugtató zárlatát nem kapjuk meg, egészen pontosan a főszereplők, a férjeiket kereső asszonyok a földi stációk végigjárása után jelképesen – és ekként valóságosan is – a legfelsőbb régiókba indulnak el, csodavárással, mi több, csodaköveteléssel.

A kötet folytatásában Molnár Vilmos olyan történeteken vezet végig, vagy legalább is olyan pillanatok mutat meg, ahol földi értelemben megmagyarázhatatlan, mégis megvalósuló események zajlanak. A válogatásban olyan kiemelkedő szövegek kaptak helyet, mint az első Molnár Vilmos-kötet címadó novellája, a *Levél Szingapúrból*, a tökéletesség megkísértése című triptichon, vagy a Molnár Vilmos-i próza felépítését önmagában is jól jellemző bravúros szöveg, a *Csicsó után az Isten*.

Molnár játszik. Színhelyekkel (Törökország, Erdély, Franciaország), az idővel (800 évet is képes visszaugrani) és persze az általa teremtett szereplőkkel. Jól érezhetően mindez örömet okoz neki, persze korántsem válik felelőtlenséggé, megbillenni is talán csak azokban a karcolatokban billen, amelyek véleményem szerint önálló blokkban inkább megállták volna a helyüket. Itt, a tételt bíró novellák között nem érzik jól magukat, olvasóként számomra ezek a beékeltek egy, vagy féloldalmi rövid szövegek (jellemzően a rövid írások a megírásához szükséges elszántság dícséretéről szólnak) idegenül hatottak. Talán szerencsésebb lett volna ezeket a karcolatokat, tárcákat egy külön fejezetben közölni.

A szerzői játék azonban nem csak a nyelvhasználatban, a stílári bravúrokban érvényesül. A történetek (vagy a nem történetek) belső logikája a hétköznapi abszurditását, vagy a különleges mindennapiságát egyaránt megmutatják. Ebben is világirodalmi a szélesség, hiszen a *Félig titkos történet* Slawomir Mrozeket idézi, de eszünkbe juthat Hrabal is (nem csak a *Középkori történet mórakkal, páncélos lovagokkal, avagy miért szoktak meghalni a mosómedvék* című írásban).

A *Levél Szingapúrból* elsősorban az elbeszélői hang beazonosíthatatlanságával nyugtalanít, hiszen a bizonyos levelet, azaz csodát váró elbeszélő egyes szám második személyben beszél magáról – ha jól olvasom a szöveget. Ő egy mániákus, legalább is a

kezelésével megbízott doktor szerint, aki elsősorban kikezelné szeretné ezt a furcsa, szerinte kóros (rög) eszmét. A novella egy elejétől végéig szinte egy levegővel elmondott monológ. A írás közepén látszólag megnyugtató módon rendeződik az elbeszélő helyzete, lemond a csodáról, a várásról, mindez azonban nem felszabadítja, hanem ellenkezőleg, megkötözi, és csak akkor szabadul újra, akkor kezd el élni megint, amikor újra a gondolataiba férkőzik a lehetősége annak, hogy valamikor kap majd egy levelet Szingapúrból. A zárlat a fényes, a csupa nagybetűvel írt boldogsággal teljes vég leírása, ahol – egy csavarral – nem a levél tartalma, vagy eleve a levél megérkezése teszi ünnepivé az időt és a helyet, hanem a főhős kitüntetett személy volta, saját értékessége ad értelmet az életének. Innen újraolvasva az addigiakat, az elbeszélő számára a levél Szingapúrból nem más, mint saját élete egyszeri és megismételhetetlen különlegességének igazolása, amit hiába várt élete hétköznapi szereplőtől, nem kapta meg.

Másik példa Molnár csoda-felfogására *A tökéletesség megkísértése* című írás, ahol három epizódban, egymással bizonyos momentumokban összekapcsolható, de mégis egészen külön álló világokat ismerhetünk meg. A németországi professzor egy francia kifejezés, a híres párizsi park, a Bois-de boulogne legpontosabb kiejtését keresi, miközben – véletlenül – kezébe kerül egy iskolás füzet, benne egy részletes leírás a görög városról, Thesszalonikéről. A második epizód egy párizsi lány monológja, akinek régi szerelme megszállottja volt a pontos nyelvhasználatnak, új szerelme viszont, egy (Thesszalonikébe való) görög férfi, aki az előbbinek ellentéte, hanyag és nemtörődöm. A lány egyetért új szerelme véleményével: egy szó hangzásának szépségét nem a kiejtés, hanem az elhangzás helye és módja adja meg. Mindezek után a harmadik részben, ami leginkább Thesszalonikében játszódik, végül egy ír szabadságharcos fogja kiejteni, halálos ágyán az első részben felvetett francia kifejezést, de olyan pontosan, annyira tökéletesen, hogy a novella utolsó mondatában még egy harang is megkondul tőle. A motívum-vándorlásos szövegek remek modern változatában a véletlenek sűrűn összefüggő, de megismerhetetlen láncolatának csodáját olvasva megismerhető Molnár Vilmos prózaesztétikájának egyik fontos része: a motívum szövegszervező feladata. Egy különleges, kifordított parabolában el is mondja a véleményét erről a *Svindli, avagy szép, hosszú, meleg őszre várva* című írásban. A kerettörténet szerint az elbeszélőnek van egy új-guineai barátja, aki – itt a kifordítás – szerint az irodalom „nem egyéb,

Újraragasztott borítékok nyomában

Sarusi Mihály: Innen a rácson

Fiókok rejtekéből előbányászott levelezéseiből – pontosabban négy ismert irodalmi személyiség hozzá írott leveleiből és az azokhoz fűzött kommentárokból – állított össze izgalmas kötetet Sarusi Mihály.

A kiadvány a 70-es évek elejétől 2006-ig keletkezett – néhány kivételtől eltekintve papíralapon, kézzel vagy írógéppel írott – levelezésgyűjteményt nyújt át az érdeklődő olvasónak. A válogatás több szempontból is érdekes: egyrészt bepillantást nyújt a kádári puha diktatúrától a rendszerváltás évein keresztül a közelmúltig tartó több mint három évtized irodalmi mindennapjaiba, szembesülhetünk az irodalomra (és minden másra) rátelepedő ellenőrző rendszerek működési mechanizmusával és ezek továbbélésével, másrészt képet kaphatunk a levelek írói és a címzett közötti kapcsolat alakulásáról, a szereplők egymásról és a világról alkotott véleményéről.

Közös pont, hogy a könyvben szereplő levelek írói már nincsenek közöttünk. S ha más-más világból érkeztek is, mindannyian jelentős nyomot hagytak az irodalmi életben.

A kötet első szereplője *Simonyi Imre* gyulai költő (és „szellemi ínségmunkás” – mint azt önmagáról írta), az örök ellenzéki, akit ’56-os tevékenysége miatt egy időre száműztek az irodalomból (ő pedig száműzte magát a fővárosból), s akiről Sarusi Mihály már többször is megemlékezett írásaiban (legutóbb a *Simonyi-tól Simonyiig. Három kurtá beszély a vég-gyulai költőről* című könyvében [2012] – amelynek utolsó fejezetében a levelezésükbe is bepillantást engedett).

Corvinka Könyvek, Békéscsaba, 2017

Simonyi a korszak legendás alakja. Lakhelyén, Békés megyében még az enyhülést követően is megfigyelik, és József Attila-díjas alkotóként is éveket kellett várnia arra, hogy a helyi lapban publikálhasson. (Nem csoda, hisz „az akkori megyei napilap szerkesztőinek 90 százaléka volt ávós, vagy pufajkás vagy... besúgó”). Mindemellett furcsa egyéniség, akarnok természetű, „akitől nem áll távol a másik ugráltatása”. Nem csupán szókimondó, hanem olykor a trágárságot sem kerülő őszinteséggel fogalmaz. Olyan személy,

replők, a kalauz, természetesen, az ördög, de a szöveg elsősorban nem az ott elhangzó beszélgetés-töredék miatt érdekes, nem ez Molnár egyébként végig neveltető, végletekig abszurd és eközben nagyon is reális szövegének legnagyobb értéke, hanem a csoda megtörténhetőségének lehetősége.

Vox populi vox Dei, tartja a bölcs mondás, és bár a nép szava mindenben nem feleltethető meg a költők, írók szavának, azért mindenképp érdemes meghallgatni őket. Ugyanez igaz a legfontosabb kérdésekre is, amiket, ha egy lehetőség volna rá, fel kellene tenni a legilletékesebb helyen. A novellában a magyarok sorsa egyedül és együtt, hogy az mikor lesz rendben, ez a fő kérdés, és az egész szövegben ott a válasz. A szerző ars poeticáját olvashatjuk egy novellába sűrítve.

Molnár Vilmos fanyar humorú, csodavárósan is a valóságot éltető szövegei irodalmi csemegeként kerülnek az olvasó elé. Valahogy úgy, ahogy a kötetet záró novella *A falvédőn* nagymamája varázsolja készsége az ételt. A történet szerint minden főzés végén elhangzott, mintegy ráolvasásként az alábbi mondat: „Ahogy főtt, úgy főtt, / az idő rátört, / együnk.” Molnár szerint ettől telt meg az étel „éltető fluidumokkal”. A *Csodák ideje* egymondatos értékeléséhez szintén ebből az írásból kívánczik ide ama bizonyos étel milyenségére vonatkozó nagyapai megállapítás: „Olyan, amilyennek lennie kell.”

mint egymás után írt és olvasott szavak halmaza, ahol is a hangsúly az egymásutániságon van, mert különben az önmagukban irodalmilag értéktelen szavakból nem kerekedik ki eszmei mondanivaló... fontos az egymás után írt szavak jelentésének tudatunkban való összekapcsolása, mert úgymond, ezen alapul az irodalmi művek művészi hatása.” A narrátor vitába száll a barátjával: „Látod-e, madár, ez az irodalom, mondta nekem a barátom, látod-e, madár, svindli az egész, mondtam én a barátomnak. Én régóta tudom már, hogy egy írásban csak az érdekes nevek a fontosak, de különben nem is fontos semmi, és az a tökéletes írásmű, amelyik visszafelé, vagy lóugrásban olvasva is ugyanolyan nagyszerű hatást tesz.”

A fentiek fényében nézve a kötet darabjait egyértelműen megerősödik az olvasóban: Molnár kezében (tolla alatt) játék, de annak komoly, az irodalom. Ennél többet ő sem, én sem állítanék. Mindenesetre érdemes megnézni ez alapján a kötet általam már említett kiemelkedő novelláját, a *Csicsó után az Isten* címűt, ahol az Úr előbb Szőcs Géza alakjában, majd, amikor komolyra fordul a dolog, Bodor Ádám képében jelenik meg (a mellény alatt diszkréten összehúzódik a terebélyes pocak). Az Isten Babitsot idéz, de Kányádi is megjelenik, és a képzeletbeli (?) beszélgetés során az Úr utoljára Vári Attila alakját veszi fel, majd eltűnik. A történet egy vonaton játszódik, haladnak a sze-

akinek a társaságában megjelenni is kockázatos vállalkozás az adott viszonyok között. Sarusi azonban Békéscsabán és később Veszprémben is felvállalja, hogy közreműködik Simonyi irodalmi estjének a megszervezésében. Kitéve magát a titkosszolgálati megfigyelésnek és a költő rigolyáinak (mindig csinos színésznőt kell beszervezni a költő mellé versmondóként [Gór Nagy Mária, *Sunyovszky Sylvia*], folyton követeli az estről készült hírlapi beszámolók és fotók elküldését stb.). Mindezekről ízesen fogalmazott levelek és szerzői reakciók számolnak be.

A következő fejezet főszereplője Ördögh Szilveszter író és szerkesztő. A kötet hasábjain leginkább szerkesztőként és meggyőződését vállaló magánemberként találkozunk vele. A legendás *Új Írás* rovatvezetőjeként és a Magvető Kiadó „*Új Termés*” sorozatának gondozójaként, továbbá a *Tekintet* főszerkesztőjeként is kapcsolatba került Sarusi Mihállyal.

A személyes találkozások sem maradtak el. Ezek megörökítése is bekerült a kötetbe. Annál is inkább fontos ez, mert az egyik ilyen találkozás a korszak emlékezetes epizódjához, a *Mozgó Világ* „lefejezéséhez” nyújt adalékot. Itt derül ki, hogy a hatalom Ördögh Szilvesztert is felkérte, hogy legyen az új szerkesztőség vezetője. Nem vállalta.

S bár a kapcsolatuk nem volt mindig felhőtlen, politikai nézeteik pedig kifejezetten távol álltak egymástól, szakmai szempontból mégis értő módon tudtak kommunikálni. A tisztesség, a korrektség megkérdőjelezhetetlen. Ördögh levelei aprólékos részletességgel indokolják a döntéseket, és világítják meg azok hátterét. Persze ízlés és megítélésbeli különbségek maradnak közöttük, de a viszonyukat ez hosszú ideig nem veszélyezteti, Ördögh Szilveszter rendre kér írásokat Sarusitól a lapja számára. Mígnem egy kézirat politikai felhangja nyomán – a megmerevedett álláspontoknak köszönhetően – olyan helyzet alakult ki, ami a levelezés megszűnéséhez vezetett. Mindezt tetézte egy – a szerző által markáns őszinteséggel leírt – véletlen találkozás a veszprémi színházban, ahol ártatlan szituációból teremtődött a sajtó sebet eredményező baj: az évek múlása mindkettejüket megviselte már, és Sarusi nem ismerte föl első könyvének egykori szerkesztőjét.

A harmadik szakasz a kunsági költőnek, közművelődési mindenesnek, *Körmendi Lajos-*

nak állít emléket. Kettejük barátsága egy közös könyvbemutatóval kezdődik, hogy aztán a ma is működő – s immár az alapító nevét viselő – berekfürdői írótáborig jusson. Nyilván nem véletlen, hogy a kötet borítóján egy olyan kép látható, amely egy képeslap hátoldala, és a Sarusi Mihály feleségének küldött üdvözlő a tábor valamennyi akkori lakója aláírja Buda Ferencről Nagy Gáspárig, Serfőző Simontól Oláh Jánosig.

A Körmendi-levelek kéziratok. Gyöngybe-tűsők. Mint azt Sarusi megjegyzi: „*Ahogy elnézed betűvetését, arra gondolhatsz: nem véletlen, hogy időnként képkölteményekre ragadtatta magát!*”

Nemcsak Körmendi személyes sorsának alakulására derül fény (pl. hogy a helyi kiskirályok éppúgy állástalanná teszik a 80-as években, mint a rendszerváltást követő időszakban; hogy új házasságot köt, kislánya születik [„*Csajozok – írja –, van egy irtó fiatal, csinos, kedves, okos pipim, ennyire még senkibe nem voltam beleesve. Nyolc hónapos.*”]), s hogy könyveit egy idő után saját kiadó alapításával kénytelen megjelentetni, de kettejük közös programjai is terítékre kerülnek (pl. a kazahsztáni kirándulásuk), és persze az a világ, amely alkalmanként mindkettejüket nyomorítja.

A záró fejezet a Nagy Gáspárral folytatott közel negyedszázados levelezést eleveníti fel. Az ő személye azért is fontos, mert Sarusi Mihály pályájának alakulásában elvülhetetlen érdemeket szerzett. „*Gazsinak és néhány társának köszönhetem, hogy pályám kibontakozhatott*” – írja a szerző. Támogatta az írószövetségi tagfelvételben csakúgy, mint a későbbi *Hitel*-publikációkban.

Mindemellett Nagy Gáspár sorsfordítónak bizonyult a magyar közéletben és az irodalomban is. Az 1956-ra és Nagy Imrére emlékező verseivel felkavarta az állóvizet: lapbezúzás, szerkesztők menesztése, írószövetségi titkári tisztéből való eltávolítás lett a következménye – rövidtávon. Hosszútávon pedig: megindult az erjedés, ami egyenes úton vezetett a rendszerváltáshoz. A korszak értékelésénél az ő személye és vállalt szerepe megkerülhetetlen.

Kettejük sorsközösségét és véleményazonosságát támasztják alá Nagy Gáspár 1986-ban papírra vetett sorai: „*Azt hiszem, valahol közös az ars poétikánk is: csak fontos dolgokról érdemes szólni*” – szögezi le. S bár 1987-ben – épp

a *Tiszatáj* bojkottja miatt – fölmerült közöttük nézetkülönbség, ez sem távolította el őket egymástól („*épp hogy összehozott bennünket*” – írja Sarusi az esetről).

Érdekes és izgalmas vállalkozás Sarusi Mihályé. A múlt apró mozaikjainak elővarázsolása négy – időközben már elhunyt – alkotó segítségével.

Az egyes fejezetek olykor „összeérnek”, hiszen a levelezésekben olyan pontok is említésre kerülnek, ahol a két levélváltó egy a kötetben szereplő harmadik személyre is utal.

Minden személyessége és egyedisége mellett egyúttal egy korszak tanulságos leképeződése is ez a gyűjtemény. Különösen a rendszerváltást megelőző években írott szövegek izgalmasak. Alighanem izgalmasak voltak a rendszer működtetői számára is, hiszen a szerző több helyütt megjegyzi, hogy az ellenőrzéssel megbízott titkosszolgálatok ügyetlenkedései folytán látható volt, hogy a kézbesítés előtt a leveleket már felbontották, olvasták – s vélhetően véleményezték is a megfigyelték szempontjából. Ily módon valódi kordokumentumokká váltak.

► DÁVID PÉTER

Nem lehet megúszni!

Pánics Ferenc: Úszólecke

Irodalomtörténeti kortárs. Ennek a kategóriának a bevezetésével kellene kezdeni Pánics Ferenc *Úszólecke* című novelláskötetének kritikáját, hiszen az ő szövegei már szerzőjük 2009-es hirtelen bekövetkezett halála óta vártak kiadásra, és az intenzíven változó irodalmi környezetben ez már történeti távlatnak számít. Az *Úszólecke* mégis 2017-ben jelent meg, mintegy kortársként. Létezik már az „ultima manus”, mégis első kötet a szerzőnek – ilyen és hasonló esetekre lenne alkalmazandó az irodalomtörténeti kortárs kategória. Persze aki írt már kritikát, tudja, hogy a kategóriákon nagyon hamar részeket rágnak a tapasztalat metszőfogai. A filológia már felismerte, hogy az „utolsó kéz” a teljes alkotói folyamat elfedésére is szolgál, hogy nincsen és nem is lehet „megbízható” kiadás, azt pedig a legegyszerűbb olvasó is elismeri, hogy a szerző halála semmit sem jelent a szövegek hatásának szempontjából.

A könyvhöz a szerkesztő által írt előszó (*Az Úszólecke megjelenésének körülményeiről*) kiemeli, hogy Pánics Ferenc tudatosan építette fel kötetét, hiszen szándékosan hagyott ki olyan novellát, amely illeszkedhetett volna a könyv többi darabja közé. Jóllehet a szerkesztő is „belenyúlt” a szövegekbe (az előszó szerint *A hajó* című elbeszélés „nem erősítené” a kötetet), az biztos, hogy ez a szerkezet a szerzői szándékot jórészt követő, és egymással összefüggésbe hozható elbeszéléseket rajzol fel. A novellák főszereplője, akit az elbeszélések többször Tomi, később T. néven emlegetnek, máskor egyes szám első személyű narrátorként jelenik meg, vélhetően ugyanaz a személy. Az ő nevelési, nevelődési folyamatát

Corvinka Könyvek, Békéscsaba, 2017

mutatja be a kötet a gyerekkortól a felnőttkorig, Tomitól T.-ig. Az időszak, amelyben a novellák játszódnak, a Kádár-korszakra tehető. Tomi Battonyán él, egy Békés megyei kisvárosban szüleiivel egyetlen gyermekként, kapcsolatokat nehezen építő, szüleihez ragaszkodó, érzékeny fiú, aki az általános iskola után gimnáziumba jár, majd a tanárképző főiskolával próbálkozik, végül egy kétgyerekes élettárs mellett köt ki segédmunkásként keresve kenyerét, „lassan harmincéves” korában. Ennek az életszakasznak az időpontjait viszonylag pontosan ki lehet jelölni. 1956-ban indul a történet, amikor a főszereplő talán még

nem is él, amikor „apám az oroszokat nyírta”. A főleg *A gyanú* és a *Búcsú* című novellákban (de *Az úszólecke*-ben is) bemutatott anya halálakor Tomi tizennégy éves, apja pedig ötvenhat. Valamikor a rendszerváltás környékén fejeződik be a történet az apa halálával, aki hetven éves kora körül fejezi be földi pályafutását.

Az nagyon valószínű, hogy az *Úszólecke* élettrajzi ihletésű is, erre utal az, hogy ahogyan a főszereplő is, úgy Pánics Ferenc is – a hátsó borítón található szöveg alapján – battonyai, tanítóképzőbe járt, vagy hogy segédmunkásként dolgozott egy gyógyszerészeti vállalatnál. A gulyáskommunizmus és fridzsiderszocializmus időszaka tehát egyértelmű, mégis azt lehet mondani, hogy nagyon jó választás a szerzőtől. Többször megjelenik a kötetben a diktatúra különböző köntösökbe bújtatva. Az első novellában katonai egyenruhában mutatkozik be, ahol az apa feladata megnyírni az szovjet katonákat, de felveszi a tanári szigor alakját is (Bártfainé a *Kramcsek*-ből vagy G-né *A jel* című elbeszéléséből), vagy Manuel kerek kalapját, aki a *Manuel színháza* elbeszélésben emberekre vadászik; és Pele, a pszichológiatanár is kiváló diktátor lehetne a *Mögöttes jelenlétből*, ahogy *A vendég* szintén tanári hivatású Rezső bácsija is. A kötet egyik legnagyobb érdeme az, hogy az emberi viszonyok szintjén mutatja be árnyaltan és sokszínűen a hatalommal való visszaélés problematikáját, az alárendeltség kiszolgáltatottságát. Ez olyan direkt formát is ölthet, mint a *Manuel színházában*, ahol egy szurreális játékban az életükért futnak az emberek, vagy az *Apám az oroszokat nyírta* novellában, ahol géppisztolyok csöve vigyázza a fodrász munkáját. Máskor enyhébben, nem ennyire „életbevágóan” jelenik meg, azt viszont jól megmutatja, hogy az élet minden területét áthatja („...ott zsarnokság van...”). A legfinomabb megjelenítése ennek talán *A jel* című elbeszélésben található, ahol G-né, az osztályfőnök terrorizálja az engedetlenkedő P. Andit, sőt „felszólította az osztályt, hogy aki tud valamit, jelentkezzen, álljon fel bátran, és mondja el, ha van valami sérelme.” Szinte kötelező jelleggel állítják pellengérré a szerencsétlen lányt saját osztálytársai, akik a szünetben azután mégis a gyenge és ártatlan Tomit verik meg. Hasonlóan ehhez, *A vendégben* Rezső bácsi haragja sem elkényeztetett fiát sújtja, hanem Tomit, aki megint nem vétkes

semmiben. A diktatórikus magatartás ráadásul fertőző is, hiszen nem csak Bártfainé nevezi „Kukának” az egyébként jóra való Kramcseket, nem csak G.-né szórja gyanúsításait P. Andira, de ezeket azután az osztály is átveszi, így a „hivatalosan meghatározott” ellenségkép az alárendeltek szemében is ellenséggé válik.

Tomi története ugyanakkor egy fiatal nevelődésének a bemutatása is. A jó érzékkel megválasztott cím – nem *Az úszólecke* című novella cím-pozícióba emelése, hiszen a kötet elejéről hiányzik a határozott névelő – is erre utal. Egyrészt felmerülhet az olvasóban a „megúszás” jelentés, de ugyanúgy a „leckéztetés” is, azaz elég széles lehetőségeket nyit az értelmezésre ez az egyszerű összetett szó. Ha Tomi szocializációs folyamatát nézzük, akkor viszont a „lecke” azokra a tapasztalatokra utal, amelyeket begyűjtve a kötet főszereplője felnőtté válik. Ezek a tapasztalatok általában nem pozitívak – az apja visszaütő viselkedése vele szemben, annak lehetősége, hogy anyja szeretőt tart, a halállal való találkozás, vagy a bűnbe sodródás –, mind olyanok, amelyek az ártatlan gyerekkor és a biztos családi háttér felől a kiszámíthatatlan, ellenszenves és groteszk világ felé mutatnak. Valahogy fenn maradni és nem elmerülni ezeknek a tapasztalatoknak a keserűségében, ez az úszólecke. A főszereplő ráadásul leginkább külső szemlélője vagy elszenvedője az életében történő eseményeknek, nem egy hős típus, az őt ért sérelmeket nem torolja meg, nem kér bizonytalan helyzetekben konkrét nyilatkozatot a tőle legközelebb állóktól sem, és a *Társak* novella végén megjelenő kerítést is – ami szimbolikusan gyerekkora és felnőttkora, vagy az ártatlanság és a bűn között húzódik – csak alkohol és rábeszélés hatására ugorja át.

Tomi nevelődésében a legjelentősebb tapasztalat az, hogy szülei meghalnak. Ez az egyik legfontosabb sarokpontja az *Úszólecke*-nek, hiszen ha Tomival az olvasó nem is tud azonosulni bizonyos helyzetekben, ha nem is fordulunk felé empátikusan néhány novellában, az biztos, hogy mégis saját sorsunkat mutatja, legalábbis abban, hogy az ember – mint időben létező – előbb-utóbb elveszti szüleit. Ezt a leckét nem lehet megúszni! Erről a nagyon kemény tapasztalatról is szól a kötet, ráadásul kendőzetlen realizmussal. Egyáltalán nem kegyeleti oldalról közelíti meg a témát Pánics Ferenc, inkább Tomi gondolatait láthatjuk egy olyan drasztikus testleírással,

ami lehetetlenné teszi, hogy az olvasóban a gyász emelkedettsége kialakuljon. Mind a *Búcsú*, ami az anya halálát írja le, mind az *Öltöztetés*, amiben T. apja holttestét mosdatja meg és öltözteti át, súlyos, nehéz szöveg, terhet rak az olvasóra.

Az *Úszólecke* szövegei általában erős nyelvű alkotások. Pánics Ferenc írásaira jellemző, hogy lassan szövi a történetet, néha el-elkalandozva olyan részletek felé, amelyek nem viszik előbbre a cselekményt. Ilyen epizód például – csak kiragadva kettőt a kötetből – az *Apám az oroszokat nyírta* novellából Erdei Vera megjelenítése, vagy *A verseny* című elbeszélésben Joka íjkészítési kísérlete. Az olvasót kizökkentik ezek az apró részletek, mégis rájöhet, hogy Erdei Vera, az apa korábbi szerelmének szerepeltetése még inkább felhívja a figyelmet arra, mennyire különleges helyzetbe került az apa azzal, hogy a szovjet katonákat kell három napon keresztül nyírnia; Jokat pedig egyáltalán nem kemény bandavezérként mutatja be a félbehagyott íjkészítési jelenet, de esendő, a vereséget nehezen tűrő fiúként. Állandó figyelmet, értelmezési fegyelmeyeztettséget kívánnak meg ezek a részletek.

Természetesen az *Úszólecke* cím is megköveteli, hogy a víz-motívumot többször jó érzékkel használja fel Pánics Ferenc kötete. A mélység, a veszély ugyanolyan fontos jelentéstartalmak a vízzel kapcsolatban, mint az idő vagy a tisztaság. Tomi *Az úszólecke*-ben nem akarja ott hagyni a biztonságos meleg vizes medencét (anyai szimbólum) a hideg vizes, úszós medencéért (apai szimbólum), később pedig szembesül a víz pusztító erejével is, amikor *A verseny*-ben Wagner eltűnik a tó hullámai között (*A verseny* zárata egyébként az egész kötet egyik legkiválóbb részlete!). *A vendégység* Rajmundját víz fröcsköli le, emiatt lesz Rezső bácsi goromba Tomival, és vízzel mossa le apja holttestét T. a kötetzáró novellában. Rendkívül kreatívan használja tehát ezt a motívumot Pánics Ferenc.

Az *Úszólecke* erős, súlyos olvasmány. Talán a *Manuel színháza* kivételével, amely inkább egy szürreális álmra hasonlít – így némileg kilóg a többi novella közül –, minőségben egységesen magas színvonalú, ütős kortárs szövegegyüttes, mely olyan élettapasztalatokról szól, amelyeket senki sem úszhat meg.

Az előző számunk tartalmából

Elek Tibor: 25 évesek vagyunk

Skobrák Máté, Fekete Vince, Háy János, Grecsó Krisztián, Markó Béla, Gömöri György, Vári Fábián László, Acsai Roland, Szabó T. Anna, Bék Timur, Bogdán László, Géczi János, Tózsér Árpád, Lövétei Lázár László, Zalán Tibor versei

Szvoren Edina, Darvasi László, Pataki Tamás, Hartay Csaba prózája

Kiss Ottó, Molnár Krisztina Rita, Tóth Krisztina, Lovász Andrea a Papírhajóban

Elek Tibor, Csehy Zoltán irodalmi Cieger András, Romsics Ignác, Kiss Gy. Csaba, Erdész Ádám történelmi tanulmányai

Szombathy Bálint, Hóvári János, Gyarmati Gabriella képzőművészeti esszéi

Kritikák Totth Benedek, Rakovszky Zsuzsa, Antal Balázs, Tarján Tamás, Darvasi Ferenc, Bödöcs Tibor kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3.000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.